

SYMPOSIUM AND EXHIBITION OF SHĀHNĀMEH IN THE INTERNATIONAL CULTURE AND ART

Uluslararası
Kültür ve Sanatta Şâhnâme
Sempozyumu ve Sergisi

نمایشگاه و همایش "شاهنامه در فرهنگ و هنر بین الملل"

17-18-19 Ekim 2023



SEMPOZYUM ÖZETLERİ



FATİH
SULTAN
MEHMET
VAKIF UNIVERSITY

DEPARTMENT OF
INTERNATIONAL
RELATIONS



FATMA İSLAMIC ARTS
FACULTY / İSİİ



FATİH
BELEDİYESİ



Klasik Türk
Sanatları Vakfı



TURKISH
AIRLINES



دانشگاه فرهنگستان
جمهوری اسلامی ایران - استانبول
Iran İslam Cumhuriyeti İstanbul
Baklınsöziyoloji Kültür Akademiği



SYMPOSIUM AND EXHIBITION
OF SHĀHNĀMEH
IN THE INTERNATIONAL
CULTURE AND ART

Uluslararası
Kültür ve Sanatta Şâhnâme
Sempozyumu ve Sergisi

نمایشگاه و همایش "شاهنامه در فرهنگ و هنر بین الملل"

SEMPOZYUM ÖZETLERİ

ÖZETLER

Yaşar Yeşim AMAÇ	16
Sadık ARMUTLU	18
S. Hilal ARPACIOĞLU	20
Sahar CHANGİZ	22
Jaimee COMSTOCK-SKIPP	25
Naciye DETSELİ / Hümeyra ÖZDEMİR	28
Kamelia EGHBALİ	31
Hale EREN	34
Farzaneh FARROKHFAR	37
Safora FAZLELLAHİ / Mohamadreza GHIASIAN	39
Mercan HÜSEYNİ	41
Seyid Muhammed Taki HÜSEYNİ	43
Masood Algoone JOUNEGHANI / Zahra FAKKARİ	45
Rümeysa KARAKAŞ TAHİROĞLU	48
Pune KARIMI	50
Şura KAVALCI ŞANA	52
Gönül KAYA	55
Gulzoda MAKHMUDJOVANA AKAY	58
Aligholi MARDANİ	61
Shiva MİHAN	63
Bakhtiyar Fathi MOLLAI	65
Meraj NIKNAM / Fatemeh ZANGENEH	67
Ekaterina PİSCHURNİKOVA	69
Reza POURZARRİN	72
Mirzayev SADRÜDDİN	74
Zeynab SAFARIAN	76
Nevzat SAĞLAM	79
Javad SATTARİ / Mohsen ASKARİ	81
Saeed SHAFİYOUN	83
Tuba SUBAŞI ADIBELLİ	85
Shadimohammed SUFIZADEH	87
Aslı SÜRGİT	90
Gülşen TEZCAN KAYA	93
Shafique N. VİRANİ / Maryam AFSHAR	96

ONUR KURULU

- Prof. Dr. Mahmut AK (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Serpil BAĞCI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER (Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati DEVELİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa DUMAN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman GÜNDÜZ (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Banu MAHİR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeren TANINDI (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman Bülent ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Gholamali HADDAD ADEL (Fars Dili ve Edebiyatı Akademisi, İran)
Dr. Marianna Shreve SIMPSON (Pennsylvania Üniversitesi, ABD)

BİLİM KURULU

- Doç. Dr. Aslıhan ERKMEN (İstanbul Teknik Üniversitesi), Başkan
Prof. Dr. Başak Burcu EKE (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep GEMUHLUOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin YAMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Fariba AFKARİ (Tahran Üniversitesi)
Doç. Dr. Türkan ALVAN (Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. İlhami DANIŞ (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Doç. Dr. Turgay ŞAFK (Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFİOĞLU DANIŞ (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Dr. Abolhasan Fayaz ANOOSH (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Mahmoud Jafari DEHAGHI (Tahran Üniversitesi, İran)

Dr. Kolsoum GHAZANFARI (Tehran Üniversitesi, İran)
Dr. Mehرداد HEJAZI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Mohammadreza Nasr ISFAHANI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Aliakbar JAFARI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Masoud Algooneh JUNEGHANI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Aliakbar KAJBAF (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Xiaolin MA (Nankai Üniversitesi, Çin)
Dr. Mohsen MOHAMMADI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Zohreh NAJAFI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Morteza DEGHAN NEZHAD (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Mehdi NOURIAN (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Hamidreza PASHAZANOUS (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Hamidreza PEIGHAMBARİ (Basra Körfezi Üniversitesi, İran)
Dr. Parvaneh POURSHARIATI (New York City Teknoloji Koleji, ABD)
Dr. Saeid SHAFIEIOUN (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Eshagh TOGHYANI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Yidan WANG (Pekin Üniversitesi, Çin)
Dr. Bahman ZEINALI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Homeyra ZOMORODI (Tahran Üniversitesi, İran)

DÜZENLEME KURULU

Öğr. Gör. Betül BİLGİN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) **Başkan**
Prof. Dr. M. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Hooshang TALEBI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Prof. Dr. Osman Bülent ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslıhan ERKMEN (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Dr. Masoud Algooneh JOUNEGHANI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Dr. Zohreh NAJAFI (İsfahan Üniversitesi, İran)
Hassan DIDBAN (İran Kültür Ataşesi)
Kudret DOĞAN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Bedia TEKİN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

SERĞİ KURULU

Doç. Dr. Şehnaz BİÇER (Marmara Üniversitesi) **Başkan**
Prof. Dr. Asghar JAVANI (İsfahan Sanat Üniversitesi, İran)
Dr. Öğr. Üyesi S. Hilal ARPACIOĞLU (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Bahman RAZIOLYAEI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Öğr. Gör. Jahongir ASHUROV (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Öğr. Gör. Betül BİLGİN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Öğr. Gör. Ali TOY (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Zehra KAYGUSUZ (Klasik Türk Sanatları Vakfı)

SEMPOZYUM SEKRETERYASI

Firdevs TÜRKER (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) **Koordinatör**
Hafsa ÇELİK (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Merve ÇELİK (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Hatice Kübra UYAN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

EDİTÖRYEL KURUL

Öğr. Gör. Betül BİLGİN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Başak Burcu EKE (Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslıhan ERKMEN (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Firdevs TÜRKER (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Farsça Editörleri

Öğr. Gör. Dr. Bahman RAZIOLYAEI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Meraj NIKNAM (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

HONOR COMMITTEE

Prof. Dr. Mahmut AK (Istanbul University)
Prof. Dr. M. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Serpil BAĞCI (Hacettepe University)
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER (Medeniyet University)
Prof. Dr. Hayati DEVELİ (Istanbul University)
Prof. Dr. Musa DUMAN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Lokman GÜNDÜZ (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Banu MAHİR (Mimar Sinan Fine Arts University)
Prof. Dr. Zeren TANINDI (Uludağ University)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk University)
Prof. Dr. Osman Bülent ZÜLFİKAR (Istanbul University)
Dr. Gholamali HADDAD ADEL (Academy of Persian Language and Literature, Iran)
Dr. Marianna Shreve SIMPSON (University of Pennsylvania, USA)

SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Aslıhan ERKMEN (Istanbul Technical University), **Chair**
Prof. Dr. Başak Burcu EKE (Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Zeynep GEMUHLUOĞLU (Marmara University)
Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ (Istanbul University)
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Bahattin YAMAN (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk University)
Assoc. Prof. Dr. Fariba AFKARİ (Tehran University)
Assoc. Prof. Dr. Türkan ALVAN (Medeniyet University)
Assoc. Prof. Dr. İlhami DANIŞ (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Assoc. Prof. Dr. Turgay ŞAFAK (Medeniyet University)
Assoc. Prof. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFÖĞLU DANIŞ (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Dr. Abolhasan Fayaz ANOOSH (Isfahan University, Iran)
Dr. Mahmoud Jafari DEHAGHI (Tehran University, Iran)

Dr. Kolsoum GHAZANFARI (Tehran University, Iran)
Dr. Mehرداد HEJAZI (Isfahan University, Iran)
Dr. Mohammadreza Nasr ISFAHANI (Isfahan University, Iran)
Dr. Aliakbar JAFARI (Isfahan University, Iran)
Dr. Masoud Algooneh JUNEGHANI (Isfahan University, Iran)
Dr. Aliakbar KAJBAF (Isfahan University, Iran)
Dr. Xiaolin MA (Nankai University, China)
Dr. Mohsen MOHAMMADI (Isfahan University, Iran)
Dr. Zohreh NAJAFI (Isfahan University, Iran)
Dr. Morteza DEGHAN NEZHAD (Isfahan University, Iran)
Dr. Mehdi NOURIAN (Isfahan University, Iran)
Dr. Hamidreza PASHAZANOUS (Isfahan University, Iran)
Dr. Hamidreza PEIGHAMBARI (Persian Gulf University, Iran)
Dr. Parvaneh POURSHARIATI (New York City College of Technology, USA)
Dr. Saeid SHAFIEIOUN (Isfahan University, Iran)
Dr. Eshagh TOGHYANI (Isfahan University, Iran)
Dr. Yidan WANG (Peking University, China)
Dr. Bahman ZEINALI (Isfahan University, Iran)
Dr. Homeyra ZOMORODI (Tehran University, Iran)

EXECUTIVE COMMITTEE

Lecturer Betül BİLGİN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University) **Chair**
Prof. Dr. M. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Hooshang TALEBI (Isfahan University, Iran)
Prof. Dr. Osman Bülent ZÜLFİKAR (Istanbul University)
Assoc. Prof. Dr. Aslıhan ERKMEN (Istanbul Technical University)
Dr. Masoud Algooneh JOUNEGHANI (Isfahan University, Iran)
Dr. Zohreh NAJAFI (Isfahan University, Iran)
Hassan DIDBAN (Cultural Attaché, Iran)
Kudret DOĞAN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Bedia TEKİN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)

EXHIBITION COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Şehnaz BİÇER (Marmara University) **Chair**
Prof. Dr. Asghar JAVANI (Isfahan Art University, Iran)
Assist. Prof. Dr. S. Hilal ARPACIOĞLU (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Lecturer Dr. Bahman RAZIOLYAEI (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Lecturer Jahongir ASHUROV (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Lecturer Betül BİLGİN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Lecturer Ali TOY (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Zehra KAYGUSUZ (Classical Turkish Arts Foundation)

SYMPOSIUM SECRETARY

Firdevs TÜRKER (Fatih Sultan Mehmet Vakif University) **Coordinator**
Hafsa ÇELİK (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Merve ÇELİK (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Hatice Kübra UYAN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)

EDITORIAL COMMITTEE

Lecturer Betül BİLGİN (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Prof. Dr. Başak Burcu EKE (Adnan Menderes University)
Assoc. Prof. Dr. Aslıhan ERKMEN (İstanbul Teknik University)
Firdevs TÜRKER (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)

Persian Editors

Lecturer Dr. Bahman RAZIOLYAEI (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)
Meraj NIKNAM (Fatih Sultan Mehmet Vakif University)

اعضای افتخاری

پروفسور دکتر محمود آک (دانشگاه استانبول)
پروفسور دکتر م. فاتح آندی (رئیس دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر سرپیل باغچی (دانشگاه حاجت تپه انکارا)
پروفسور دکتر مصطفی چیچکلر (دانشگاه مدنییت استانبول)
پروفسور دکتر حیاتی دؤلی (دانشگاه استانبول)
پروفسور دکتر موسی دومان (دانشگاه بنیاد فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر لقمان گوندوز (دانشگاه بنیاد فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر ذکریا قورشون (دانشگاه بنیاد فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر بانو ماهر (دانشگاه هنرهای زیبا معمار سنان)
پروفسور دکتر ژرن تانیندی (دانشگاه اولوداغ)
پروفسور دکتر نعمت ایلدیریم (دانشگاه آتاتورک)
پروفسور دکتر عثمان بلند ذولفقار (دانشگاه استانبول)
دکتر غلامعلی حداد عادل (رئیس و عضو هیئت علمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی ایران)
ماربانا شریو سیمپسون (دانشگاه پنسیلوانیا، ایالات متحده آمریکا)

اعضای هیئت علمی

دانشیار دکتر اصلیهان آرکمن (دانشگاه فنی استانبول)، رئیس
پروفسور دکتر باشاک بورجو آکه (دانشگاه عدنان مندرس)
پروفسور دکتر زینب قموحلو اوغلو (دانشگاه مرمره)
پروفسور دکتر علی گوزلیوز (دانشگاه استانبول)
پروفسور دکتر عبدالقادر اوزجان (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر دورسون علی ثکل (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر بهاءالدین یامان (دانشگاه سلیمان دمیرل)
پروفسور دکتر نعمت ییلدیریم (دانشگاه آتاتورک)
دانشیار دکتر فریبا افکاری (دانشگاه تهران)
دانشیار دکتر تورکان الوان (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
دانشیار دکتر الهامی دانیس (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
دانشیار دکتر تورقای شفق (دانشگاه مدنییت)

دانشیار دکتر زینب کوثر شرف اوغلو (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
دانشیار دکتر ابوالحسن فیاض انوش (دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر محمود جعفری دهقی (دانشگاه تهران)
استادیار دکتر کلثوم غضنفری (دانشگاه تهران)
پروفسور دکتر مهرداد حجازی (دانشگاه اصفهان)
دانشیار دکتر محمدرضا نصر اصفهانی (دانشگاه اصفهان)
دانشیار دکتر علیاکبر جعفری (دانشگاه اصفهان)
دانشیار دکتر مسعود الگونه جوتقانی (گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر علیاکبر کجیاف (دانشگاه اصفهان)
دکتر شیولین ما (دانشگاه نانکایی، چین)
دانشیار دکتر محسن محمدی (دانشگاه اصفهان)
دانشیار دکتر زهره نجفی نیسیانی (گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر مرتضی دهقان‌نژاد (دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر مهدی نوریان (دانشگاه اصفهان)
استادیار دکتر حمیدرضا پاشازانوس (گروه تاریخ و ایران‌شناسی دانشگاه اصفهان)
استادیار دکتر حمیدرضا پیغمبری (دانشگاه خلیج فارس)
دکتر پروانه پور شریعتی (کالج فناوری شهر نیویورک)
پروفسور دانشیار دکتر سعید شفیع‌یون (دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر اسحاق طغیانی (دانشگاه اصفهان)
دکتر بیدان وانگ (دانشگاه پکن، چین)
دانشیار دکتر بعمن زینعلی (گروه تاریخ و ایران‌شناسی دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر حمیرا زمردی (دانشگاه تهران)

اعضای هیئت سازماندهی

بتول بیلگین، رئیس هیئت (مدرس دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر م. فاتح آندی (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
پروفسور دکتر هوشنگ طالبی (دانشگاه اصفهان)
پروفسور دکتر عثمان بلند ذولفقار (دانشگاه استانبول)
دانشیار دکتر مسعود الگونه چونقانی (گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان)
دانشیار دکتر زهره نجفی نیسیانی (گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان)
دانشیار دکتر اصلی هان آرکمن (دانشگاه فنی استانبول)
حسن دیدبان (وابسته فرهنگی کنسولگری ایران در استانبول)
قدرت دوغان (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
بدیعه تکین (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)

اعضای هیئت داورى نمايشگاه هنرى

دانشیار دکتر شهناز بیچر - رئیس هیئت (دانشگاه مرمره)
پروفسور دکتر اصغر جوانی (دانشگاه هنر اصفهان)
دکتر بهمن راضی علیایی (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
دکتر صبریه هلال آریاچی اوغلو (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
بتول بیلگین (مدرس دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
مریبه جهانگیر اشورآف (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
مریبه علی تومی (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
زهرا کایقی سیز (بنیاد هنرهای کلاسیک ترکیه)

دبیرخانه سمپوزیوم

فردوس تورکر (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد) هماهنگ کننده
حفصه چلیک (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
مروه چلیک (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
خدیجه کبری اوپان (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)

هیئت تحریریه

بتول بیلکین (مدرس دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
پروفیسور دکتر باشاک بورجو آکه (دانشگاه عدنان مندرس)
دانشیار دکتر اصلیهان آرکمن (دانشگاه فنی استانبول)
فردوس تورکر (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)

ویراستاران فارسی

دکتر بهمن راضی علیپای (دانشگاه وقف فاتح سلطان محمد)
معراج نیکنام (دانشگاه بنیاد فاتح سلطان محمد)

ÖZETLER ABSTRACTS

Tebliğ özetleri alfabetik sıralanmıştır.
Abstracts are listed in alphabetical order.

YÜREĞİM DARALDI YENİ AY GİBİ

Ali Akbar AHMEDİ¹

TR/ *Şâhnâme* metnini doğru anlayabilmek için ona tüm yönleriyle bakılması ve içindeki inceliklerin dikkatle incelenmesi gerekir. Yüzyıllar boyunca, metin bilimcileri ve yorumcular *Şâhnâme*'yi anlamak için çaba göstermiş olsalar da bir süredir yeni edebiyat eleştirisi teorileri de *Şâhnâme*'nin bazı yönlerini analiz etmek için bir araç haline gelmiştir. Ancak Firdevsi'nin *Şâhnâmesi*'nin bilinmeyenlerine ulaşmak için hâlâ kat etmemiz gereken inişli çıkışlı, engebeli yollar var. *Şâhnâme* metnini anlamanın ilk adımı, metnini dikkatlice okumak ve onun üslubunu ve retoriğini oluşturan kelime ve terimlere odaklanmaktır. Bütün bunlar Firdevsi'nin *Şâhnâme*'nin hikayelerini uzunlamasına anlatması içindir. Bu arada şiirin yatay ekseninde her türlü söz sanatını ele alması ve bu edebi tekniklerin şiirde ortaya çıkmasına alan yaratması pek mümkün olmamıştır. Bu çalışmada, "V'ez in nâ-segâlide bed-hâvh-i nev/Delem geşt bârik çün mâh-i nev" (Bu düşüncesiz kötü niyetliden yüreğim yeni ay gibi incelmiş) beytinde bazılarının "barik" yerine "karanlık" diyerek gerekçelendirdiği bu beytin farklı kayıtları için *Şâhnâme*'nin sahih nüshalarına başvurarak, bu beyit üzerine yazılan tüm açıklamalar incelenmektedir.

MY HEART IS TIGHT, LIKE THE NEW MOON

EN/ In order to understand the text of the *Shâhnâmeh* correctly, it is necessary to look at it in all its aspects and to carefully analyze its nuances. For centuries, textual scholars and commentators have tried to understand the *Shâhnâmeh*, and for some time now, new theories of literary criticism have become a tool for analyzing some aspects of the *Shâhnâmeh*. However, we still have a bumpy road to overcome in order to arrive at the unknowns of Firdevsi's *Shâhnâmeh*. The first step in understanding the text of the *Shâhnâmeh* is to read it carefully and focus on the words and terms that form its style and rhetoric. All this was for Firdevsi to tell the stories of the *Shâhnâmeh* at length. In the meantime, it was not possible for him to deal with all kinds of rhetoric on the horizontal axis of the poem and to create space for the emergence of these literary techniques in poetry. In this study, we will examine all the explanations written on this couplet "V'ez in nâ-segâlide bed-hâvh-i nev/Delem geşt bârik çün mâh-i nev" (My heart has become as thin as the new moon from this thoughtless ill-wisher) by referring to the authentic copies of *Shâhnâmeh* for the different records of this couplet, which some explain as "darkness" instead of "barik".

1 Doç. Dr., İsfahan Üniversitesi, aliakbar_ahmadidarani@yahoo.com.

دلم گشت باریک چون ماه نو

علی‌اکبر احمدی دارانی

FA/ برای شناخت دقیق متن شاهنامه به تمام جنبه‌های آن باید نگریست و نکته‌های درون آن را با دقت کاوید. با آنکه سده‌ها و دهه‌هاست لغویان، مصححان، متن‌شناسان و شارحان، کوشش‌های فراوانی برای شناخت شاهنامه به کار برده‌اند برای شناخت شاهنامه تلاش بسیاری کرده‌اند و چندی است که دبی‌جدید نیز ابزاری برای تجزیه و تحلیل برخی از ابعاد شاهنامه شده است؛ اما همچنان برای رسیدن به ناشناخته‌های شاهنامه فردوسی، راه‌های گسترده و مسیرهای طولانی در پیش روست. اولین قدم برای شناخت متن شاهنامه، خواندن دقیق نظریه‌های پرفراز و نشیب درباره متن آن و توجه به لغات و اصطلاحات و تناسبی است که از این رهگذر، سبک و بلاغت آن را پدید آورده است. و همه اینها برای آن بوده است تا که فردوسی داستان‌های شاهنامه را در خط طولی خود که هدف اصلی اوست، روایت کند کرده است و در این میان، چندان فرصتی برای او ایجاد نشده است تا در محور افقی شعر نیز به انواع و اقسام صناعات لفظی و تناسبات پردازد و فضایی بیافریند تا این فنون ادبی در ابیات مجال ظهور پیدا کنند و بسامدی بیابند؛ اما گاهی در میان بیت‌های شاهنامه ظرایفی گنج‌انیده شده است به چشم می‌خورد که برای خواننده متن شاهنامه ناشناخته است و در هنگام ارائه معنای بیت که باید به اصل بیت پایبندی فراوان داشته باشد، جای خود را به یک مفهوم کلی و چه بسا تأویل می‌دهد. نکته اینجاست که این ظرایف اغلب در میان ابیوهی از شرح‌ها که چندان تفاوتی با یکدیگر در حل مشکلات متن امروزی ارائه ندارند که امروزه در حل مشکلات متون با یکدیگر تفاوت چندانی ندارند، نادیده گرفته می‌شود. این‌که کاووس، برای نجات ایران در مقابل حمله سهراب، از رستم یاری می‌جوید؛ اما رستم با تأخیر به درگاه او می‌آید و اسباب شاهنامه آن هنگام خشمش را فراهم می‌آورد آن هنگام شاهنامه، اسباب خشمش را فراهم می‌آورد و رستم در اثر بی‌تندی کاووس درگاه را ترک می‌کند؛ اما با پایمردی گودرز باز می‌گردد. کاووس چون که اوضاع را نابسامان می‌بیند و رستم را تنها منجم ایران می‌داند، از در پوزش خواهی وارد می‌شود. تندخویی را سرشت خود می‌داند و آمدن نایبوسان سهراب را علت آشفته‌گی و ناراحتی‌اش می‌شمارد و این بیت را خطاب به رستم بر زبان می‌راند: «وزین ناسگالیده بدخواه نو/ دلم گشت باریک چون ماه نو.»

«تاریک»، «باریک» ازادوار گذشته تاکنون در خوانش صحیح «تاریک» یا «باریک» پرسش‌های فراوانی بوده و هست. در این نوشتار، ضمن مراجعه به تصحیح‌های معتبر شاهنامه در ضبط‌های مختلف، تمام شرح‌هایی که بر این بیت نوشته شده است، بررسی خواهد شد. بیشتر شارحان مفهوم «تاریک» آورده‌اند و «باریک» و «ماه» و «دل» را از مصراع دوم دریافت کرده‌اند که به نظر، معنای دقیقی نیست و فردوسی با ارتباطی که بین «تنگدلی» برقرار کرده است، به نکته‌ای ظریف توجه داشته است که در متون نظم و نثر همزمان با شاعر و بعد از او، از یک سو مورد توجه شاعران برای مضمون پردازش و از سوی دیگر واژگانی برای برخی از نویسندگان در کتاب‌های طبعی بوده است که برای شناخت، تشخیص و درمان نوعی بیماری به کار می‌رفته است که در قدیم با نام‌های «دق» و «سَل»/ «باریک» شناخته می‌شده است.

ŞÂHNÂME'DE ÇOCUK İMGESİ

Yaşar Yeşim AMAÇ²

TR/ Çocuğa bakış açısı kadim dönemlerden günümüze kadar çocuğun yetiştiği toplumun dini ve kültürel değerlerine göre değişiklik göstermektedir ve bu durum çocukluk kavramına sosyo-kültürel bir perspektif kazandırmaktadır. Tarihsel süreçte birçok farklı toplumda doğrudan olmasa bile çocuğa ve çocukluğa bakış açısını ele alan ve bu konuda eserlerinde görüş belirten yazarlar görülmüştür. Firdevsî de *Şâhnâme* adlı meşhur eserinde kadim dönemlerde İran toplumunun çocuğa yaklaşımlarını ve çocuktan beklentilerini çeşitli olay örgüleri üzerinden göstermiştir. Bu çalışmada *Şâhnâme*'de çocuğun dünyaya gelişi, çocuğun cinsiyetine göre karşılaştığı muameleler, mübedler ile kâhinlere çocuğun doğar doğmaz kaderine baktırılması ve çocuğun eğitimi ele alınmış ve ilgili konular şahit beyitlerle desteklenmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle manzum destan üzerinden analiz edilen çocuk imgesi ile kadim zamanlarda İran toplumunun çocuğa bakış açısının tespit edilmesine gayret edilmiştir.

IMAGE OF CHILDREN IN THE SHÂHNÂMEH

EN/ The perspective on children has varied throughout history, shaped by the religious and cultural values of the society in which they are raised. This has provided a socio-cultural dimension to the concept of childhood. In the course of history, numerous writers have addressed the perspective on children and childhood in different societies, even if not directly. One such writer was Firdevsî, who in his famous work *Shâhnâmeh*, depicted the attitudes of ancient Iranian society towards children and their expectations through various narrative threads. In this study, *Shâhnâmeh* explores the themes of a child's birth, the treatment of children based on their gender, the practice of seeking the child's fate from priests and oracles shortly after birth, and the education of children. These topics are supported by relevant verses from the epic poem. Using a qualitative research method, this work aims to identify the perspective of ancient Iranian society on children through the analysis of the imagery of children in the epic poem.

2 Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, yyesim.ongur@istanbul.edu.tr.

تصویر کودک در شاهنامه

یاشار بیشیم آماچ

FA/ نگاه به کودک از قدیم‌الایام تا به امروز با توجه به ارزش‌های مذهبی و فرهنگی جامعه‌ای که کودک در آن رشد می‌کند متفاوت بوده است. در واقع دیدگاه اجتماعی-فرهنگی مفهوم کودکی را تشکیل می‌دهد. در روند تاریخ، در بسیاری از جوامع مختلف، نویسندگانی بوده‌اند که هرچند غیر مستقیم اما به مسئله کودک و کودکی پرداخته‌اند.

فردوسی در اثر معروف خود، شاهنامه، رویکرد جامعه ایرانی به کودکان و انتظارات آنان از کودکان در دوران باستان را نشان داده است. در این پژوهش، تولد کودک، نحوه رفتار با کودک بر حسب جنسیت آنها، پیشگویی سرنوشت کودک در لحظه تولد او از سوی موبدان و تربیت کودک در شاهنامه مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین با تحلیل تصویر کودک از طریق حماسه شاعرانه با روش تحقیق کیفی، تلاش شده است تا دیدگاه جامعه ایرانی در دوران باستان نسبت به کودک مشخص شود.

AVESTA GELENEĞİ, ZERDÜŞT İNANIŞI EKSENLI METINLER VE DERIN ARYAN MITLERI DOĐRULTUSUNDA ŞÂHNÂME'DE GÖKYÜZÜ TASAVVURUNU OKUMAK

Sadık ARMUTLU³

TR/ Kaynaklar doğrultusunda *Şâhnâme*, Fars dilini, edebiyatını, kültürünü korumuş, İnan milletini diriltmiş, Pişdadiyan, Keyaniyan ve Sâsâniyan olmak üzere üç devreden oluştuğu kabul edilmiş ve İnan'ın milli destanı olarak benimsenmiştir. Firdevsi, eserini oluştururken yazılı ve sözlü kaynaklara başvurmuş ve bunları eserine aktarmıştır. Yazılı kaynakların başında Avesta, sözlü kaynakların başında Aryan/İnan mitleri gelir. Dolayısıyla *Şâhnâme*'de tarih, derin mitolojiyle iç içe yer alır. "İnan/Keyümers ve Pişdadiyan şafağıyla başlayan ilk devre saf mitolojidir" sözü bu durumu doğrular gibidir. Bu makalede Avesta geleneği, Zerdüşť öğretisi ve bu öğretinin metinleri ve yazıya aktarılan Aryan mitlerinin derin yapısından hareketle *Şâhnâme*'de gökyüzü tasavvuru okunup analiz edilecektir. Eserin yazıldığı coğrafyada yer alan başta Turan ve Hind mitleri olmak üzere diğer mitlerle *Şâhnâme*'de yer alan mitler de karşılaştırılacaktır. Müslüman kozmolojisinin eserde yer alıp almadığı da sorgulanacaktır.

READING THE VISION OF THE SKY IN SHÂHNÂMEH IN LINE WITH THE AVESTA TRADITION, TEXTS CENTERED ON THE ZOROASTRIAN FAITH AND DEEP ARYAN MYTHS

EN/ Based on the sources, *Shâhnâmeh* is recognized as a work that has preserved the Persian language, literature, and culture, and revitalized the Iranian nation, and it is divided into three periods: the Pishdadiyan, Keyaniyan, and Sassanian eras. It is embraced as Iran's national epic. Firdevsi, in creating his work, drew upon both written and oral sources and incorporated them into his epic. Written sources prominently include the Avesta, while oral sources encompass Aryan/Iranian myths. Therefore, *Shâhnâmeh* intertwines history with deep mythology. The statement, "The first era begins with the dawn of human/Kayumars and the Pishdadiyan era, and it is a pure myth," seems to validate this aspect. In this article, the concept of the sky in *Shâhnâmeh* will be read and analyzed by drawing on the Avestan tradition, Zoroastrian teachings, and the texts conveying these teachings, as well as the underlying structure of Aryan myths that have been transcribed. Additionally, the myths in *Shâhnâmeh* will be compared to other myths, especially those from Turan and India, within the geographic context of where the work was written. The presence of Islamic cosmology in the epic will also be examined.

3 Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, sadik.armutlu44@gmail.com.

خوانش تصویر آسمان در شاهنامه با توجه به سنت اوستایی، متون زرتشتی و اسطوره‌های آریایی

صادق آرموتلو

FA/ شاهنامه حافظ زبان و ادب و فرهنگ فارسی و عامل احیای ملت ایران متشکل از سه دوره پیشدادیان، کیانیان و ساسانیان است. فردوسی در خلق آثار خود از منابع مکتوب و شفاهی بهره برده است. در این میان اوستا در راس منابع مکتوب و اسطوره‌های آریایی/ ایرانی نیز به عنوان منابع شفاهی قرار دارد. بنابراین تاریخ در شاهنامه با اسطوره شناسی عمیق آمیخته شده است.

در این پژوهش، تصویر آسمان در شاهنامه بر اساس سنت اوستا، آموزه‌های زرتشتی و متون این آموزه‌های و ساختار عمیق اسطوره‌های آریایی بررسی می‌شود. اسطوره‌های شاهنامه با اسطوره‌های دیگر به ویژه توران و اسطوره‌های هندی در سرزمین محل نگارش اثر مقایسه خواهد شد. همچنین این سؤال مطرح می‌شود که آیا کیهان شناسی مسلمانان در این اثر گنجانده شده است یا خیر؟

FİRDEVSİ'NİN ŞÂHNÂME'SİNİN 15. YÜZYILA AİT RESİMLİ NÜSHALARINDA BULUNAN RÜSTEM'İN DOĞUM SAHNESİ TASVİRLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

S. Hilal ARPACIOĞLU⁴

TR/ İran'ın milli destanı olarak nitelendirilen *Şâhnâme*, ilk insanın yaratılışından başlayarak, İran'da Arapların egemen olduğu zamana kadar geçen süreyi destansı anlatımı ile gerçek bilgilerin harmanlanarak ele alındığı, Pişdadiler, Keyaniler, Eşkaniler ve Sasaniler dönemine ait olayların anlatıldığı bir eserdir. İran edebiyatında önemli bir yere sahip olan Firdevsi *Şâhnâme*'sinde adı geçen kahramanlardan Zâloğlu Rüstem'in, *Şâhnâme* metinlerinde doğumundan ölümüne kadar birçok efsane bulunmaktadır. Araştırmamız, *Şâhnâme* metinlerinde yer alan Rüstem'in doğum anının tasvirlerini içermektedir. Milli kahraman ak saçlı Zâl'in, Kâbil Hükümdarı Mihrâb'ın kızı Rüdâbe ile evliliğinden doğan Rüstem, çok iri olduğu için doğumunu gerçekleştiremeyen annesinin karnını daha önce babası Zâl'i de büyütmüş olan Sîmurg'un yarması ile, dünyaya gelmiştir. Rüstem'in doğum sahnesi *Şâhnâme* minyatürlerinde, farklı dönemlerde farklı kurgularla sıkça resmedilmiştir. Bu bildiri de 15. yüzyılda resimlenmiş Firdevsi'nin seçilen bazı *Şâhnâme* nüshaları bu bağlamda irdelenecek, Rüstem'in doğum sahnesini içeren minyatürlü sayfalar ele alınacaktır. Bu minyatürlerin kompozisyon kurgu taslakları üzerinde belirli bir şematik düzen oluşturularak, farklılıklar ve benzerlikler tespit edilecektir.

AN EVALUATION OF THE DEPICTIONS OF RUSTEM'S BIRTH SCENE IN THE ILLUSTRATED MANUSCRIPTS OF FIRDEVSI'S SHÂHNÂMEH

EN/ *Shâhnâmeh*, which is described as the national epic of Iran, is a work in which the events of the Pishdadi, Keyani, Ashkani, and Sassanid periods are recorded by blending epic narration and real information starting from the creation of the first human being until the Arab domination in Iran. There are many legends about *Zâloglu* (the son of *Zâl*) Rustam, one of the heroes mentioned in Firdevsi's *Shâhnâmeh*, from his birth to his death. This paper will examine selected copies of *Shâhnâmeh* from the 15th century, which depict the birth scene of Rustam, the national hero born to *Zâl* with silver hair, and *Rudaba*, the daughter of *Kabul's* ruler *Mihrab*. Due to Rustam's extraordinary size, his birth could

4 Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü. sharpacioglu@fsm.edu.tr.

not be accomplished in the usual manner, and he was brought into the world through the intervention of the Simurgh, who had previously raised Zāl as well, by splitting open his mother's womb. The birth scenes of Rustam in *Shāhnāmah* miniatures have been depicted with various narrative compositions in different periods. In this presentation, we will analyze the miniatures containing the birth scene of Rustam, found in selected copies of *Shāhnāmah* from the 15th century. By creating a specific schematic layout for the compositional structure of these miniatures, we will identify differences and similarities among them.

ارزیابی صحنه تولد رستم در نسخه‌های مصور شاهنامه فردوسی قرن پانزدهم

س. هلال آریاجی اوغلو

FA/ شاهنامه، آمیزه‌ای از روایات حماسی و واقعی و وقایع عصر از زمان خلقت نخستین انسان تا زمان تسلط اعراب بر ایران است و به شرح دوره‌های پیشدادیان، کیانیان، اشکانیان و ساسانیان می‌پردازد. در متون شاهنامه درباره رستم فرزند زال، که ماجرای آن از تولد تا مرگش جایگاه مهمی در ادبیات ایران دارد، افسانه‌های زیادی وجود دارد.

موضوع این پژوهش بررسی لحظه تولد رستم در متون شاهنامه است. رستم حاصل ازدواج زال، قهرمان ملی سپیدموی ایران با رودابه، دختر مهرباب، شاه کابل است. صحنه تولد رستم بارها در نسخ مینیاتوری شاهنامه به تصویر کشیده شده است. در این نوشتار، چند نسخه منتخب از شاهنامه فردوسی متعلق به قرن پانزدهم برگزیده شده است و همراه با صفحات مینیاتوری حاوی صحنه تولد رستم مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت. همچنین نقاط تشابه و تفاوت آنها با ایجاد نظم شماتیک روی پیش‌نویس‌های ترکیب‌بندی این مینیاتورها مشخص خواهد شد.

کلیدواژه: شاهنامه، رستم، طراحی

İLHANLI DÖNEMİNE AİT ÜÇ ŞÂHNÂME'DE METİN VE İMGE DÜZENİNİN İNCELENMESİ VE ÇAĞDAŞ TASARIM VE İLLÜSTRASYONA UYGULANMASI

Sahar CHANGİZ⁵

TR/ Antik çağlardan bu yana, kâtipler ve ressamalar arasında her zaman yakın bir ilişki olmuş ve özellikle *Şâhnâme* gibi edebi kitaplar sanatçılar için her zaman önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Babür hanedanı ve akraba ailelerinin hükümdarlığı sırasında (8.-14. yüzyıllar), ondan fazla *Şâhnâme* resmedilmiştir. Araştırmacılar 14. yüzyılı Fars resim tarihinin resmi başlangıcı olarak kabul ederler (14. yüzyılda resimli el yazmalarının yaklaşık üçte biri *Şâhnâme*'dir). Bu yüzyılın *Şâhnâmeleri*, yaratıldıkları yere göre il ve ilçe *Şâhnâmeleri* olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Tebriz şehri o dönemde saltanatın merkezi olduğu için, Tebriz'in sanat merkezinde nakşedilen Büyük İlhanlı *Şâhnâmesi* (Abu Saeedi) "il (vilayet) *Şâhnâmesi*" olarak anılır. Şiraz, İsfahan ve Bağdat şehirlerinden elde edilen diğer *Şâhnâmeler* ise "ilçe *Şâhnâmeleri*" olarak bilinmektedir. Bu araştırmada, Şiraz'da Cülus hanedanı döneminde nakşedilen üç *Şâhnâme*'deki metinler ve minyatürler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu üç el yazmasının isimleri ve temel özellikleri aşağıdaki gibidir: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H. 1479'a kayıtlı *Şâhnâme* (731/1330-1301), Saint Petersburg'daki Rusya Milli Kütüphanesi'nde bulunan *Şâhnâme* (733/ 1333) ve Freer Gallery ile dünyadaki diğer koleksiyonlarda muhafaza edilen *Şâhnâme* (741/1341). Bu el yazmalarındaki resimlerin ve mizanpajın en önemli ilham kaynakları arasında eski İran'ın resim geleneği, Sasanî sanatı, Babür öncesi çanak çömlek üzerine yapılan resimlerin yanı sıra Mezopotamya ve Selçuklu dönemlerindeki kitap tasarımları yer almaktadır. Mizanpajda ızgara düzeninin varlığı, el yazmalarındaki çeşitli ve alışılmadık çerçevelere katkıda bulunmakla kalmayıp, metin ve görüntü arasında daha iyi bir uyum yaratan faktörlerden biridir. Bu araştırma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır: Cüneyd'in üç *Şâhnâme*'sinde cetveller (çerçeveler) nasıl tasarlanmıştır ve dönemin sanatçısı metin ile resim arasında nasıl bir ilişki kurmuştur? Resim çerçevelerinin boyutu ve biçimi ile sayfalardaki konumları neye göre seçilmiştir ve çerçevelerinin türü ile resmedilen sahnelerin konusu arasındaki ilişki nedir? Bu araştırma, amacı bakımından faydalı ve uygulanabilir. Araştırma sorularını yanıtladıktan sonra, ele alınan el yazmalarındaki resimlerin cetvelleri ile konu arasındaki ızgara desenini ve koordinasyonu bir grafik çalışması, özellikle de bir masaüstü takvimi tasarlamak için kullanmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın bulguları, bu üç el yazmasındaki metin ve görsellerin yazımı ve düzenlenmesinde

5 Assist. Prof. Dr., Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran, s.changiz@ferdowsmashhad.ac.ir.

üç hedefin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir: 1. sayfa konfigürasyonlarında çeşitli formların oluşturulması, 2. minyatürlü mısra çizgisinin konumunun yerleştirilmesi, 3. görsel çerçeveler ile anlatı akışının birbirine bağlanması. Bu bağlamda, kâtip ve ressamın çalışmaları arasında bir koordinasyon söz konusudur, ancak geçerli belgelerin eksikliği nedeniyle belirli bir çalışma rutini dahil edilememektedir.

THE STUDY OF THE LAYOUT OF TEXT AND IMAGE IN THREE *SHĀHNĀMEHS* OF THE ILKHANID PERIOD AND APPLYING IT TO CONTEMPORARY DESIGN AND ILLUSTRATION

EN/ Since ancient times, there has always been a close relationship between scribes and painters, and literary books especially *Shāhnāme* have always been an important source for painters. During the reign of the Mughal dynasty and their related families (8th–14th centuries), more than ten *Shāhnāme*s were illustrated. Researchers consider the 14th century as the official beginning of the history of Persian painting (In the 14th century, about a third of the illustrated manuscripts were *Shāhnāme*). The *Shāhnāme*s of this century can be divided into two categories: provincial and county *Shāhnāme*, based on the place of production. Since the city of Tabriz was the center of the reign at that time, the Great Ilkhanid *Shāhnāme* (Abu Saeedi), which was illustrated in Tabriz, is referred to as the *Shāhnāme*s of the province. Other *Shāhnāme*s obtained from the cities of Shiraz, Isfahan, and Baghdad are known as the *Shāhnāme*s of the county. In this research, we study the relationship between text and image in three *Shāhnāme*s of the county, which were illustrated during the Injuid dynasty in Shiraz. The names and basic specifications of these three manuscripts are as follows: *Shāhnāme* of 731 AH/1330–1301 AD, preserved in Istanbul, Topkapı Palace Museum Library (H. 1479); the *Shāhnāme* of 733 AH/1333 AD, preserved in the National Library of Russia, Saint Petersburg; and the *Shāhnāme* of 741 AH/1341 AD, preserved in the Freer Gallery and other collections around the world. Among the most important sources of inspiration for the images and layout in these manuscripts are the pictorial tradition of ancient Iran, Sasanid art, pre-Mughal painting on pottery, as well as book design in Mesopotamia and the Seljuk periods. The presence of a grid layout in the page design is one of the factors that not only contributed to the diverse and unconventional framing in the manuscripts but also created a greater harmony between the text and image. This research seeks to answer the following questions: How was the grid designed in the three *Shāhnāme*s of Injuid, and how did the artist of that period communicate between the text and the image? On what basis was the size and form of the picture frames and their location on the pages chosen, and what was the relationship between the type of picture framing and the

subject of the illustrated scenes? This research is practical in terms of its purpose, and after answering the research questions, it aims to use the grid pattern and coordination between the topic and the frame of the images in the discussed manuscripts to design a graphic work, specifically a desktop calendar. The findings of the research indicate that in the writing and arrangement of the text and images in these three manuscripts, three goals have been considered: 1. creation of a variety of forms in the page configurations, 2. embedding the position of the illustrated verse line and 3. linking image frames and narrative thread. In this regard, there was coordination between the work of the scribe and the painter, although a specific work routine cannot be included due to the lack of valid documentation.

بررسی صفحه‌آرایی متن و تصویر در سه شاهنامه از دوره ایلخانی و کاربرد آن در طراحی و تصویرسازی معاصر

سحر چنگیز

FA/ از گذشته تا کنون همواره بین کاتبان و نقاشان ارتباط تنگاتنگی وجود داشته و کتاب‌های ادبی به ویژه شاهنامه همواره منبع مهمی برای نقاشان بوده است. در زمان سلطنت سلسله مغول (قرن هشتم هجری/ 14م)، بیش از 10 نسخه خطی از شاهنامه‌ها به تصویر کشیده شد. محققان قرن چهاردهم را آغاز رسمی تاریخ نگارگری ایرانی می‌دانند. شاهنامه‌های این قرن را می‌توان بر اساس مکان خلق آن به دو دسته شاهنامه‌های استانی و شهرستانی تقسیم کرد. از آنجایی که شهر تبریز در آن زمان مرکز سلطنت بوده است، شاهنامه بزرگ ایلخانی که در مرکز هنری تبریز به تصویر کشیده شده است، به نام شاهنامه‌های استان شهرت یافت. سایر شاهنامه‌های به دست آمده از شهرهای شیراز، اصفهان و بغداد به شاهنامه‌های شهرستان معروف هستند.

در این پژوهش، به بررسی رابطه متن و تصویر در سه شاهنامه شهرستان که در دوران سلسله آل اینجو در شیراز به تصویر کشیده شده است می‌پردازیم. اسامی و مشخصات اولیه این سه نسخه به شرح زیر است: شاهنامه 731ق/1330-1301م، نگهداری شده در استانبول، کتابخانه کاخ توپکاپی (به شماره H1479). شاهنامه 733ق/1333م محفوظ در کتابخانه ملی روسیه، سن پترزبورگ. و شاهنامه 741ق/1341م که در گالری فریر و مجموعه‌های دیگر در سراسر جهان نگهداری می‌شود.

16. YÜZYILDA TURAN'DA ŞÂHNÂME'NİN KABUL GÖRMESİ VE ÜRETİLMESİ

Jaimee COMSTOCK-SKIPP⁶

TR/Firdevsî'nin *Şâhnâme*si biçim ve içerik açısından birçok Türk-Fars hanedanı için önemli olmuş ve ortaçağdan erken modern döneme kadar tezhipli el yazmaları mirası oluşturmuştur. Pek çok akademisyen, özellikle İlhanlı ve Safevî üretim merkezleri üzere İran'ın merkezindeki malzemeye odaklanmış, bölge dışından da doğu ve batıdaki Osmanlı ve Timurlu atölyelerini incelemiştir. Safevîlerin doğudaki rakipleri olan Şîbânî Özbeklerinin Ebû'l-Hayrî koluna ait *Şâhnâme* yazmalarına çok az ilgi gösterilmiştir. Maverâünnehir'deki (Orta Asya) hâkimiyet alanları Firdevsî'nin metnindeki edebî Turan'a tekabül eder ve iktidarı ellerinde tuttıkları yüzyıl, İran ile Orta Asya arasında bugün var olan jeopolitik bölünmeyi doğrudan şekillendirmiştir. *Şâhnâme* efsaneleri Safevîler ve Ebû'l-Hayrîler arasındaki gerçek tarihsel savaşlarla örtüşür ve gerçek coğrafi mekânlarda geçerdi; bu imalar o dönemde filen savaşlara katılanlar tarafından da fark edilmiştir. Ebû'l-Hayrîler ve onların kitap sanatları bilim dünyasında ilginç bir konuma sahiptir. Zaman zaman diğer Fars hanedanlarıyla birlikte kategorize edilemeyecek kadar "Türk" oldukları düşünülür. Yine de Türk dili konuşulan bölgelerin sanat formlarıyla gruplandırılmayacak kadar "Farsçadırlar". Özellikle on altıncı yüzyıl Maverâünnehir'inde üretilen *Şâhnâme* el yazmalarının sayısı, İran'da üretilenlere kıyasla oldukça azdır. Sonuç olarak, bazı araştırmacılar Özbeklerin eserin İran yanlısı ve Türk karşıtı mesajıyla özdeşleşemediğini öne sürmektedir. Bu makale, böylesine basit bir bilimsel gerekçelendirmeyi sorunsallaştırmaktadır. Ebû'l-Hayrî *Şâhnâme* nüshalarına bakarak, hem el yazmalarını damgalamak için kullanılan hanedan başlığını hem de «*Şâhnâme*» türevi olarak yorumlanan konu seçimini sorgulamaktadır. Günümüze ulaşan yazmalardaki hatalı üslup atıfları ve yanıltıcı künyeler, bunların anlaşılmasını engellemiş ve bu nedenle analizden uzaklaştırılmış, akademisyenlerin Ebû'l-Hayrî *Şâhnâme* materyallerini sayarken bunları göz ardı etmelerine neden olmuştur. Bu çalışma bu durumu düzeltmekte ve tamamen ya da kısmen Ebû'l-Hayrî merkezlerinde üretilmiş el yazmalarını bir araya getirmektedir. Bunlar şunları içerir: Firdevsî'nin geleneksel Farsça versiyonu; sözlü ve yazılı olarak aktarılan Türkçe çeviriler (bazen *Şehnâme-i Türkî* olarak da anılır); Firdevsî'nin orijinal metnin tarihî bölümü gibi efsanevi *Şâhnâme* kahramanlarının (Barzû, Farâmaz ve Garşâsp bunlar arasındadır) daha sonraki destansı döngülerini vurgulayan kısaltılmış kopyalar. Başka bir kategoriye oluşturan, manzum ve mensur olarak yazılmış tarihî içerikli resimli örnekleri de seçtim ve bunları "hükümdar-nâme" olarak adlandırdım. Bunlar yakın geçmişte ya da metnin yazıldığı tarihten sonraki üç yüzyıl içinde yaşamış hükümdarların hanedan kronikleri

6 Dr., Junior Research Fellow, University of Oxford, jaimee.comstock-skip@ames.ox.ac.uk.

ve biyografileridir. Şiirsel vezinleri ve içerdikleri olaylar Firdevsî'nin edebi modeline borçludurlar. Ebü'l-Hayyid *Şāhnāme* yazmalarını incelemem sayesinde Firdevsî'nin metninin yalnızca İran kimliğini destekleyen proto-millî bir destan olarak nitelendirilmesine karşı çıkıyorum. Tartışmam edebiyat, tarih, sanat ve kültür tarihinin yanı sıra klasik Fars epik şiirinin erken modern Maverāünnehir'deki etkisine de değiniyor. Ebü'l-Hayrîlerin Firdevsî'nin *Şāhnāmesî*'yle İran'da yaşayan bir kitleden daha farklı ve çeşitli şekillerde ilişki kurduğunu iddia ediyorum.

THE RECEPTION AND PRODUCTION OF THE *SHĀHNĀMEH* IN 16TH-CENTURY TURAN

EN/In terms of its form and content, Firdausî's *Shāhnāme* has been significant to several Turco-Persianate dynasties, generating a legacy of illuminated manuscripts across the medieval through early-modern periods. Many scholars have focused on material from the Iranian heartland, particularly from Ilkhanid and Safavid production centers, and from outside the area to examine Ottoman and Timurid workshops in the east and west. Scant attention has been given to *Shāhnāme* manuscripts from the Safavids' rivals to the east: the Abū'l-Khairid branch of the Shībānid Uzbeks. Their domain in Transoxiana (Central Asia) corresponds to the literary Turan in Firdausî's text, and the century in which they held power directly shaped the geo-political division between Iran and Central Asia that exists today. *Shāhnāme* legends would overlap with actual historical battles between the Safavids and Abū'l-Khairids, and play out in real geographic spaces; these allusions were not lost on the participants fighting at the time. The Abū'l-Khairids and their arts of the book occupy a curious position in scholarship. At times they are considered "too Turkish" to be categorized alongside other Persianate dynasties. Yet they are also "too Persian" to be grouped with art forms from Turkic-speaking regions. Concerning the number of *Shāhnāme* manuscripts made in sixteenth-century Transoxiana in particular, the number is quite small in comparison to what was produced in Iran. As a result, a few researchers suggest that the Uzbeks could not identify with the work's pro-Iran and anti-Turk messages. This paper problematizes such a simplistic scholarly justification. Looking at Abū'l-Khairid *Shāhnāme* copies interrogates both the dynastic heading used to label the manuscripts and the very selection of subject matter interpreted to be of "*Shāhnāme*" derivation. Mistaken stylistic attributions and misleading colophons in surviving manuscripts have obscured their understanding and so they have evaded analysis, causing scholars to overlook them in their tally of Abū'l-Khairid *Shāhnāma* materials. This study remedies this and gathers a focused corpus of manuscripts that were fully or partially produced in Abū'l-Khairid centers. These include Firdausî's traditional version in Persian; Turkic-language translations orally and textually transmitted (some-

times referred to as *Şehnâme-i Türkî*); and truncated copies emphasizing the later epic cycles of legendary *Shahnameh* heroes (Barzû, Farāmarz, and Garshāsp among them) at the expense of the historical section of Firdausī's original text. Forming another category, I have also selected illustrated specimens with historiographical contents written in verse and prose, and term these "ruler-nāma". These are dynastic chronicles and biographies of rulers who lived in the recent past or within three centuries of the text's date of composition. Their poetic meter and events within are indebted to Firdausī's literary model. Through my exploration of Abū'l-Khairid *Shāhnāme* manuscripts, I challenge the characterization of Firdausī's text as merely a proto-national epic promoting Iranian identity. My discussion touches on literature, history, art, and cultural history, as well as the impact of the classic Persian epic poem in early-modern Transoxiana. I assert that the Abū'l-Khairids engaged with Firdausī's *Shāhnāme* in different and various ways more than an audience inhabiting Iran.

پذیرش و خلق شاهنامه در توران قرن شانزدهم

جیمی کامستاک اسکپ

FA / شاهنامه فردوسی از نظر شکل و محتوای آن نزد چندین سلسله ترک ایرانی اهمیت فراوانی داشته است؛ به طوری که تنها از منظر کتاب‌آرایی از این دوران - قرون وسطی تا اوایل دوره جدید - نسخه‌های خطی تذهیب شده، باقی مانده است. دامنه تحقیقات مکتب عثمانی و تیموری در شرق و غرب اغلب منحصر به بررسی، مراکز تولید ایلیخانی و صفوی در مرکز ایران و حدود آن بوده است؛ به صورتی که توجه اندکی به دست‌نوشته‌های شاهنامه از رقبای صفویان در شرق؛ شاخه ابوالخیریان ازک‌های شیانی، شده است. قلمرو آنها در ماوراءالنهر (آسیای مرکزی) با توران ادبی در متن فردوسی مطابقت دارد و دوران حکومتشان مصادف با تقسیم ژئوپلیتیکی بین ایران و آسیای مرکزی بود. داستان‌های شاهنامه با نبردهای واقعی تاریخی بین صفویان و ابوالخیریان همپوشانی داشته و در همان مناطقی صورت گرفته که در واقعیت با آن روبه رویم. ابوالخیریان و هنرهای آنها در کتاب آرایی جایگاه عیبی در دانش پژوهی دارند. گاهی اوقات آنها را آنقدر «ترک» در نظر می‌گیرند که در کنار سایر سلسله‌های ایرانی طبقه‌بندی نمی‌شوند. از سوی دیگر آنها همچنین «آنقدر ایرانی» هستند که نمی‌توانند با اشکال هنری مناطق ترک‌زبان گروه‌بندی شوند. تعداد نسخ خطی شاهنامه که به ویژه در قرن شانزدهم ماوراءالنهر ساخته شده است در مقایسه با آنچه در ایران تولید می‌شده، بسیار اندک است.

این پژوهش، با تمرکز بر نسخه‌های شاهنامه ابوالخیره، در پی آن است که انتساب‌های غلط سبکی و کولوفون‌های گمراه‌کننده در نسخه‌های خطی شاهنامه را که تحت عنوان سلسله ابوالخیره فهرست شده اند و دچار به غلط انداختن و نهایتاً بی‌اعتنایی محققان به این منابع شده، بررسی و اصلاح کند.

دامنه مطالعاتی این پژوهش مجموعه‌ای متمرکز از نسخه‌های خطی است که به طور کامل یا جزئی در مراکز ابوالخیریان تولید شده‌اند و مشتمل است بر نسخه سنتی فردوسی به زبان فارسی، ترجمه‌های ترکی که به صورت شفاهی و متنی منتقل می‌شدند (گاهی به عنوان شاهنامه ترکی نیز شناخته می‌شوند). این پژوهش، از طریق کاوش در دست‌نوشته‌های ابوالخیره شاهنامه، توصیف متن فردوسی را صرفاً به عنوان یک حماسه اولیه ملی در ترویج هویت ایرانی به چالش می‌کشد

ŞAH TAHMASB ŞÂHNÂMESİ MİNYATÜRLERİNDE KALEMİŞİ ÖRNEKLERİ

Naciye DETSELİ⁷ / Hümeyra ÖZDEMİR⁸

TR/ *Şâhnâme*, minyatürlü el yazması geleneği içinde en çok minyatürlenmiş eserlerden biridir. Bu *Şâhnâme* örneklerinden biri olan ve 1520'li yıllarda kaleme alınarak resimlenen *Şah Tahmasb Şâhnâmesi* ise Safavî Tebriz minyatür okulunun ve dönemin tezyinat üslubunu göstermesi açısından önemlidir. 1950'li yıllara kadar tek parça halindeki bu kıymetli nüsha Amerikalı iş adamı Arthur Houghton tarafından 1959'dan sonra parçalanmış ve çeşitli koleksiyonlara dağılmıştır. İran kültür hayatı için çok önemli olan ve 2006 yılında İran hükümeti tarafından uzun uğraşlar sonucu bir kısmı yeniden bir araya getirilen *Şah Tahmasb Şâhnâmesi* araştırmamızın konusunu teşkil etmektedir. Minyatür sanatında kullanılan tüm öğeler dönemin sosyal hayatı, yaşam biçimi, coğrafyanın mimarisi, faunası ve florası gibi pek çok konuda fikir edinmemizi sağlayan fotoğraflık belgelerdir. Bu bağlamda bir başyapıt olan *Şah Tahmasb Şâhnâmesi* bize dönemin Safavî coğrafyası ve sanat anlayışı ile ilgili bilgiler vermektedir. Özellikle mimari tezyinat öğelerinden olan çini, ahşap, revzen, maden ve kalemîşi ile ilgili örneklerin titizlikle işlenmesi dikkat çeker. Dönemin önemli sanat kollarından olan ve bu araştırmada ele alınan kalemîşine dair ipuçları minyatürler üzerinden okunabilmektedir. Tarihte *Şâhnâme* yazıcılığı popülaritesini neredeyse hiç kaybetmemiş ve çeşitli dönemlerden pek çok nüsha günümüze ulaşmıştır. Çalışmamızın sınırları ise Tebriz'de Safavî Döneminde minyatürlenmiş *Şah Tahmasb Şâhnâmesi*'nin kalemîşi örnekleri barındıran sayfaları olarak belirlenmiştir. Diğer *Şâhnâme* örneklerine dönem kıyaslaması için yeri geldikçe başvurulacaktır. Mimari eserlerdeki kalemîşi örnekleri de kıyaslama için kullanılacak diğer belgelerdir. *Şah Tahmasb Şâhnâmesi* minyatürlü sayfalarının 37 tanesinde iç mekân kalemîşi örnekleri görülmektedir. Konumuz dâhilindeki bu örneklerden bazıları Osmanlı coğrafyası kalemîşi örnekleri ile de benzerlik göstermesi açısından ilginçtir. Çalışmada bu örnekler çizimleri de yapılarak ayrıntılı olarak incelenecektir. Çalışmamızın amacı *Şâhnâme* minyatürleri üzerinden dönemin kalemîşi sanat anlayışına ışık tutmak, hem *Şâhnâme* hem de kalemîşi araştırmalarına katkı sunmak, yok olmaya yüz tutmuş nakışların aslında bir nevi belgelerle kayıt altına alındığını göstermek ve ilerleyen zamanlarda bu konuda yapılacak çalışmalara kaynaklık teşkil etmektir. Aynı zamanda mukayesede kullanılacak olan günümüze ulaşmış önemli Safavî yapılarından Ali Kapu, Heşt Behişt ve Çehel Sütun Saraylarının tarafımızca fotoğraflanmış kalemîşi örnekleri de bu çalışma vasıtasıyla Türk literatüründeki yerini almış olup arşive kazandırılması amaçlanmaktadır. Kalemîşi diğer sanat-

7 Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, naciye.detseli@selcuk.edu.tr.

8 Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, humeyra.ozdemir@selcuk.edu.tr

lara nazaran çevresel faktörlerden daha fazla etkilenmekte, bu sebeple sınırlı sayıdaki bu eserlerin minyatürler aracılığıyla belgelenmiş olması önem arz etmektedir. Pek çok badireler atlatarak günümüze ulaşabilmiş olan bu değerli *Şāhnāme* nüshası coğrafyadaki mimari mekânların tüm detaylarını bir fotoğraf karesi gibi bize ulaştırmaktadır. Araştırmalarımız neticesinde bu konunun daha önce ele alınmadığı tespit edildiğinden, çalışmanın dönem tezyinatı hakkında yorum yapılmasına imkân vermesi bakımından gerekli ve kıymetli olduğu düşünülmektedir.

EXAMPLES OF PAINTED DECORATION (*KALEMİŞİ*) IN MINIATURES OF SHAH TAHMASB *SHĀHNĀMEH*

EN/ This study focuses on the *Shah Tahmasb Shāhnāme*, an important example of illuminated manuscripts from the 16th century. Created in the 1520s, this manuscript is significant for its representation of the Safavid Tebriz miniature school and the artistic style of the period. Until the 1950s, this valuable manuscript was intact but was subsequently disassembled by American businessman Arthur Houghton after 1959 and distributed to various collections. The *Shah Tahmasb Shāhnāme* which was painstakingly reunited partially by the Iranian government in 2006, is of great cultural importance to Iran. In the realm of miniature art, all elements provide photographic evidence that allows us to gain insights into various aspects of the period, including social life, lifestyle, geographical architecture, fauna, and flora. In this context, the *Shah Tahmasb Shāhnāme* considered a masterpiece, offers information about the Safavid geography and artistic understanding of the era. Notably, elements of architectural ornamentation such as ceramics, woodwork, metalwork, and painted decoration (*kalemişi*) are meticulously depicted. This research delves into clues related to the art of painted decoration, a prominent art form of the period, through the miniatures. Throughout history, the art of painted decoration) in the context of *Shāhnāme* writing has never lost its popularity, and numerous copies from various eras have survived to the present day. The scope of this study is limited to the pages containing examples of *Shāhnāme* painted decoration from the Safavid period in Tebriz. Comparisons with other *Shāhnāme* examples from different periods will be made when necessary. Examples of painted decoration in architectural works will also serve as comparative documents. Within the *Shah Tahmasb Shāhnāme*, there are 37 pages featuring interior painted decoration examples. Some of them are interesting because of their similarities with painted decorations from the Ottoman Empire's geographic region. These examples will be drawn and thoroughly examined in the study. The primary objectives of this research are to shed light on the period's art of painted decoration through *Shāhnāme* miniatures, contribute to both *Shāhnāme* and

painted decoration studies, demonstrate that nearly lost embroideries were re-recorded in a way by these miniatures, and serve as a source for future research in this field. Additionally, painted decoration samples from significant Safavid structures such as Ali Kapu, Hesh Behesht, and Chehel Sotoun Palaces, which have survived to the present day and were photographed for this study, will be archived within the Turkish literature through this work. Compared to other art forms, painted decoration is more susceptible to environmental factors, making it essential to document these limited works through miniatures. This valuable copy of *Shāhnāmeḥ*, which has survived many challenges, presents us with a photographic-like view of architectural spaces in the region. Given that this subject has not been previously addressed, this study is considered necessary and valuable as it allows for interpretations regarding period ornamentation.

بررسی نمونه های حکاکی در مینیاتورهای شاهنامه شاه طهماسب

ناجیه دستانی- حمیرا اوزدمیر

FA / شاهنامه مینیاتوری از کوچک ترین آثار در سنت نسخه های خطی مینیاتوری است. شاهنامه شاه طهماسب که یکی از نمونه های این نوع شاهنامه ها به شمار می رود، از لحاظ مکتب مینیاتور تبریز صفوی و سبک تزیینات آن دوره حائز اهمیت است. این منظومه حماسی ارزشمند که تا دهه 1950 یک نسخه واحد بود، پس از سال 1959 توسط تاجر آمریکایی آرژور هاتن تکه تکه شد و در میان مجموعه های مختلف پراکنده شد.

تمام عناصر به کار رفته در هنر مینیاتور به نوعی سند عکاسی هستند که حاوی اطلاعاتی از زندگی اجتماعی آن دوره، سبک زندگی، معماری، جانوران و پوشش گیاهی است. در 37 صفحه از صفحات نسخه مینیاتوری شاهنامه شاه طهماسب نمونه هایی از حکاکی به تصویر کشیده شده است. برخی از این نمونه ها به نمونه های حکاکی دوره عثمانی شباهت قابل توجهی دارد. در پژوهش، این نمونه ها به طور دقیق مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

هدف از پژوهش، تبیین زوایای هنر حکاکی و موتیف های مینیاتورهای شاهنامه است که امروزه رو به فراموشی گذاشته است. این آثار فی الواقع منبعی نیز برای مطالعه و پژوهش این موضوع در آینده اند.

ŞİRAZ OKULU'NDAKİ DİV TASVİRLERİNİN ÇİRKİNLİK ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME ANALİZİ, ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: TOPKAPI SARAYI ŞÂHNÂMESİ (H. 731) VE İBRAHİM SULTAN ŞÂHNÂMESİ (H. 847)

Kamelia EGHBALİ⁹

TR/ *Şâhnâme*'nin resmedilmesi söz konusu olduğunda, olumsuz karakterler (kendileri de gölge olarak kabul edilen varlıklar) sıklıkla kahramanların ve onların asil zaferlerinin gölgesinde kalır ve metin ile resim arasındaki bağlantının derinlemesine araştırılması sırasında nadiren gündeme getirilirler. Ahriman'ı (Şeytan) ve bazı durumlarda Şeytan'ın kendisini simgeleyen *Div* olarak adlandırılırlar. Bu yaratıklar yüzyıllar, hatta binyıllar boyunca nefret ve projeksiyonun yanı sıra kötü insan kavramlarını da taşımışlardır. Metinde sadece zulmü meşrulaştırmak ve saf insanlığın sapkınlığının ve kirlenmesinin kaynağı olmak için ortaya çıkarlar. *Şâhnâme*'nin resimlerini incelemek, kitabı bir "bütün" olarak anlamak için metin ve imgeyi karşılaştırmak ve resimlerin ince ayrıntılarını analiz etmek çok önemlidir çünkü bunu yapmak siyasi, sosyal, ideolojik ve kültürel bağlamları göz önünde bulundurmaya gerektirir. Resimdeki öğelerin tezahür biçimini etkileyen bu faktörleri dikkate almanın yanı sıra, nüshanın zaman dilimini ve yerini tespit ve tahmin etmek de mümkündür. Bu makale, söz konusu üsluptan yola çıkarak, Şiraz okulu nakkaşları tarafından yapılmış *Div* tasvirlerinden seçilmiş iki grubun evrimini karşılaştırarak incelemektedir. Bunlardan biri, *Şâhnâme*'nin günümüze ulaşan en eski resimli nüshalarından biri olan H. 731 tarihli nüsha, diğeri ise Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde muhafaza edilen H. 847 tarihli *İbrahim Sultan Şâhnâmesi*'nde yer alan ve *Div* tasvirleri bakımından zengin olan nüshadır. Her iki *Şâhnâme*'nin neredeyse aynı *ekphratic* ("resimbetimsel") diline rağmen, bu iki nüshadaki *Div* tasvirlerinin birbirlerinden oldukça farklı olmasına neyin sebep olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın her iki el yazması metne dayanan bulguları, *Div*'in betimsel yönlerine sadece sınırlı miktarda değindiklerini ve onlardan "Çirkin" olarak bahsettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, sanatçının metin-imge arasındaki bağa sadakati olarak adlandırılan şey *Div* uygulamalarında kullanılamaz. Bu uygulamalarda çizim ilhamlarının Kolektif Bilinçdişi'nda iyi bilinen bir imgeden gelmekte ve sanatçının döneminin sosyal, kültürel ve hatta politik koşullarının etkilerini göstermektedir. Topkapı Sarayı *Şâhnâmesi*'yle karşılaştırıldığında, *İbrahim Sultan Şâhnâmesi*'nin nakkaşlarının ayrıntılara daha az önem verdiği ve *Div*lerin yenilmiş, kırılğan ve hatta süslü varlıklar olarak resmedildiği görülmektedir. Bu iki el yazmasındaki *Div* resimlerinin karşılaştırılması kritik ve anlamlıdır çünkü metin ile tüm görüntü arasındaki ilişkiyi kurarken aynı

9 Independent researcher, kameghbali987@gmail.com.

zamanda İnan kültürü ve ideolojisinin aęlar boyunca kendine özgü, ortak bir Div imgesine sahip olduğunu ve sanatçıların bundan ilham alarak dönemlerinin üslubuna uygun olarak farklı tasarımlar ortaya koyma yeteneğini göstermektedir. Bu araştırmanın temel kuramsal yaklaşımı, bilgi ve içeriği elektronik kütüphane kaynaklarından sağlanan karşılaştırmalı-tarihsel bir yaklaşıma dayanmaktadır.

THE DIV'S ILLUSTRATIONS IN SHİIRAZ SCHOOL COMPARATIVE INVESTIGATION ANALYSIS ON UGLINESS, CASE STUDY: TOPKAPI PALACE SHĀHNĀMEH 731 A.H. AND İBRAHİM SULTAN'S SHĀHNĀMEH 847 A.H.

EN/ When it comes to illustrating the *Shāhnāme*, negative characters (entities acknowledged as shadows themselves) are frequently overshadowed by the heroes and their noble victories, and they are seldom ever brought up in the course of in-depth investigations of the connection between the text and the picture. They are called Div, symbolizing Ahriman (Devil) and, in some cases, the Devil himself. These creatures have carried hatred and projection as well as wicked human concepts for centuries if not millennia. They only emerge in the text to justify atrocities and to be the source of perversion and contamination of pure humanity. It is essential to pay attention to *Shāhnāme*'s paintings, contrast the text and image to understand the book as a "whole," and analyze the fine details of the paintings since doing so requires considering the political, social, ideological, and cultural contexts. It is possible to consider these factors influencing the manner of manifestation of the items in the picture in addition to pinpointing and estimating the time-period and location of the copy. Based on the grounds of said manner, this article examines the evolution of two selected groups of the Div illustration by Shiraz school painters, one dated 731 A.H., which represents one of the earliest surviving painted copies of *Shāhnāme* and compares it to other images of the Div portrayed in *Ibrahim Sultan Shāhnāme* dated around 847 A.H., preserved in the Oxford Bodleian Library, both rich in Div illustrations. Despite the nearly identical ekphrastic language of both *Shāhnāme*s, the question arises as to what causes the degree of Div representation variation in these two copies. The study's findings, based on both manuscript texts, show that they only address the descriptive aspects of the Div to a limited amount and refer to them as "Ugly". However, what is occasionally referred to as the artist's loyalty to the connection between the text-image cannot be applied to the executive details of the Div, in which the drawing inspirations are from a well-known image in the Collective Unconscious and demonstrate the social, cultural, and even political conditions influences of the artist's era. When compared to Topkapi-Saray *Shāhnāme*, painters of the *Ibrahim Sultan*

Shāhnāmah pay less attention to detail, and Divs are illustrated as defeated, fragile, and even ornamental beings. The comparison of the Div illustrations in these two manuscripts is critical and significant because it suggests that Iranian culture and ideology have a specific, shared image of the Div throughout the ages, as well as the painters' ability to be inspired by it and precisely apply it in the form of the school and styles he is limited with, while also emphasizing the interconnected relationship between text and whole image. This research's fundamental theoretical approach is based on a comparative-historical approach, the information and content of which is provided by electronic library resources.

تصاویر دیو در مکتب شیراز تحلیل تطبیقی زشت‌گرایی، مطالعه موردی: شاهنامه کاخ توپکاپی 731 هجری قمری و شاهنامه ابراهیم سلطان 847

هجری قمری

کاملیا اقبالی

FA/ وقت صحبت از تصویرسازی شاهنامه به میان می‌آید، شخصیت‌های منفی (موجوداتی که خود به عنوان سایه شناخته می‌شوند) غالباً تحت‌الشعاع قهرمانان و پیروزی‌های آنها قرار می‌گیرند و به ندرت در جریان بررسی‌های عمیق ارتباط بین متن مطرح می‌شوند. این شخصیت‌ها که دیو نامیده می‌شوند نماد اهریمن (شیطان) و در برخی موارد خود شیطان هستند. این موجودات برای قرن‌ها، شاید هزاران سال، نماد نفرت و فرافکنی و همچنین مفاهیم شیطانی انسانی را به همراه داشته‌اند.

توجه به نقاشی‌های شاهنامه، تضاد متن و تصویر برای درک کتاب به‌عنوان یک «کل» و تحلیل جزئیات ظریف نقاشی‌ها ضروری است؛ زیرا انجام این کار مستلزم در نظر گرفتن زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، ایدئولوژیک و فرهنگی است. می‌توان علاوه بر تعیین دقیق و تخمین بازه زمانی و محل کپ آن، این عوامل را در نحوه تجلی موارد در تصویر نیز در نظر گرفت.

این پژوهش به بررسی سیر تحول دو دسته از تصویر برگزیده دیو توسط نقاشان مکتب شیراز، یکی مورخ 731 ه. و دیگری نسخه سال 847 هجری قمری، که در کتابخانه آکسفورد بودلیان نگهداری می‌شود، می‌باشد. علیرغم زبان اکفراسیس تقریباً یکسان هر دو نسخه، این سؤال مطرح می‌شود که چه چیزی باعث تغییر درجه بازتابی دیو در این دو نسخه می‌شود. یافته‌های این مطالعه، بر اساس هر دو متن دست‌نویس، نشان می‌دهد که فقط جنبه‌های توصیفی دیو را به صورت محدود مورد توجه قرار گرفته‌اند و از آنها به عنوان «نماد پلیدی» یاد شده است.

در مقایسه با شاهنامه توپکاپی، نقاشان ابراهیم سلطان شاهنامه کمتر به جزئیات توجه کرده‌اند و دیوها به عنوان موجوداتی شکست خورده، شکننده و حتی زینتی نشان داده شده‌اند. مقایسه تصاویر دیو در این دو نسخه خطی انتقادی و معنادار است، زیرا رابطه بین متن و کل تصویر را برقرار می‌کند و همچنین نشان می‌دهد که فرهنگ و ایدئولوژی ایرانی در طول اعصار دارای تصویری منحصر به فرد و مشترک بوده است و هنرمندان از این الهام گرفته‌اند و توانایی ایجاد طرح‌های مختلف متناسب با سبک دوره خود را داشته‌اند. رویکرد نظری پایه این پژوهش مبتنی بر رویکرد تطبیقی-تاریخی است که اطلاعات و محتوای آن از منابع کتابخانه ای الکترونیکی تهیه شده است.

CİNSİYET TEMSİLLERİ AÇISINDAN ŞÂHNÂME'DEKİ KADIN KARAKTERLERİN ANALİZİ

Hale EREN¹⁰

TR/ Bu çalışmada tarihi, kültürel ve sosyal boyutların keşişimini kapsayan Farsça epik şiiri *Şâhnâme*'deki toplumsal cinsiyetin yönleri incelenir. Klasik Fars Edebiyatı metinlerinin büyük bir kısmında ataerkil bir çerçeveye hâkimdir. Söz konusu yapı, kendi döneminin toplumsal ve kültürel normlarını büyük ölçüde yansıtan *Şâhnâme*'de de açıkça görülmektedir. Firdevsi genellikle geleneksel cinsiyet rollerini güçlendirir bu nedenle de *Şâhnâme*'de erkekler çoğunlukla savaşçı, yönetici ve krallıklarının koruyucuları olarak tasvir edilirken, kadınlar kraliçe, anne ve bazen de baştan çıkarıcı kadınlar olarak betimlenir. Erkeklerin kahramanlık ve başarılarını anlatan hikâyeler anlatıp onları ana rollerde gösteren şair, kadınları çoğunlukla yan kahramanlar ve önemsiz rollerde imgeler. Bununla birlikte Firdevsî eserinde övdüğü ve fikir alacak kadar akıllı bulunduğu kadın karakterlere de yer verir. Ancak eser her ne kadar güçlü kadın karakterler içerse de destanda kadınların genel temsilinin erkeklere göre daha sınırlı olduğu doğrudur. Bu durum *Şâhnâme*'nin ait olduğu toplumun tarihsel gerçekliklerine bağlanabilir. *Şâhnâme*'deki söz konusu kadın mevzusu eskiden beri araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Bazı araştırmacılar eserdeki kadınların önemli bir konuma sahip olmadığını ve hor görüldüğünü savunurken karşı bir grup kadınların erkeklerden bağımsız olarak da ehemmiyet taşıdığı fikrini ileri sürer. Eserde tasvir edilen kadınlar her ne kadar erkeklerin gölgesinde kalsalar da hiç bir kadın karakter bir diğerine benzemez bu da her birinin farklı etkiye sahip olmasını sağlar. Bu bağlamda Farânak, Sudâbe, Gordiyye ve Humây gibi isimler *Şâhnâme*'nin dikkate değer kadın kahramanları sayılır. Bu araştırma öncelikle *Şâhnâme*'deki erkek ve kadın karakterlerinin kendi rolleri ve beklentileri çerçevesinde nasıl temsil edildiğini inceler. Daha sonra kadınlara olan genel yaklaşımı ele alır ve farklı karakterlerin toplumsal normların ve beklentilerin bireysel kimliklerle nasıl keşiştiğini ortaya koyar. Böylece *Şâhnâme*'nin zamanının hâkim toplumsal cinsiyet normlarını nasıl hem güçlendirdiğini hem de onlara meydan okuduğunu araştırmayı amaçlar.

10 Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, heren@fsm.edu.tr.

A LITERARY ANALYSIS OF FEMALE CHARACTERS IN SHĀHNĀMEH IN TERMS OF GENDER REPRESENTATION

EN/ In this study, the aspects of gender in the Persian epic *Shāhnāmeḥ*, which covers the intersection of historical, cultural, and social dimensions, are examined. A patriarchal system is dominant in most of the Classical Persian Literature texts. This structure is also seen in the *Shāhnāmeḥ*, which largely reflects the social and cultural norms of its time. Firdevsi often strengthens traditional gender roles, that's why in *Shāhnāmeḥ* men are often portrayed as rulers and protectors of their kingdoms, while women are portrayed as queens, mothers, and sometimes seductive women. The poet, who tells stories about the heroism and achievements of men and shows them in the main roles, mostly depicts women in minor and insignificant roles. Firdevsi also includes the female characters whom he praises and considers smart enough to get their ideas. However, although the *Shāhnāmeḥ* includes strong female characters, it is true that the general representation of women in this epic is more limited than that of men. This situation can be compared with the historical realities of the society to which *Shāhnāmeḥ* belongs. For a very long time, researchers have concentrated on the issue of women in *Shāhnāmeḥ*. While some researchers argue that women in *Shāhnāmeḥ* do not have an important position and are despised, an opposing group argues that women have importance independent of the men. Although the women depicted in the work are overshadowed by men, no female character is alike, which allows each to have a different effect. In this context, names such as Faranak, Sudabeh, Gordiyye, and Hoday are remarkable female protagonists of the *Shāhnāmeḥ*. This research primarily examines how male and female characters in the *Shāhnāmeḥ* are represented in terms of their roles and challenges. Also, it investigates the general approach to women and reveals how different character's social norms and challenges intersect with individual identities.

تحلیل شخصیت های زن در شاهنامه از نظر ساختار و بازنمایی جنسیتی: بازنمایی های ادبی در پرتو پویایی اجتماعی

هاله ارن

FA/ در این پژوهش جنبه های جنسیت در منظومه حماسی شاهنامه فارسی که نقطه تلاقی ابعاد تاریخی، فرهنگی و اجتماعی است، بررسی می‌شود. در بیشتر متون ادبیات کلاسیک فارسی چارچوب مردسالارانه حاکم است. این ساختار در شاهنامه نیز به وضوح دیده می‌شود که تا حد زیادی نشان دهنده هنجارهای اجتماعی و فرهنگی زمانه خود می‌باشد. فردوسی اغلب نقش‌های جنسیتی سنتی را تقویت می‌کند، بنابراین در شاهنامه، مردان اغلب به‌عنوان جنگجو، فرمانروا و پاسداران کیانی و زنان به‌عنوان زیبارو، ملکه، مادر و گاه اغواگر به تصویر کشیده می‌شوند. شاعری که از قهرمانی‌ها و دستاوردهای مردان سخن می‌سراید و آنها را در نقش‌های اصلی نشان می‌دهد، اغلب زنان را به‌عنوان قهرمان‌های فرعی و در نقش‌های فرعی به تصویر می‌کشد. با این حال فردوسی از روایت شخصیت‌های زن در آثار خود غفلت نمی‌نماید، آنها را ستایش می‌کند و از هوش و ذکاوت آنها بهره می‌برد. با این همه به‌رغم خودنمایی زنان قوی در این اثر، حضور کلی زنان در حماسه محدودتر از مردان است. این وضعیت را می‌توان به واقعیت‌های تاریخی جامعه‌ای که شاهنامه به آن تعلق دارد، هم نسبت داد. موضوع زن در شاهنامه از دیرباز مورد توجه پژوهشگران بوده است. در حالی که به‌زعم برخی از محققان، زنان در شاهنامه جایگاه مهمی ندارند، گروهی در مخالفت معتقدند که زنان مستقل از مردان مهم هستند. به بیان دیگر اگرچه زنان در این اثر در سایه مردان به تصویر کشیده شده‌اند، هیچ شباهتی به هم ندارند. این پژوهش در وهله اول به بررسی چگونگی بازنمایی شخصیت‌های مرد و زن شاهنامه در چارچوب نقش‌ها و انتظاراتشان می‌پردازد. سپس رویکرد کلی نسبت به زنان را مد نظر قرار داده و به بررسی شخصیت آنها در تلاقی با هنجارها و انتظارات اجتماعی و هویت‌های فردی می‌پردازد.

ASTAN QUDS RAZAVİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ'NDE KAÇAR DÖNEMİNE AİT BİLİNMEYEN RESİMLİ BİR ŞÂHNÂME

Farzaneh FARROKH FAR¹¹

TR/ Meşhed'deki Astan Quds Razavi Merkez Kütüphanesi'nde 7.200 nüshası edebiyat alanıyla ilgili olmak üzere 97.000'den fazla el yazması muhafaza edilmektedir. Bu muhteşem eserler arasında Firdevsî'nin *Şâhnâme* isimli edebî eserine ait 50'ye yakın el yazması bulunmaktadır ve bunların 30'dan fazlası minyatürlüdür. Bu koleksiyonda, daha az bilinen ve muhtemelen Kaçar dönemindeki en son resimli el yazması *Şâhnâmelerden* biri olan, 31279 numaralı *Şâhnâme* bulunmaktadır. Yazılış tarihi hicri 13. yüzyıl, miladi 19. yüzyıla aittir ve Temmuz 2004'te Astan Quds Kütüphanesi'ne Muhammed Taki Muktaderi tarafından bağışlanmıştır. Bu araştırmacının amacı, 31279 numaralı *Şâhnâme*'yi Kaçar dönemindeki son minyatürlü *Şâhnâmelerden* biri olarak tanıtmak ve bu el yazmasının benzersiz ve farklı bir şekilde uygulanan minyatür anlayışını ortaya koymaktır. Bu araştırma, 31279 numaralı *Şâhnâme*'nin 36 cm uzunluğunda ve 22 cm genişliğinde üç kitap halinde nesta'lik hattıyla yazıldığını göstermektedir. 25 satır ve 4 sütunlu 186 varaktan oluşan yazmanın ve cildi keten bezle kaplanmış murakkadır. İçerisinde 116 minyatür bulunan eser, Astan Quds Kütüphanesi'nde minyatür sayısı bakımından en çok resimlenen *Şâhnâme*'dir. Yazmada açık renkli, aharlı ve mührlenmiş kağıtlar kullanılmıştır. İlk folyoda altınla bir başlık tezhibi görülmektedir. Cetvellerde ise altın ve gümüş kullanılmıştır. 31279 numaralı *Şâhnâme* minyatürleri Kaçar'da bilinen son resimli *Şâhnâme* ile karşılaştırıldığında bu *Şâhnâme*'nin figür tasarımı, portre ve detaylarda farklı özellikler sergilediği tespit edilmiştir. Bu araştırmacının teorik yaklaşımı, bilgileri ve içeriği belgesel kütüphane kaynaklarından hazırlanan karşılaştırmalı-tarihsel yönetime dayanmaktadır.

AN UNKNOWN ILLUSTRATED SHÂHNÂMEH FROM THE QAJAR ERA, IN THE CENTRAL LIBRARY OF ASTAN QUDS RAZAVI

EN/ In the central library of Astan Quds Razavi in Mashhad, more than 97,000 manuscripts are kept, of which 7,200 copies are related to the field of literature. Among these magnificent works, about 50 manuscripts belong to Ferdowsi's *Shâhnâmeh*, more than 30 of which are illustrated. There is an illustrated manuscript of *Shâhnâmeh* No. 31279 in this collection, which is less known and is probably one of the latest illustrated *Shâhnâmehs* in the Qajar era. The date of its writing belongs to the 13th century AH /19th and its donor is Mohammad Taqi Moqtaderi who donated this manuscript to the Astan Quds Library in July 2004.

11 Assoc. Prof., University of Neyshabur, farzanefarrokhfar@gmail.com.

The purpose of this research is to introduce the *Shāhnāmeḥ* 31279 as one of the last illustrated versions of the text in the Qajar period, as well as to know the style of this manuscript, which is illustrated uniquely and differently. The results of this research show that the *Shāhnāmeḥ* 31279 is written in three books with dimensions of 36 cm in length and 22 cm in width, with good quality by Nasta'liq. It has 186 folios with 25 rows and 4 columns and its binding is cardboard covered with linen cloth. The manuscript is the most illustrated *Shāhnāmeḥ* in the Astan Quds Library with 116 miniatures. The manuscript has fawn-colored paper, *ahar*, and *mohre-ghiri*. The first folio is accompanied by a gilded title illumination, the rulings are gold and silver. Comparison of the *Shāhnāmeḥ* 31279 illustrations with the last known illustrated *Shāhnāmeḥ* in the Qajar period shows different features in figure design, portraiture, and details. The theoretical approach of this research is based on the comparative-historical method, the information and content of which is prepared from documentary library sources.

تحلیل شخصیت های زن در شاهنامه از نظر ساختار و بازنمایی جنسیتی: بازنمایی های ادبی در پرتو پویایی اجتماعی

فرزانه فرخ فر

FA در این پژوهش جنبه‌های جنسیتی در منظومه حماسی شاهنامه فارسی که نقطه تلاقی ابعاد تاریخ، فرهنگ و اجتماعی است، بررسی می‌شود. در بیشتر متون ادبیات کلاسیک فارسی چارچوب مردسالارانه حاکم است. این ساختار در شاهنامه نیز به وضوح دیده می‌شود که تا حد زیادی نشان‌دهندهٔ هنجارهای اجتماعی و فرهنگی زمانه خود است. فردوسی اغلب نقش‌های جنسیتی سنتی را تقویت می‌کند، بنابراین در شاهنامه، مردان اغلب به‌عنوان جنگجو، فرمانروا و پاسداران کیانی و زنان به‌عنوان زیبارو، ملکه، مادر و گاه اغواگر به تصویر کشیده می‌شوند.

شاعری که از قهرمانی‌ها و دستاوردهای مردان سخن می‌سراید و آنها را در نقش‌های اصلی نشان می‌دهد، اغلب زنان را به عنوان قهرمان‌های فرعی و در نقش‌های فرعی به تصویر می‌کشد؛ با این حال از روایت شخصیت‌های زن در آثار خود غفلت نمی‌نماید و آنها را ستایش می‌کند و از هوش و ذکاوت آنها بهره می‌برد.

به هر صورت، با وجود خودنمایی شخصیت‌های زن قوی در این اثر، حضور کلی‌شان کمتر از مردان است. این وضعیت را می‌توان به واقعیت‌های تاریخی جامعه‌ای که شاهنامه به آن تعلق دارد، نسبت داد. موضوع زن در شاهنامه از دیرباز مورد توجه پژوهشگران بوده است. در حالی که به زعم برخی از محققان، زنان در شاهنامه جایگاه مهمی ندارند، گروهی مخالف آن بوده و معتقدند که زنان مستقل از مردان مهم هستند. اگرچه زنانی که در اثر به تصویر کشیده می‌شوند در سایه مردان باقی می‌مانند، اما هیچ شخصیت زنی شبیه دیگری نیست. این پژوهش در وهلهٔ اول به بررسی چگونگی بازنمایی شخصیت‌های مرد و زن شاهنامه در چارچوب نقش‌ها و انتظاراتشان می‌پردازد. سپس رویکرد کلی نسبت به زنان را مد نظر قرار داده، به بررسی شخصیت آنها در تلاقی با هنجارها و انتظارات اجتماعی و هویت‌های فردی می‌پردازد.

ŞÂHNÂME MİNYATÜRLERİNDEKİ TEK BOYNUZLU AT MOTİFİNİN EVRİMİ (14.-16. YÜZYILLAR)

Safora FAZLELLAHI¹² Mohamadreza GHASIAN¹³

TR/ Tek boynuzlu at, Fars kitap sanatlarında yaygın hayvan motiflerinden biri olmuştur. Doğa bilimleri, coğrafya ve zooloji ile ilgili metinlerin yanı sıra, Guştasp, İskender, İsfendiyar ve Behram gibi kahramanların *karg* veya gergedana karşı savaştığı *Şâhnâme*'de de bu hayvanın tasvirlerine rastlanır. Pehlevce'de "karg" Sanskrit edebiyatından alınmış bir kelimedir ve tek boynuzlu at anlamına gelir. *Şâhnâme*'de *karg* gergedan olarak sınıflandırılmış olsa da genellikle nakkaşlar kurt, aslan, ceylan veya Çin Qilin'i gibi farklı boynuzlu hayvanlar da tasvir etmişlerdir. Bu makale, on dördüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar bu motifin evrimi sorusuna cevap vermeye çalışmaktadır. Tek boynuzlu at motifinin evrimine ilişkin tartışmayı daha ilgi çekici ve anlaşılır kılmak için, somut örnekler ya da imgeler eklemek, ayrıca *Şâhnâme* ve *Şâhnâme*'nin Fars edebiyatı ve sanatındaki önemine ilişkin kısa bir giriş ya da arka plan bilgisi sunmak faydalı olabilir. Öte yandan, ortaçağ döneminin İranlı sanatçıların gergedanın görünüşü hakkında çok net bir fikirleri yoktu. Bu nedenle, on altı resim üzerinde yapılan bir inceleme, *Şâhnâme*'nin on dördüncü yüzyıl resimlerinde bu hayvanın çoğunlukla boynuzlu bir kurt, on beşinci yüzyılın sonlarında boynuzlu bir ceylan, on altıncı yüzyılın başlarında bir Qilin ve yüzyılın sonunda bir gergedan olarak tasvir edildiğini göstermektedir.

THE EVOLUTION OF THE UNICORN MOTIF IN THE SHÂHNÂMEH ILLUSTRATIONS (14TH-16TH CENTURIES)

EN/ The unicorn is one of the common animal motifs in the Persian arts of the book. Apart from the texts related to natural science, geography, and zoology, descriptions of this animal can be found in the *Shâhnâmeh*, where the heroes like Gushtasp, Iskandar, Isfandiyar, and Bahram fight against the *karg* or rhinoceros. "Karg" in Pahlavi is a word borrowed from Sanskrit literature and means unicorn. Although in *Shâhnâmeh* the *karg* is classified as a rhinoceros, usually the painters have depicted different horned animals such as wolf, lion, gazelle, or the Chinese Qilin. This paper tries to answer the question of the evolution of this motif from the fourteenth to the sixteenth centuries. To make the discussion of the evolution of the unicorn motif more engaging and understandable, it may be helpful to add concrete examples or images, as well as provide a brief in-

12 Assist. Prof. Dr., Kashan University, saforafazlellahi@gmail.com.

13 Assoc. Prof. Dr., Kashan University, mrgh73@yahoo.com

roduction or background information on the *Shāhnāme* and its significance in Persian literature and art. On the other hand, the Persian painters of the medieval period had no very clear idea of the appearance of the rhinoceros. Therefore, an examination of sixteen illustrations shows that in the fourteenth-century images of the *Shahnameh*, the animal was mostly depicted as a horned wolf, in the late fifteenth-century, as a horned gazelle, in the early sixteenth century, as a Qilin and at the end of the century as a rhinoceros.

سیر تحول موتیف اسب تکشاخ در تصاویر شاهنامه (قرن 14-16)

صغورا فضل الالهی

FA/ اسب تکشاخ یکی از نقش‌های هنری حیوانی رایج در نسخه‌های ادبی فارسی بوده است. جدا از متون مربوط به علوم طبیعی، جغرافیایی و جانورشناسی، توصیفات این حیوان را در شاهنامه می‌یابیم. به این معنا که پهلوانانی چون گشتاسب، اسکندر، اسفندیار و بهرام با کَرگ (karg) یا کرگدن می‌جنگند. کرگ در پهلوی واژه‌ای است که از ادبیات سانسکریت وام گرفته شده و به معنای اسب شاخدار است. در این پژوهش، سعی بر آن است تا سیر تحول این نقوش از قرن چهاردهم تا شانزدهم به تصویر کشیده شود. برای تبیین بحث تکامل نقش اسب تکشاخ، افزودن مثال‌ها یا تصاویر عینی و همچنین ارائه مقدمه یا اطلاعات پیش‌زمینه‌ای در مورد شاهنامه و اهمیت آن در ادبیات و هنر ایرانی/ فارسی می‌تواند مفید باشد. به نظر می‌رسد نقاشان ایرانی قرون وسطی، تصور چندان روشنی از ظاهر کرگدن نداشتند و آن را به شکل گُرگ، شیر، غزال یا کیلین چینی به تصویر کشیده‌اند. بررسی شانزده تصویر نشان می‌دهد در تصاویری که در نسخه‌های قرن چهاردهم از شاهنامه آمده، این حیوان بیشتر به صورت کرگ شاخدار، در اواخر قرن پانزدهم به صورت غزال شاخدار و در اوایل قرن شانزدهم به صورت یک کرگ شاخدار به تصویر کشیده شده است.

“BÜYÜK BAŞLI” ADI İLE TANINMIŞ İKİ CİLTLİ ŞÂHNÂME NÜSHASI VE İÇİNDE BULUNAN KİTAP SANATLARI

Mercan HÜSEYİNİ¹⁴

TR/ Firdevsi'nin (ö. 411/1020?) *Şâhnâme* adlı eserinden 15. yy sonunda iki ciltte hazırlanmış nüshası, İran kitap sanatları açısından önde gelen örneklerden sayılmaktadır. Bu eserin iki cildi İstanbul'da olup biri Türk İslâm Eserleri Müzesinde (TİEM) (no. 1978) diğeri ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde (İÜK) (no. 1406) muhafaza edilmektedir. *Şâhnâme*'nin TİEM'deki cildinin ithaf kaydına ve İÜK'deki cildinin ferâğ kaydına göre nüsha Gilan hükümdarı Kârkîyâ Mirza Ali (883-909/1478-1503) için 899'da (1493-94) hazırlanmıştır. Bu iki cilt, zaman içerisinde tahribata maruz kalmış, bazı resimli varakları koparılmıştır. Kitap sanatları açısından şu anda İstanbul'da bulunan bu iki yazmada toplam 311 resim, tezhipli bir şemse ve bir serlevha bulunmaktadır. Ayrıca, birinci cildinin kapağı nüshanın orijinal kapağıdır. Bu iki ciltlik nüshadaki resimler farklı üsluplar ile işlenmiştir. Bu farklı üslupların birisinde dikkat çekilen husus, insan başları başta olmak üzere figürlerin büyük ve iri bir biçimde resimlenmesidir. Bu özellikten dolayı bu yazma “Büyük Başlı *Şâhnâme*” adı ile ün kazanmıştır. Bu nüsha kitap sanatları alanında tanındığı halde ayrıntılı araştırmalarda konu edilmemiştir. Bu çalışmanın amacı bu yazmanın içinde bulunan kitap sanatlarını değerlendirerek yazmanın yapılışı hakkında fikir edinmektir. Bu bildiride yazmanın içinde bulunan farklı resim üslupları sınıflandırılacak ve her üslubun işlendiği konular incelenektir. Ayrıca, eserin orijinal cildi ile tezhiplerin üslubu ve süslemeleri değerlendirmeye alınacaktır. Sonuç olarak bu iki ciltli eserin nerede, ne zaman, nasıl hazırlandığına dair bazı varsayımlar ortaya koyulacaktır.

THE TWO-VOLUME COPY OF THE *SHÂHNÂMEH* KNOWN AS “BIG HEAD” AND THE BOOK ARTS IN IT

EN/ Firdevsi's (d. 411/1020?) epic *Shâhnâmeh*, which was prepared in two volumes at the end of the 15th century, is considered one of the leading examples of Iranian book arts. Two copies of this work are currently in Istanbul, one in the Museum of Turkish and Islamic Arts (TIEM) (no. 1978), and the other in Istanbul University's Rare Books Library (IUK) (no. 1406). According to the dedication record in the TIEM volume and the colophon of the IUK volume, this copy was prepared for the ruler of Gilan, Karkiya Mirza Ali (883-909/1478-1503), in 899 (1493-94). Over time, these two volumes have suffered damage, and some illustrated pages have been torn out. In terms of book arts, these two manuscripts current-

14 Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, mrc.huseyni@gmail.com.

ly in Istanbul contain a total of 311 illustrations, a decorated *shamsa* (opening page), and a dedication page. Additionally, the cover of the first volume is the original binding of the manuscript. The illustrations in this two-volume manuscript were executed in different styles. One of the notable features of one of these styles is the depiction of figures, particularly human heads, as large and imposing. This particular characteristic has earned this manuscript the nickname "Big-Headed *Shāhnāme*." Although this manuscript is recognized in the field of book arts, it has not been the subject of detailed research. The purpose of this study is to evaluate the book arts found within this manuscript and gain insights into its production. In this paper, the different styles of illustrations found in the manuscript will be classified, and the subjects depicted in each style will be examined. Furthermore, the original binding of the manuscript and the style and decorations of the illuminated pages will be evaluated. Ultimately, some assumptions will be made about this two-volume manuscript regarding where, when, and how it was created.

نسخه دو جلدی شاهنامه «سربرگ» و هنرهای در پیوند با کتاب‌آرایی آن

مرجان حسینی

FA/ نسخه شاهنامه سربرگ فردوسی که اواخر قرن پانزدهم در دو جلد به تصویر کشیده شده است، یکی از نمونه‌های ممتاز هنر کتاب‌آرایی ایران به شمار می‌رود. از این اثر دو نسخه در موزه آثار ترکی-اسلامی (MA1978) و دیگری در کتابخانه آثار نادر دانشگاه استانبول (شماره 1406) نگهداری می‌شود. این دو جلد به مرور زمان آسیب دیده و برخی از برگه‌های مصور آنها جدا شده است. در این اثر نفیس، در مجموع 311 تصویر، یک شمسه منور و یک سرلوچه وجود دارد. تصاویر این نسخه دو جلدی، در سبک‌های مختلفی نقاشی شده‌اند که به دلیل سرهای بزرگ شخصیت‌های نمایانده شده در این شاهنامه، به آن شاهنامه سربرگ می‌گویند. هدف نگارنده در این پژوهش، تبیین چگونگی خلق نسخه خطی از طریق ارزیابی هنر کتاب‌آرایی در این نسخه خطی است. در این پژوهش سبک‌های مختلف نقاشی در این نسخه خطی طبقه‌بندی و سپس موضوعات مطرح‌شده در هر سبک، بررسی و تحلیل شده است.

FİRDEVSÎ'NİN ŞÂHNÂME'SİNDE VE MİNYATÜRLÜ NÜSHALARINDA İŞLENEN ÇALGILAR

Seyid Muhammed Taki HÜSEYİN¹⁵

TR/ Her bir toplumun oluşturduğu kültürün önemli temellerinden biri de musiki sanatıdır. Toplumun tarih boyunca yaşantıları ve geçirdiği süreci, kültüründe yansıtıldığı gibi musikisinde de yansıtılmıştır. Tarih boyunca toplumda gerçekleşen insanî ve doğal etkenlerden dolayı musiki sanatı da etkilenerek musikinin “toplumdaki yeri ve işlevi”, “melodi ve ezgileri”, “nazariyatı” ve “felsefesi” gibi birçok hususta değişikliklere maruz kalmıştır. Bu hususlardan biri de çalgılardır. Çalgılar ile ilgili araştırmalar üç temel kaynak üzerinde yapılarak şu şekilde sıralanabilir: çalgının kendisi, çalgılar hakkında aktarılan yazılar ve çalgıların görselleri. Çalgılar, yapı itibarı ile daha çok doğal maddelerden üretildiği için zamanla çürümeye maruz kalarak yok olmuştur. Dolayısıyla eski zamanlara ait birçok çalgı günümüze ulaşmamıştır. Yazılı kaynaklarda ise bazen çalgıların yapısıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Görsel kaynaklar da en önemlisi elimize ulaşan minyatürlerdir. İslâmiyet'ten sonra İran'ın çeşitli tarihî dönemlerinde kullanılan birçok çalgının ismini de Firdevsî'nin *Şâhnâme*si gibi dönem kaynaklarından öğrenmekteyiz. Bu konuda elimize ulaşan en önemlilerinden biri Abdülkâdir-i Merâgî'nin (ö. 838/1435) *Câmiu'l-elhân* adlı eseridir. Merâgî, çalgıları yapı ve seslendirmeleri bakımından sınıflandırarak çalgıların yapısı ve ölçülerine ilişkin kısa bilgiler vermiştir. Çalgıların görsel kaynağı olan minyatürler konusunda ise, *Şâhnâme*'nin özellikle 15. yy'da yapılmış minyatürlü nüshalarından bahsedilebilir. Bu çalışmamızda, Merâgî'nin *Câmiu'l-elhân*'ında çalgılarla ilgili aktardığı bilgilerin ışığında *Şâhnâme*'nin minyatürlü nüshalarında resmedilen çalgıların isimleri, yapıları ve ölçüleri tesbit edilecektir.

MUSICAL INSTRUMENTS DEPICTED IN FIRDEVSÎ'S SHÂHNÂMEH AND ITS ILLUSTRATED MANUSCRIPTS

EN/ In the culture of every society, one of the significant foundations is the art of music. Throughout history, the experiences and processes of a society have been reflected not only in its culture but also in its music. Due to various human and natural factors that have occurred in society over time, the art of music has been influenced, resulting in changes in aspects such as the role and function of music in society, melodies and tunes, music theory, and philosophy. One of these aspects is musical instruments. Research on musical instruments can be conducted through three main sources: the instruments themselves, written

15 Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mthuseyni@gmail.com.

descriptions of the instruments, and visual representations of the instruments. Since many musical instruments were primarily made from natural materials, they have decayed over time and are no longer extant. Therefore, many ancient musical instruments have not survived to the present day. In written sources, information about the structure of instruments is occasionally provided. Visual sources, particularly miniatures, are also essential, as they often depict musical instruments. After the advent of Islam, many musical instruments used in various historical periods in Iran have been learned from sources such as Firdevsi's *Shāhnāme*.

One of the most important sources in this regard is Abd al-Qadir al-Maraghi's (d. 838/1435) work *Jami al-Alhan*, in which he classified musical instruments based on their structure and playing methods and provided brief information about the construction and dimensions of musical instruments. Regarding visual sources, one of the most significant references is the illustrated manuscripts of *Shāhnāme*, especially those created in the 15th century. In this study, based on the information provided by al-Maraghi in *Jami al-Alhan* about musical instruments, the names, structures, and dimensions of musical instruments depicted in the illustrated manuscripts of *Shāhnāme* will be identified.

ادوات موسیقی در شاهنامه و نسخه های مینیاتور آن

سید محمدتقی حسینی

FA/ یکی از پایه‌های مهم فرهنگ هر جامعه، هنر موسیقی است. رویدادهای اجتماعی در طول تاریخ همواره در آثار موسیقایی و فرهنگ جامعه بازتاب یافته است. هنر موسیقی در طول تاریخ متأثر از عوامل انسانی و طبیعی در جامعه بوده و در بسیاری از جنبه‌ها از جمله «مکان و کارکرد موسیقی در جامعه»، «نغمه و ملودی‌ها»، «نظریه» و «فلسفه» دستخوش تغییراتی شده است. یکی از این مفاهیم، ادوات موسیقی است. پژوهش‌هایی که درباره موسیقی انجام شده است، در سه دسته جای می‌گیرند: 1) ادوات موسیقی؛ 2) پژوهش‌های صورت‌گرفته در این حوزه‌ها؛ 3) تصاویر مربوط به آنها. در این میان مهم‌ترین منابع بصری، مینیاتورها هستند. نام بسیاری از سازهای مورد استفاده در دوره‌های مختلف تاریخ ایران پس از اسلام را در منابعی مانند شاهنامه فردوسی می‌یابیم. در این پژوهش، با توجه به اطلاعاتی که عبدالقادر مراغه‌ای درباره سازها در اثر خود یعنی جامع‌الالغان آورده است، نام، ساختار و اندازه سازهای تصویر شده در نسخه‌های مینیاتور شاهنامه را مشخص خواهیم کرد.

FİRDEVSİ'NİN ŞÂHNÂME'SİNDE SASANI DÖNEMİNDE GAYRİMEŞRULAŞTIRMA VE BUNUN MEKANİZMALARI

Masood Algoone JOUNEGHANI¹⁶ / Zahra FAKKARI¹⁷

TR/ Tarihin herhangi bir noktasında hükümetler, gücü kullanabilmek için toplumsal bir mutabakata ihtiyaç duyarlar ve bu mutabakat bazen ideolojik yollarla bazen de güç kullanarak sağlanır. İran'ın Sasani dönemindeki -ki kan ve mülkiyet gibi iki temel üzerine kuruludur- sosyal durumu, kralların meşruiyetine karşı gerçekleşen isyanlara ve devrimlere tanıklık etmiştir. Bu dönemde meşrulaştırmanın, karşıtı olan gayrimeşrulaştırma ile eş zamanlı işlediği söylenebilir. Aslında otorite kendisine ya da iktidara meşruiyet sağlarken, aynı zamanda bir paradoks olarak hareket eden iktidar alternatiflerini ya da marjinal güçleri de meşrulaştırmıştır. Bu dönemde, krallığın meşruiyetine karşı özgün bir amaç ve yöntemle başkaldıran ve Sasani tarihinin bir parçasını sahiplenmiş insanların çıkışıyla karşı karşıyayız. Bu ayaklanmaların her birinin kendine has bir doğası ve amacı vardır ancak göreceğimiz üzere otorite, işleri meşru ya da gayrimeşru göstererek bu ayaklanmaların her birinin sonucunu belirlemiştir. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, Firdevsi'nin Şâhnâme metninden yola çıkarak Sasani döneminde otoritenin kendisi için sağladığı düzenlemelerin nasıl işlediğini ve hangi temellere dayandığını araştırmaktır. Başka bir deyişle, otorite, iktidarın içinde ya da kıyısında yer alan alternatiflerden nasıl yararlanıyor ve onları hangi mekanizmalarla gayrimeşrulaştırıyor? Bu makale, Sasani döneminin toplumsal sınıflarını ve dönemin ideolojik sistemini edebi, tarihsel ve sosyolojik olarak incelemek amacıyla, Firdevsi'nin Şâhnâme metnindeki otorite ve meşruiyeti Jürgen Habermas'ın sosyolojik teorileri perspektifinden ele almakta ve bu bölümde Firdevsi'nin rivayetlerini analiz etmeye çalışmaktadır. Sasani döneminin toplumsal meşruiyetini, bir yandan toplumsal, kültürel, dini ve siyasi bağlamları ve genel olarak bu toplumsal olgulara yol açan nedenleri inceleyerek, diğer yandan da Firdevsi'nin dilinin ve düşüncesinin bu hikayelerin anlatımında dinleyicinin zihninin geleneksel, rasyonel ve siyasi atmosferini hazırlamak için kullandığı düzenlemeleri inceleyerek ortaya koymaktadır. Her şeyden önce bir güç olarak otoritenin hangi mekanizmalarla meşruiyet yarattığını ya da meşruiyeti reddettiğini ve daha da önemlisi bunu toplumun geneline nasıl makul gösterdiğini açıklamaya çalışıyor.

16 Assoc. Prof. Dr. Isfahan University, M.algone@ltr.ui.ac.ir

17 Ph.D. student, zahrafakkari@gmail.com.

DELEGITIMIZATION AND ITS MECHANISMS IN THE SASSANID PERIOD IN FERDOWSI'S SHĀHNĀMEH

EN/ Governments, at any point in history, need a social agreement to exercise power, which is sometimes provided by ideological means and sometimes by exercising power. The social condition of Iran in the Sassanid period - which is based on the two pillars of blood and property - is subjected to rebellions and revolutions that took place against the legitimacy of the kings. It can be said that in this period, legitimization works simultaneously with its counterpart, delegitimization. In fact, as the authority provides legitimacy for itself or for the ruling power, it simultaneously delegitimizes those power alternatives or marginal forces that act as a paradox. In this period, we are faced with the departure of people who have rebelled against the legitimacy of the kingdom with their own unique goal and method and have appropriated a part of Sassanid history. Each of these uprisings has its own nature and purpose, but as we will see, the authority has decided the outcome of each of these uprisings by making things look legitimate or illegitimate. Based on this, the purpose of this research in the Sassanid period, based on the text of Ferdowsi's *shāhnāmeḥ* is to investigate how the arrangements which the authority provides for itself work and on what foundations are they based. In other words, how does the authority take advantage of alternatives that are inside or on the margins of power and with what mechanisms does it delegitimize them.

With the aim of literary, historical, and sociological investigation of social classes of the Sassanid period as well as the ideological system of that period, the present essay studies authority and legitimacy in the text of Ferdowsi's *shāhnāmeḥ* from the perspective of Jürgen Habermas' sociological theories and tries to analyze the reports of Ferdowsi in this chapter. The social legitimacy of the Sasanian period, on the one hand, examines the social, cultural, religious, and political contexts and generally the causes that lead to these social phenomena, and on the other hand, by studying the arrangements that Ferdowsi's language and thought have used to prepare the customary, rational and political atmosphere of the audience's mind in the narration of these stories; It is trying to explain, first of all, with what mechanisms authority as a power creates or denies legitimacy, and more importantly, how does it make it seem reasonable to the general society.

سلب مشروع از کارهای آن در دوره ساسانیانیت و در شاهنامه فردوسی

زهرافکاری - مسعود الگونه جونقانی

FA/ حکومت‌ها در هر مقطعی از تاریخ برای اعمال قدرت به یک توافق اجتماعی نیاز دارند که گاهی با ابزار ایدئولوژیک و گاهی با اعمال قدرت فراهم می‌شود. احوال اجتماعی ایران در دوره ساسانی - که بر دو رکن خون و مالکیت استوار است- دستخوش شورش‌ها و انقلاب‌هایی است که علیه مشروعیت پادشاهان صورت گرفته است. می‌توان گفت در این دوره، مشروعیت‌سازی با برابرها آن یعنی سلب مشروعیت، به‌طور همزمان عمل می‌کند. در واقع اتوریته همان‌طور که مشروعیت را برای خود یا برای قدرت حاکم تأمین می‌کند، از آن‌دسته بدیل‌های قدرت یا پایگاه‌های حاشیه‌ای که به مثابه پارادوکس عمل می‌کنند به‌طور همزمان سلب مشروعیت می‌کند. در این دوره، با خروج افرادی که هر یک با هدف و شیوه منحصر به فرد خویش علیه مشروعیت پادشاهی قیام کرده‌اند و بخشی از تاریخ ساسانی را به خود اختصاص داده‌اند مواجه هستیم. هر کدام از این قیام‌ها ماهیت و هدف خود را دارند، اما چنانکه خواهیم دید اتوریته با مشروع یا نامشروع جلوه دادن امور، فرجام هر یک از این شورش‌ها را به میل خود رقم زده است. بر این اساس هدف از این پژوهش در دوره ساسانی بر پایه متن شاهنامه فردوسی، بررسی این فرضیه است که تمهیداتی که اتوریته برای خود فراهم می‌کند چگونه عمل می‌کند و بر چه پایه‌هایی استوار است. به عبارت دیگر چگونه از بدیل‌هایی که در درون یا حاشیه قدرت هستند بهره می‌گیرد و با چه سازوکارهایی به سلب مشروعیت آنها می‌پردازد. جستار حاضر با هدف بررسی ادبی، تاریخی و جامعه‌شناسی طبقات اجتماعی دوره ساسانی و نظام ایدئولوژیک آن دوره، اتوریته و مشروعیت را در متن شاهنامه فردوسی، از دیدگاه نظریه‌های جامعه‌شناسی یورگن هابرماس مطالعه می‌کند و با تحلیل گزارش‌های حکیم توس در این باب می‌کوشد با واکاوی مشروعیت‌های اجتماعی دوره ساسانیان، از یک سو به بررسی زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، دینی و سیاسی و به طور کلی علل و اسبابی که منجر به این پدیده‌های اجتماعی می‌شود بپردازد و از سوی دیگر با مطالعه تمهیداتی که زبان و اندیشه فردوسی برای آماده کردن فضای عرفی، عقلانی و سیاسی ذهن مخاطب در پرداخت و روایت این داستان‌ها به کار گرفته است؛ درصد تبیین این نکته برمی‌آید که اتوریته به مثابه قدرت اولاً با چه سازوکارهایی به ایجاد یا سلب مشروعیت می‌پردازد و مهم‌تر آنکه چگونه آن را برای عموم جامعه معقول جلوه می‌دهد.

ŞÂHNÂME VE GECE TASVİRLERİ

Rümeysa KARAKAŞ TAHİROĞLU¹⁸

TR/ İran edebiyatının en önemli eserlerinden birisi *Şâhnâme*'dir. Firdevsî tarafından yazılan *Şâhnâme* sonraki dönemlerde tercüme edilmiş ve tekrar kaleme alınarak çoğaltılmıştır. *Şâhnâme* sadece İran'da değil geniş bir coğrafyada ilgi görmüştür. İran tarihini anlatan bu eser ilgi gördüğü bazı yerlerde o devletin tarihiyle ilişkilendirilerek tekrar yazılmış ve bu durum bir tür olarak *Şâhnâme* geleneğini ortaya çıkarmıştır. *Şâhnâme* edebi, tarihi ve mitolojik yönden olduğu kadar nüshalarının yazıldıkları dönem ve bölgelerinin sanat özelliklerini yansıtması açısından da kıymetli bir eserdir. Çoğaltılan veya tercüme yapılan *Şâhnâme* örnekleri çoğunlukla cilt, tezhip, tasvir, katı', hat ve ebru gibi kitap sanatlarından örnekler teşkil etmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerine götürülen şehnameler müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda yer almaktadır. Özellikle tasvirli *Şâhnâme* nüshalarına ayrı bir ilgi gösterilmektedir. Bu çalışmaya gerek Türkiye'de gerekse başka ülkelerde bulunan bazı *Şâhnâme* nüshalarında yer alan gece tasvirleri konu edilmiştir. *Şâhnâme* metinlerinde geçen gece kavramı bazı tasvirlerde de işlenmiştir. Gece geçen olaylar bazı nüshalarda gökyüzü, ay ve yıldızların da bulunduğu koyu bir mavi veya lacivrtle, bazen sadece koyu bir mavi ile, bazense gündüz şeklinde tasvir edilmiştir. Bu çalışmada bazı *Şâhnâme* metnindeki gece kavramının tasvirlerde yansıtılıp yansıtılmadığı, yansıtıldıysa hangi unsurlar kullanılarak bu ayrımın yapıldığı konusu ele alınmıştır.

SHÂHNÂMEH AND NIGHT ILLUSTRATIONS

EN/ One of the most important works of Persian literature is the *Shâhnâmeh*. Written by Firdevsi, the *Shâhnâmeh* has been translated and rewritten in subsequent periods. It has garnered interest not only in Iran but also in a wide geographic area. In some places where the *Shâhnâmeh* received attention, it was rewritten and associated with the history of that state, giving rise to a tradition known as the *Shâhnâmeh*. The *Shâhnâmeh* is valuable not only in terms of its literary, historical, and mythological aspects but also in reflecting the artistic characteristics of the regions and periods in which its manuscripts were produced. Copies and translations of the *Shâhnâmeh* often include examples of book arts such as binding, illumination, illustration, calligraphy, and marbling. *Shâhnâmeh* manuscripts taken to various parts of the world are housed in museums, libraries, and private collections. There is a particular interest in illustrated *Shâhnâmeh* manuscripts. This study focuses on night depictions found

18 Doktora öğrencisi, Hitit Üniversitesi, rumeysakarakastahiroglu@gmail.com.

in some *Shāhnāme* manuscripts in Turkey and other countries. The concept of night mentioned in *Shāhnāme* texts has been portrayed in some illustrations. Events that take place at night are sometimes depicted with a dark blue or navy background that includes the sky, the moon, and stars, while in some cases, it is simply depicted as dark blue, and occasionally it is shown as daytime. This study examines whether the concept of night from *Shāhnāme* texts is portrayed in the illustrations and, if so, which elements are used to make this distinction.

شاهنامه و تصاویر شب

رمیسا کاراکاش طاهر اوغلو

FA/ شاهنامه فردوسی یکی از مهم‌ترین آثار ادبیات ایران است که نسخه‌های متعددی از آن، ترجمه، بازنویسی و تکثیر شده است. شاهنامه نه تنها در ایران بلکه در سرزمین‌های همجوار و دور و نزدیک همواره مورد توجه قرار گرفته است. این اثر که راوی تاریخ ایران است، در هر نقطه جغرافیایی که بازنگاشته شده، به عامل پیوند تاریخ و دولت آنجا مبدل شده است که همین امر منجر به پیدایش سنت شاهنامه‌نویسی به عنوان یک ژانر شد. شاهنامه از نظر جنبه‌های ادبی، تاریخی و اساطیری و نیز بازتاب ویژگی‌های هنری دوره‌ها و مناطقی که نسخه‌های آن در آن نوشته شده است، اثری ارزشمند به شمار می‌آید. شاهنامه‌هایی که بازنویسی یا ترجمه شده‌اند، بیشتر نشان‌دهنده هنر کتاب‌آرایی است که شامل صحافی، تذهیب، تصویرسازی، قطع، خوشنویسی و ابر و باد می‌شود. شاهنامه‌هایی که در نقاط مختلف جهان وجود دارند، بیشتر در موزه‌ها، کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خصوصی نگهداری می‌شوند. در این میان، نسخه‌های مصور شاهنامه از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. موضوع این پژوهش، بررسی تصویری است با مفهوم شب که در برخی از همین نسخه‌های شاهنامه که در ترکیه و یا سایر کشورها موجودند، نمود یافته است. چنان‌که می‌دانیم، مفهوم شب در توصیفات فردوسی نمود فراوان داشته است. در برخی از نسخه‌ها، رویدادهایی که در شب رخ می‌دهند با رنگ آبی تیره یا لاجورد به همراه ماه و ستارگان، گاهی فقط به رنگ آبی تیره و گاهی در روز به تصویر کشیده شده‌اند. هدف از این پژوهش بررسی بازتاب مفهوم شب در تصاویر نسخه‌های شاهنامه و عناصر متمایز کننده آن تصاویر است.

SEMBOİLİK ANLATIDA BİR UNSURA DÖNÜŞÜM: ŞÂHNÂME'DE KADINLAR VE TOPLUMSAL TEMSİLLER

Pune KARIMI¹⁹

TR/ Bu bilimsel makale, Fars edebiyatının en büyük destanlarından biri olan *Şâhnâme*'nin, kadın karakterlerinin sembolizminin incelenmesini amaçlamaktadır. Firdevsî'nin eseri, Fars kültürünün derinlemesine bir yansıması olarak kabul edilmekte olup, içerisinde zengin bir kadın karakter galerisi barındırır. Makale, *Şâhnâme*'deki kadın karakterlerin toplumsal, kültürel ve mitolojik sembollerini çözümlmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, öncelikle *Şâhnâme* içerisinde yer alan önde gelen kadın karakterleri tanıtarak başlar. Bu karakterlerin destanın ana teması ve karakter gelişimi açısından önemine vurgu yapılır. Ardından, kadın karakterlerin sembolizmi derinlemesine incelenir. Destandaki her bir kadın karakterin, kadınlık, annelik, güç, aşk, fedakârlık gibi kavramlara nasıl katkıda bulunduğu ele alınır. Makale, kadın karakterlerin mitolojik ve kültürel arka planını da inceleyerek, *Şâhnâme*'deki sembollerin nasıl şekillendiğini ve hangi kültürel öğelerden etkilendiğini açıklar. Ayrıca, kadın karakterlerin toplumsal rollerini ve zamanla değişen tasvirlerini analiz eder. Sonuç olarak, *Şâhnâme*'deki kadın karakterlerin sadece bireysel hikâyelerden ibaret olmadığını, aynı zamanda Fars kültürünün karmaşıklığını ve derinliğini yansıtan semboller olduğunu belirtir. Makale, *Şâhnâme*'nin kadın karakterlerinin sadece edebi eserde değil, aynı zamanda gerçek dünyada da kadınların rolüne dair geniş bir perspektif sunabileceğini ve kadın sembolizminin nasıl evrildiğini anlamamıza yardımcı olabileceğini vurgular.

TRANSFORMATION INTO AN ELEMENT IN SYMBOLIC NARRATIVE: WOMEN AND SOCIAL REPRESENTATIONS IN SHÂHNÂMEH

EN/ This scientific article aims to examine the symbolism of female characters in the *Shâhnâmeh*, one of the greatest epics in Persian literature. Firdevsî's work is considered a profound reflection of Persian culture and contains a rich gallery of female characters. The article aims to decipher the social, cultural, and mythological symbols of the female characters in the *Shâhnâmeh*. The study begins by introducing the prominent female characters within the *Shâhnâmeh*, emphasizing their importance in terms of the epic's main themes and character development. It then delves into an in-depth analysis of the symbolism of these female characters. The article explores how each female character in the epic contributes to concepts such as femininity, motherhood, power, love, and sacri-

19 Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, punekarimi80@gmail.com.

fice. It also examines the mythological and cultural background of these female characters, explaining how the symbols within the *Shāhnāme* were shaped and influenced by various cultural elements. Additionally, the article analyzes the social roles of these female characters and how their portrayals have evolved. In conclusion, it emphasizes that the female characters in the *Shāhnāme* are not merely individual stories but also symbols that reflect the complexity and depth of Persian culture. The article highlights that *Shāhnāme*'s female characters can offer a broader perspective on the role of women not only within literary work but also in the real world. It underscores how understanding the evolution of female symbolism can be valuable.

تصویر یک عنصر به شکل نمادین: زنان و تصویرهای اجتماعی در شاهنامه

پونه کریمی

FA/ نگارنده در این مقاله، به مطالعه نمادین شخصیت‌های زن در «شاهنامه»، یکی از بزرگ‌ترین آثار ادبیات حماسی جهان می‌پردازد. این اثر فردوسی به عنوان بازتاب عمیق فرهنگ ایرانی/ فارسی شناخته می‌شود و دارای مجموعه‌ای غنی از شخصیت‌های زنانه است. هدف اصلی تحقیق تجزیه و تحلیل نمادهای اجتماعی، فرهنگی و اسطوره‌های شخصیت‌های زنانه در «شاهنامه» است. روند مطالعه با معرفی شخصیت‌های برجسته زنانه در «شاهنامه» آغاز می‌شود و بر اهمیت آنها در تم مرکزی حماسه و توسعه شخصیت آنها تأکید می‌شود و نحوه مشارکت هر شخصیت زن در مفاهیمی مانند زنانگی، مادری، قدرت، عشق و... بررسی و تحلیل و پس از آن، با بررسی پس‌زمینه‌های اسطوره‌های اسطوره‌های شخصیت‌های زنانه، شکل‌گیری نمادها در «شاهنامه» و تأثیر عناصر فرهنگی مختلف توضیح داده می‌شود. همچنین، نقش‌های اجتماعی شخصیت‌های زنانه و تغییرات تصویر آنها در طول زمان مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. در نهایت به این نکته اشاره می‌شود که شخصیت‌های زنانه در «شاهنامه» تنها به داستان‌های فردی محدود نمی‌شوند، بلکه نشان‌دهنده پیچیدگی و عمق فرهنگ ایرانی/ فارسی هستند. در این پژوهش تأکید می‌شود که شخصیت‌های زنانه در «شاهنامه» نه تنها در ادبیات، بلکه در دنیای واقعی نیز می‌توانند یک دیدگاه گسترده درباره نقش زنان و تکامل نمادهای زنانه را ارائه دهند.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN ŞÂHNÂME TERCÜMESİNDE (NEK TY 6131-132-6133) AT TASVİRLERİ

Şura KAVALCI ŞANA²⁰

TR/ At, geçmişten günümüze tüm toplumlarda önemli bir yere sahip olmuştur. Öncelikle binek hayvanı olarak kullanılan at; evcilleştirildikten (MÖ. 3000’li yıllar) sonra askeriye, av, taşıma, spor gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmıştır. İnsanın en iyi yoldaşı olmuştur. Yaşamın içerisinde bu kadar önemli bir yere sahip olan at tüm güzelliğiyle edebiyata ve görsel sanatlara yansımıştır. Sanat eserleri içerisinde el yazma eserlerde metinle bağlantılı olarak yoğun bir şekilde at tasviri yapılmıştır. El yazma eserlerde insandan sonra en çok tasviri yapılan canlı olmuştur. El yazma eserler arasında önemli bir yere sahip olan Ebû’l-Kâsım Firdevsî (ö.1020)’nin 10. yüzyılın sonlarında yazdığı Şâhnâme adlı eseridir. Firdevsî Şâhnâmesi’nde İran tarihini, mitolojisini, kültürünü, kahramanlarını ve hükümdarlarını anlaşılır ve sade bir dille anlatmıştır. Bu eser sadece İran’da değil, diğer İslam coğrafyalarında yaşayanlar tarafından da beğenilmiş, yüzyıllar boyunca tasvirli nüshaları üretilmiştir. Bu eser Türk kültüründe de büyük ilgi görmüş, Türkçe’ye de çevrilmiştir. Firdevsî Şâhnâmeleri’nde metinle bağlantılı olarak en fazla tasviri yapılan hayvan at olmuştur. Atın insan hayatındaki önemi ve atla kurduğu ilişki tasvirlerle de yansımıştır. At, hikayeleri anlatılan kahramanların yanında, savaş meydanında, avda, çevgen oynamada, mitolojik yaratıklarla mücadelede onların ayrılmaz yoldaşı olmuştur. Kahramanlarla birlikte at ön planda tutulmuştur. Hikâyeleri anlatılan baş kahramanlardan Rüstem’in yanında her daim olan atı Rahş, onunla birlikte ejderhayla, devlerle mücadele etmiştir. Bir başka hikâyede kahramanlardan Siyavuş, atıyla birlikte ateşi geçerek büyük bir imtihan vermiştir. Bu çalışmada Şâhnâme’nin, *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde* 1773 istinsah tarihli üç cilt halinde bulunan (*Demirbaş No: NEKTY06131-NEKTY06132- NEKTY06133*) tasvirli Türkçe nüshası incelenmiştir. İçerisinde yer alan yüz adet tasvirde yetmiş iki adet tasvirde at sahnesi yer almaktadır. Bu at tasvirlerinden seçilmiş olan örnekler metinle bağlantılı olarak hikayeleriyle birlikte değerlendirilerek bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Eserin farklı koleksiyonlarda yer alan nüshalarındaki at tasvirleriyle de karşılaştırılması yapılmıştır.

20 Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Türk İslam Sanatları Ana Bilim Dalı, surakavalci@hotmail.com,

HORSE DEPICTIONS IN THE SHĀHNĀMEH TRANSLATION (NEK TY 6131-6132-6133) IN THE LIBRARY OF ISTANBUL UNIVERSITY

EN/ The horse has had an important place in all societies from past to present. Primarily used as a riding animal, the horse has been widely used in areas such as military, hunting, transportation and sports after it was domesticated (3000s BC). It has been man's best companion. The horse, which has such an important place in life, is reflected in literature and visual arts with all its beauty. Among the works of art, the horse was portrayed extensively in manuscripts in connection with the text. It has been the most depicted creature in manuscripts after human beings. Among the manuscripts, Abu'l-Kāsim Firdevsī's (d.1020) *Shahnameh*, written at the end of the 10th century, has an important place. In his *Shahnāme*, FirdEvsī described Iranian history, mythology, culture, heroes and rulers in an easy-to-understand and simple language. This work was admired not only in Iran but also by people living in other Islamic geographies, and copies with illustrations were produced for centuries. This work also attracted great interest in Turkish culture and was translated to Turkish.

In FirdEvsī's *Shahnāme*s, the horse is the animal most frequently illustrated in connection with the text. The importance of the horse in human life and people's relationship with horses are also reflected in the paintings. The horse has been an inseparable companion of the heroes whose stories are told, on the battlefield, in the hunt, in playing agile, and in the struggle against mythological creatures. Horses were kept in the foreground along with the heroes. Rostam, one of the main heroes of the stories, was always accompanied by his horse Rahş, who fought with him against dragons and giants. In another story, Si-yavuş, one of the heroes, passed through the fire with his horse and faced a great test. In this study, the Turkish copy of *Shahnāme*h in three volumes (Item No: NEK TY 06131-NEK TY 06132- NEK TY 6133) dated 1773 in Istanbul University Rare Books Library was analyzed. Seventy-two of the hundred illustrations in the book include horse scenes. Selected examples of these horse illustrations are evaluated together with their stories in connection with the text and form the subject of this study. A comparison was also made with the horse illustrations in the copies of the book in different collections.

تصاویر اسب در شاهنامه ترکی (6132-6133-ÜK TY) کتابخانه دانشگاه استانبول

شورا کالجی شانا

FA/ اسب در تمام جوامع از گذشته تا امروز جایگاه مهمی داشته است. اسب در درجه اول حیوانی سواری بوده است. پس از اهلی شدن (3000 سال قبل از میلاد)، در زمینه‌های نظامی، شکار، حمل‌ونقل، ورزش و... استفاده می‌شده است. اسب همواره بهترین همراه انسان بوده است. در میان آثار هنری، اسب در دست‌نوشته‌های بسیاری در ارتباط با متن به تصویر در آمده است؛ به‌گونه‌ای که پس از انسان بیشترین بسامد تصویری را در نسخه‌های خطی دارد.

در میان نسخه خطی، شاهنامه ابوالقاسم فردوسی، که در پایان قرن دهم سروده شده، جایگاه مهمی دارد. فردوسی در شاهنامه‌اش تاریخ، اساطیر، فرهنگ، پهلوانان و فرمانروایان ایران را به زبانی فهم‌پذیر و ساده شرح داده است. این اثر علاوه بر مقبولیت بین ایرانیان، بین ساکنان دیگر جغرافیاهای اسلامی نیز مقبول واقع شده است. به همین دلیل، در قرن‌های مختلف نسخه‌های مصوری از این کتاب تولید شده است. این اثر در فرهنگ ترکی نیز بسیار مورد توجه قرار گرفت و به زبان ترکی ترجمه شد.

در شاهنامه فردوسی حیوانی که بیشترین بسامد تصویری را در ارتباط با متن دارد، اسب است. اهمیت اسب در زندگی انسان و ارتباط با آن در تصویرها نمایان است. اسب همراه همیشگی قهرمانانی شده است که داستان‌هایشان در میدان جنگ، شکار، هنگام نواختن شپور و مبارزه با موجودات اساطیری روایت می‌شود. رستم، از قهرمانان اصلی شاهنامه، با رخش، اسبی که همیشه همراه اوست، به جنگ با اژدهاها و غول‌ها می‌رود. در داستان دیگری، سیاوش با اسب خود از میان آتش می‌گذرد و از امتحانی بزرگ سربلند بیرون می‌آید.

روپسند در این پژوهش، نسخه ترکی مصور شاهنامه را، که در سه جلد (شماره جداسازی: NEKTY06131-NEK- NEKTY06132- TY) و به تاریخ 1773 در کتابخانه آثار نارد دانشگاه استانبول قرار دارد، بررسی می‌کند. از یک صد تصویر گنجانده شده هفتاد و دو تصویر شامل صحنه‌هایی از اسب‌ها است. نمونه‌های منتخب تصاویر اسب‌ها با داستان‌های آنها در ارتباط با متن ارزیابی شده و موضوع این پژوهش را تشکیل داده است.

16. YÜZYILIN ASKER ŞAİRLERİNDEN ÂSAFÎ'NİN ŞECÂATNÂME'SİNDE ŞÂHNÂME ALINTILARI

Gönül KAYA²¹

TR/ Müslüman toplumların hayatında yer bulan gaza geleneği İslamiyet'in kabulüyle Türk kahramanlık destanlarındaki alp tipini gazi tipine dönüştürmüş ve yeni bir edebi türün doğuşuna zemin hazırlamıştır. Gaza kavramı ile yeniden şekillenen savaş algısının edebi eserlere yansması sonucunda "Gazavatnâme" türü ortaya çıkmıştır. Gaza ruhunun yansıtıldığı bu eserler zamanla destan türünün yerini almaya başlamış ve XV. yüzyıl ile birlikte Gazavatnâmelerin sayıları hızla artmıştır. Kahramanlık anlatı geleneğinin ilk ürünleri olan destanların devamı niteliğinde olan Gazavatnâmeler, zamanla destanlar gibi kültürel anlamda önemli bir yer teşkil etmişlerdir. Türk edebiyatında Gazanâme, Fetihnâme veya Zafernâme adını taşıyan edebi metinler, kroniklerle birlikte Osmanlı tarihinin eksik bıraktığı noktaları tamamlayan çok önemli belgelerdir. XVI. yüzyılda Sultan III. Murad'ın (s. 1574–95) saltanat yılları, siyasi olduğu kadar gaza geleneğiyle çeşitlenen edebiyatımız açısından da önemli bir dönemdir. Bu dönemde Lala Mustafa Paşa, Koca Sinan Paşa, Kaptan Kılıç Ali Paşa ve özellikle Kafkasya fatihi olarak da adlandırılan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın komutasında kazanılan birçok önemli savaş ve parlak zaferleri konu edinen önemli edebi eserler hazırlanmıştır. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinin ardından Gazavatnâme türünün tarihi gelişim süreci içerisinde önemli yeri bulunan Sultan III. Murad döneminin önemli Gazavatnâme örneklerinden biri Âsafî'nin *Şecâatnâmesi*'dir. *Şecâatnâme*, XVI. yüzyılın asker şairlerinden Âsafî Dal Mehmed Çelebi tarafından mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir eserdir. 6982 beyitten oluşan eser, Sultan III. Murad'ın saltanatında gerçekleşen, 1578–1585 yılları arasındaki Osmanlı–İran savaşlarını konu alır. Âsafî eserinde ortaya koyduğu edebi kimliği içinde; sade ve akıcı dili, aruzla olan hakimiyeti, hakimane bir üslupla söz sanatlarını ve Türkçe'nin ahenk olanaklarını kullanmaktaki ustalığıyla dikkati çekmektedir. İçeriği gereği geniş tarihi bilgiler yanında sefer boyunca sefere bizzat katılan yazarın yaptığı coğrafyadan folklor, stratejiden siyasete ve sosyolojiye kadar farklı disiplinlere ait pek çok bilgiyi barındırmasıyla bilim ve kültürel hayatımıza önemli katkı sağlamaktadırlar. Bu yönüyle de Gazavatnâme türündeki eserler farklı alanlardaki birçok bilim insanına önemli malzemeler sunmaktadırlar. Gazavatnâmeler aynı zamanda oldukça canlı edebi tasvirler ve mübalağalı bir üslupla bezenmiş savaş sahneleri, konuya uygun ibret verici hikâyeler, savaşın yaşandığı coğrafyaya ait çeşitli halk tabirleri ve halk inanışları, atasözleri, deyimler ve edebi sanatlar gibi edebi öğelere yer vermeleri yönüyle de edebi metin olma özelliğindedirler. Âsafî eserinde ifadeyi güçlü kılmak amacıyla yaygın olarak bilinen geçmişteki bir olaya bir kıssaya, efsaneye, bir şahsiyete yahut herkesçe bilinen bir söze işaretle

21 Uzm. Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, gonulkaya70@gmail.com.

bulunur. Yazar bu anlamda kısa ve özlü bir söyleyiş içerisinde manaya derinlik kazandırmak amacıyla eserinde sıkça telmihlere başvurmuştur. *Şecâatnâme*'de kıssadan hisse çıkarmaya yönelik ibret verici pek çok olayı hikâye eden Âsafî, geniş bir kültüre ve baskın bir üsluba sahip oluşunun etkisiyle yer yer bazı hikâyeler de aktarmaktadır. Tarihi bir akış içinde konuyla bütünlük sağlayan Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden alınmış Dara ile İskender hikâyesi Âsafî'nin üslubuna uygun biçimde ustaca yer verilmiş bir örnektir. Âsafî, hikmetli söz söyleme geleneği içinde değerlendirilebilecek beyitlerle ve yer verdiği kimi hikâyelerle yalnızca tanık olduğu olayları aktarmakla kalmamış okuyucusunun düşünüp ders çıkarmasını da amaçlamıştır. Böylece mesnevi planında uygun yerlere dağılacak şekilde yerleştirilen tasvirler eserin monotonluğunu gidererek dikkatini daima canlı tutmaktadır. Bu anlamda Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden birebir alıntı yaptığı hikâye ve zaman zaman da bazı bölümlerde de *şehname* karakterlerine göndermeler yapması bu esere olan hakimiyetini açıklar niteliktedir. Kronolojik olarak devam eden akışı bozmayan bu türden anlatımlar, alıntılanan bölümdeki anlamı güçlendirir. "Dara ile İskender" hikâyesinin bu türden bir eserde alıntılanması 16. yüzyıl edebi ortamında resimli tarih yazarlarının entelektüel bilgi birikimi ve dönemin beğeni anlayışı hakkında fikir verir niteliktedir.

SHÂHNÂMEH QUOTES IN SHAJÂ'ATNÂMA BY ÂSAFÎ, ONE OF THE SOLDIER POETS OF THE 16TH CENTURY

EN/ With the acceptance of Islam, the *ghaza* (battle) tradition, which found a place in the life of Muslim societies, transformed the *alp* (soldier) type in Turkish heroic epics into the *ghazi* (survivor of war) type and paved the way for the birth of a new literary genre. The "Ghazawatnâme" genre emerged as a result of the reflection of the perception of war, reshaped by the concept of *ghaza*, in literary works. These works, which reflected the spirit of *ghaza*, began to replace the epic genre over time. The number of Ghazawatnâmas increased rapidly in the 15th century. Ghazawatnâmas, which are the continuation of epics and the first products of the heroic narrative tradition, have become culturally important over time, just like epics. In Turkish literature, literary texts named Ghazanâme, Fetihnâme, or Zafernâme, together with chronicles, are very important documents that complete the missing points of Ottoman history. The reign of Sultan Murad III (r. 1574–95) was politically an important period. It is also remarkable for our literature, which is diversified with the *ghaza* tradition. During this period, various literary works were prepared about the important wars and brilliant victories under the command of Lala Mustafa Pasha, Koca Sinan Pasha, Kapitan Kılıç Ali Pasha, and especially Özdemiroğlu Osman Pasha, also known as the conqueror of the Caucasus. After the periods of Sultan Selim I (r. 1512–20) and Suleiman the Magnificent (r. 1520–66), the period of Sultan Murad III has an important place in the historical development of the Ghazawatnâme genre.

One of the important *Gazavatnâma* examples from this period is Asafi's *Shajâatnâma*. This *Shajâatnâma* is a work written in *masnawi* verse by Âsafi Dal Mehmed Çelebi, one of the military poets of the 19th century. This work, consisting of 6982 couplets, is about the Ottoman-Persian wars between 1578 and 1585 during the reign of Murad III. Âsafi reveals his literary identity in his work as he draws attention with his simple and fluent language, his mastery of *aruz* (meter), his mastery of using figures of speech, and the harmonic possibilities of Turkish in a commanding style. This book written by Âsafi who personally participated in expeditions, gives extensive historical data while making a significant contribution to our scientific and cultural life since it contains a lot of information from different disciplines, from geography to folklore, from strategy to politics and sociology. In this respect, works in the *Ghazawatnâma* genre provide important materials for many scientists in different fields. *Ghazawatnâmas* are also literary texts that include elements such as very vivid literary descriptions and war scenes decorated with an exaggerated style, cautionary stories appropriate to the subject, various folk expressions and folk beliefs belonging to the geography where the war took place, proverbs, idioms, and literary arts. In his work, to make his expressions stronger, Âsafi refers to a widely known past event, a story, a legend, a person, or a well-known saying. In this sense, the author frequently used allusions in his work to add depth to the meaning shortly and concisely.

شاهنامه در شجاعتنامه آصفی، شاعر نظامی قرن شانزدهم میلادی

گونول کابا

FA/ با پذیرش اسلام، سنت غزوه در زندگی مسلمانان جایگاه ویژه‌ای یافت. آلپ (سرباز) در حماسه‌های پهلوانی ترک به غازی (بازمانده از جنگ) تبدیل شد و راه را برای خلق یک ژانر ادبی جدید هموار کرد. ژانر غزوات‌نامه (جنگ‌نامه) در مقام بازتاب‌دهنده مفهوم جنگ در آثار ادبی پدیدار شده است، جنگی که به غزوه تغییر شکل داده است. این آثار، که روح غزوه را منعکس می‌کرده‌اند، به مرور جایگزین ژانر حماسی شدند. تعداد غزوات‌نامه‌ها در قرن شانزدهم به سرعت افزایش یافت. این آثار، که تداوم حماسه‌ها و نخستین محصولات سنت روایی پهلوانی هستند، در طول زمان مانند حماسه‌ها از اهمیت فرهنگی برخوردار شدند. در ادبیات ترکی متون ادبی با عناوینی مثل غزوات‌نامه، فتح‌نامه یا ظفرنامه اسناد تاریخی بسیار مهمی هستند که صفحات گمشده کتاب تاریخ عثمانی را تکمیل می‌کنند.

قرن شانزدهم میلادی و دوره سلطنت سلطان مراد سوم جایگاه سیاسی و ادبی مهمی برای ما دارد. در این دوره آثار ادبی مهمی درباره جنگ‌های مهم و پیروزی‌های درخشان به فرماندهی لالا مصطفی پاشا، کوچا سینان پاشا، کاپیتان قلیچ‌علی پاشا و، به‌ویژه، اوزدمیراوغلو عثمان پاشا. فاتح قفقاز نوشته شده است. پس از دوره‌های یاوز سلطان سلیم و سلیمان، دوره سلطان مراد سوم جایگاه مهمی در تحول تاریخی ژانر غزوات‌نامه دارد. یکی از نمونه‌های مهم غزوات‌نامه‌های دوره مراد شجاعت‌نامه آصفی، شاعر نظامی قرن شانزدهم، است. این اثر مشتمل بر 6982 دوبیتی درباره جنگ‌های عثمانی و ایران در سال‌های 1578 تا 1585 میلادی در زمان سلطان سوم است. آصفی در این اثر داستان دارا و اسکندر را از شاهنامه فردوسی گرفته است و به‌طرز ماهرانه‌ای آن را در یک جریان تاریخی مطابق با سبک خود بازگو می‌کند.

HİVE HÜKÜMDARI İŞ MUHAMMED İÇİN HAZIRLANAN ŞÂHNÂME (TANITIM VE DEĞERLENDİRME)

Gulzoda MAKHMUDJOVANA AKAY²²

TR/ İran edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Firdevsî'nin (ö. 1020) *Şâhnâme*'si, yüzyıllar boyunca farklı kültürlerde yetişen sanatçıların ilgisini çekmeyi başarmıştır. Eser, ilk kez kaleme alındığı 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen zaman diliminde resimlenmeye devam etmiştir. İlhanlı (h. 1256-1336), İncü (h. 1335-1357), Muzafferi (h. 1314-1393), Timurlu (h. 1370-1508), Karakoyunlu (h. 1374-1468) ve Akkoyunlu (h. 1378-1503), Özbek hanlığı (h. 1428-1599) ve Osmanlılar (h. 1300-1923) dönemine ait resimli nüshalara da rastlanmaktadır. Çalışmamıza konu olan *Şâhnâme* örneği, 1556-1557 yılları arasında Hive hükümdar ailesinin fertlerinden biri olan İş Muhammed (ö. 1563) için hazırlanmıştır. Siyasi kişiliğinin yanı sıra sanatçılara verdiği destekle bilinen İş Muhammed'in diğer hükümdarlar gibi resimli *Şâhnâme* geleneğini devam ettirdiği bilinir. Eser günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Ebû'r-Reyhân Birûnî Doğu Araştırmalar Enstitüsünde, N. 1811'de korunmaktadır. Eser 522 sayfa, yatay olarak tasarlanmış 115 resimden oluşmakta, yazı alanı 23x33.5 boyutundadır. Hattat Hemedanî (ö. ?) tarafından istinsah edilen eserin başlangıç kısmında tezhipli iki sayfayla karşılaşırız. Eserde Semerkand kâğıdı kullanılmıştır. Orta Asya resim sanatının şaheseri olarak nitelendirilen nüshanın resimlerinin, eser metninin yazıldığı tarihten sonra tamamlandığı gözlemlenmektedir. Araştırmacılar ilk zamanlarda, eser metninin resimlerle aynı zamanda, 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde hazırlandığı fikrini savunmuşlardır. Bunun yegâne nedeni, *Şâhnâme* resimlerinin beşinde dönemin önemli nakkaşı Muhammed Murad Semerkandî'nin (ö. ?) isminin zikredilmesidir. Son araştırmamızda, resimlenmek için seçilen konuların irdelenmesi neticesinde, resim programında doğa, insan ve hayvan betimlemelerindeki üslup benzerliği, eserdeki toplam 115 resimden 100'ünün 17. yüzyılın birinci çeyreğindeki benzerliği tespit edilmiştir. Resim programındaki farklılıkların tek nedeni ise eserin ilk hazırlandığı tarihten itibaren birkaç kez elden geçmesi, resim için bırakılmış sayfaların farklı sanatçılar tarafından doldurulmuş olmasıdır. Eser üzerindeki çalışmalar yetersizdir. Nakkaş Muhammed Murad Semerkandî dışında eserde çalışan sanatçı isimlerine rastlanmamaktadır. Araştırmamıza konu olan *Şâhnâme*, Semerkand resim okulunun üslup özelliklerine yeni yorumlar katan sanatçı hakkında derli toplu bir çalışma yapmamıza katkıda bulunmuştur.

22 Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, gulzodamakhmudjonova@karabuk.edu.tr.

THE *SHĀHNĀMEH* PREPARED FOR ISH MUHAMMED, RULER OF HIVA (INTRODUCTION AND EVALUATION)

EN/ Firdevsi's *Shāhnāmeḥ* (d. 1020), one of the most important works of Iranian literature, has managed to attract the attention of artists who grew up in different cultures for centuries. The work continued to be illustrated from the 11th century, when it was first written, to the 19th century. Illustrated copies can also be found in the Ilkhanid (r. 1256–1336), Īncü (r. 1335–1357), Muzafferi (r. 1314–1393), Timurid (r. 1370–1508), Karakoyunlu (r. 1374–1468) and Akkoyunlu (r. 1378–1503), Uzbek Khanate (r. 1428–1599), and Ottoman (r. 1300–1923) periods. This *Shāhnāmeḥ* copy, which is the subject of our study, was prepared for Ish Muhammed (d. 1563), one of the members of the Khiva dynasty, between 1556 and 1557. It is known that Ish Muhammed, who is known for his support of artists as well as his political personality, continued the tradition of producing illustrated *Shāhnāmeḥs* like other rulers. The volume is currently preserved at the Ebu'r-Reyhan Birūnī Oriental Research Institute of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, (N. 1811). It consists of 522 pages, 115 miniatures designed horizontally, and the text area is 23x33.5 cm. In this book copied by calligrapher Hamadani (d. ?) you can see two illuminated pages in the beginning. Samarkand paper was used in this manuscript. It is observed that the miniatures of the copy, which are described as masterpieces of Central Asian miniature art, were completed after the date after the completion of the text. Researchers initially argued that the text of the work was prepared at the same time as the miniatures, in the second quarter of the 16th century. The only evidence for this conclusion is that the name of the important painter of the period, Muhammed Murad Samarkandī (d. ?), is mentioned in five of the *Shāhnāmeḥ* miniatures. In our latest research, as a result of examining the subjects chosen to be illustrated, the stylistic similarity in the depictions of nature, humans, and animals in the miniatures have shown similarity in 100 of the 115 paintings in this copy to miniatures of the first quarter of the 17th century. The only reason for the differences in the painting program is that the artwork in the copy has been revised several times since it was first prepared, and the pages left for paintings have been filled in by different artists. Studies on this work are insufficient. There are no names of artists who worked on it other than Nakkash Muhammed Murad Semerkandī. This *Shāhnāmeḥ*, which is the subject of our research, contributed to a comprehensive study about the artist who added new interpretations to the stylistic characteristics of the Samarkand miniature school.

شاهنامهٔ تدوین شده برای محمد حاکم خیره (معرفی و ارزیابی)

گلزاده محمود جانووا آگامی

FA / شاهنامهٔ فردوسی یکی از مهم‌ترین آثار ادبیات ایران است که برای قرن‌ها همواره کانون توجه هنرمندان در فرهنگ‌های مختلف بوده است. این اثر از قرن یازدهم تا قرن نوزدهم به تصویر در آمده است. نسخ مصوری از شاهنامه متعلق به دورهٔ ایلخانی (1256-1336 هـ)، اینجو (1335-1357 هـ)، مظفری (1314-1393 هـ)، تیموری (1370-1508 هـ)، قره‌قویونلو (1374-1468 هـ)، آق‌قویونلو (1378-1503 هـ) موجود است.

نسخهٔ شاهنامهٔ موضوع این پژوهش برای ایش‌محمد، یکی از اعضای خاندان حاکم خیره، تهیه و تدوین شده است. ایش‌محمد، که به حمایت از هنرمندان شهرت داشته است، سنت نگارش شاهنامهٔ مصور را مانند حاکمان دیگر ادامه داد. این اثر درحال حاضر در مؤسسهٔ تحقیقات شرقی ابوریحان بیرونی آکادمی علوم جمهوری ازبکستان نگهداری می‌شود.

این اثر مشتمل بر 522 صفحه، 115 تصویر افقی و اندازهٔ متن 33.5x23 است و روی کاغذ سمرقند و به قلم خوشنویس همدانی (متوفی ؟) ثبت شده است.

FİRDEVSİ ŞÂHNÂMESİ'NDE ÇİTA

Aligholi MARDANİ²³

TR/ İran'ın doğal güzellikleri, doğasının ve coğrafyasının çeşitliliği şairlere ve sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Doğanın tüm unsurlarının İran coğrafyasının geleneklerine, inançlarına ve görsel kültürüne ciddi etkileri vardır. Bunlar arasında yaban hayatı ve yabani hayvanlar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle aslan, leopar, kaplan ve çita gibi yabani hayvanlar, doğalarının dışında sembolik anlamlar kazanmış ve kültürün bir parçası haline gelmiştir. Firdevsî *Şâhnâme*'nin minyatürlü nüshaları bu kültürün izlerini taşımaktadır. Bu çerçevede *Şâhnâme* kadim İran kültürünün yabani unsurları ile hükümdar sınıfının avcılık kültürünü bir araya getirmiştir. İranlı sanatçılar farklı mitolojik anlayışları da ekleyerek sahnelerdeki kompozisyonları zenginleştirmiştir. *Şâhnâmelerde* yaban hayvanları arasında mitolojik biçimde kullanılan hayvanlardan biri de çitadır. Çita, *Şâhnâme*'nin çeşitli hikâyelerin içerisinde hayvan mücadele sahneleri, savaş ve avcılık gibi çeşitli konular da vardır. Kimi sahnelerde hikâyenin öznesi olan kahramanların gücünü ve cesaretini perçinleyen bir unsur olarak yer alırken, kimi sahnelerde hükümdarların zaferler kutlamalarının bir ögesi olarak ele alınmıştır. Çita İran görsel kültürünün farklı alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Resimli el yazmalarının yanı sıra seramik, halı, tekstil, maden ve mimaride de sıklıkla ele alınmıştır. Bu araştırmanın temel amacı cesaretin, gücün, yeteneğin, süratin temsili olan çitanın *Şâhnâme* çerçevesinde İran görsel kültüründeki yerini ortaya koymaktır. Çalışmada çitaların farklı kompozisyonlarda ne şekillerde ele alındığı betimleyici bir perspektifle incelenmektedir. *Şâhnâme*'nin resimli nüshaları başta olmak üzere dünyanın farklı müze ve kütüphanelerinde çitanın kullanıldığı maddi kültür varlıkları araştırmanın temel kaynaklarıdır.

THE CHEETAH IN FIRDEVSI'S SHÂHNÂMEH

EN/ Iran's natural beauty and the diversity of its nature and geography have been a source of inspiration for poets and artists. All elements of nature have had a serious impact on the traditions, beliefs, and visual culture of Iran. Among these, wildlife and wild animals have an important place. Wild animals such as lions, leopards, tigers, and cheetahs have gained symbolic meanings beyond their nature and become a part of culture. Illustrated copies of Firdevsî *Shâhnâmeh* bear the traces of this culture. In this context, *Shâhnâmeh* brings together the wild elements of ancient Iranian culture and the hunting culture of the ruling class. Iranian artists enriched the compositions in the scenes by add-

23 Dr., Şırnak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, sirnakart@gmail.com.

ing different mythological understandings. One of the animals mythologically used among wild animals in the *Shāhnāme* is the cheetah. Cheetah has been featured in various stories of *Shāhnāme*, such as animal fight scenes, war, and hunting. In some scenes, it appears as an element that reinforces the strength and courage of the heroes who are the subject of the story, while in some scenes it is considered as an element of the victory celebrations of the rulers. The cheetah appears in different areas of Iranian visual culture. In addition to illustrated manuscripts, it is also frequently used in ceramics, carpets, textiles, metallurgy, and architecture. The main purpose of this research is to reveal the place of the cheetah, which is the representation of courage, strength, talent, and speed, in Iranian visual culture within the framework of *Shāhnāme*. In the study, how cheetahs are handled in different compositions is examined from a descriptive perspective. Material cultural assets in which the cheetah is used in different museums and libraries around the world, especially the illustrated copies of *Shāhnāme* are the main sources of research.

یوزپلنگ در شاهنامه فردوسی

دکتر مردانی علیقلی

FA/ زیبایی‌های طبیعی ایران، تنوع جغرافیایی و طبیعت آن همواره الهام‌بخش شاعران و هنرمندان بوده است. همه عناصر طبیعی اثرات شگرفی بر فرهنگ، اعتقادات و فرهنگ تصویری مناطق مختلف ایران داشته‌اند. در این میان، حیات وحش و حیوانات وحشی جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده‌اند. برای مثال، شیر، پلنگ، ببر و یوزپلنگ معنای نمادین یافته و به بخشی از فرهنگ ایران تبدیل شده‌اند. نسخه‌های منقوش به مینیاتور از شاهنامه حکیم فردوسی با تاریخ و فرهنگ ایران ارتباط مستقیمی دارد. هنرمندان ایرانی با افزودن تفسیرهای اسطوره‌ای مختلف نقوش منحصر به فردی خلق کرده‌اند.

یوزپلنگ در داستان‌های مختلف شاهنامه، مانند صحنه‌های جنگ با حیوانات و شکار، به تصویر در آمده است. در برخی صحنه‌ها به گونه‌ای ظاهر می‌شود که قدرت و شجاعت قهرمانان داستان را تقویت کند. یوزپلنگ بارها در آثار مختلف فرهنگ تجسمی ایران عرض اندام کرده است. از این حیوان علاوه بر نسخ خطی مصور، در آثار سفالی، فرش، نساجی، فلزی و معماری نیز به طور گسترده استفاده شده است. هدف اصلی نویسنده در این پژوهش تبیین جایگاه یوزپلنگ در فرهنگ بصری ایران در شاهنامه است، یوزپلنگی که بازنمایی شجاعت، قدرت، استعداد و سرعت است. هم‌چنین، شیوه‌های نگهداری یوزپلنگ در ترکیبات مختلف از نظر توصیفی بررسی شده است.

BİR KRALİYET BAŞYAPITI: GÜLİSTAN ŞÂHNÂMESİ'NİN ÖNSÖZÜ, METNİ VE ESTETİĞİ

Shiva MİHAN²⁴

TR/ Şehzâde Baysungur tarafından yaptırılan Firdevsî'nin *Timurlu Şâhnâme*si, İran'da günümüze kadar dağılmadan ve neredeyse hiç bozulmadan ulaşan tek kraliyet *Şahnâmes*idir. Herat'ta 1430 yılında üretilmiştir ve Tahran'daki Gülistan Sarayı'ndaki (eski) İmparatorluk Kütüphanesi'nin arşivine eklenmiştir. 1426'da şehzâdenin *Şâhnâme*'nin yeni bir nüshasının hazırlanması emrini, aralarında kraliyet kütüphanesi başkanı Cafer Baysungur ve saray tarihçisi Hafız Abru'nun da bulunduğu bir âlim ekibi üstlenmiştir. Bu el yazması, mükemmel hat, minyatür ve tezhibiyle Baysungur'un kütüphanesinin en önemli eseri olarak kabul edilmekle kalmayıp, Timurlu İran'ında metin düzenlemenin şartlarına dair bir kanıt sunması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu sunum, *Baysungur Şâhnâmesi*'nin hem estetik hem de metin açısından karanlıkta kalan ve tanımlanamayan yönlerini ele almakta ve 20. yüzyılda bu el yazmasının çalınmasıyla ilgili bir belgeyi tartışmaktadır.

A ROYAL MASTERPIECE: THE PREFACE, TEXT, AND AESTHETICS OF THE GOLESTAN SHÂHNÂMEH

EN/ The Timurid *Shâhnâme*h of Firdausi, commissioned by Prince Baysunghur is the only royal *Shâhnâme*h that has remained in Iran, intact and almost in pristine condition. It was produced in Herat in 1430 and has been part of the (former) Imperial Library in the Golestan Palace in Tehran. In 1426, the prince's command to make a new recension of the *Shâhnâme*h was followed by a team of scholars, including the head of the royal library, Ja'far Baysunghuri, and the court historian, Hafız Abru. Not only is it regarded as the highlight of Baysunghur's library for its superb calligraphy, illumination, and illustration, but the manuscript is also of great significance for providing a piece of evidence for text editing and its criteria in the Timurid Iran. This presentation addresses the obscure and unidentified aspects of the *Baysunghuri Shâhnâme*h, both aesthetically and textually, and discusses a document about the manuscript's purloin in the 20th century.

24 Dr. Washington University in St Louis, shiva.mihan@gmail.com.

شاهکار شاهانه: دیباچه، متن و زیبایی‌شناسی شاهنامه گلستان

شیوا میهن

FA / شاهنامه تیموری فردوسی که به‌دستور شاهزاده بایسنقر نوشته شده، تنها شاهنامه سلطنت است که دست‌نخورده و تقریباً بکر در ایران باقی مانده است. این نسخه در سال 1430 و در هرات نوشته و بخشی از کتابخانه شاهنشاهی (سابق) در کاخ گلستان تهران بوده است. در سال 1426 فرمان شاهزاده مینبر بازخوانی جدید شاهنامه توسط گروهی از محققان، از جمله جعفر بایسنقری، رئیس کتابخانه سلطنتی و مورخ دربار، حافظ ابرو، دنبال شد. این نسخه خطی علاوه بر خوشنویسی، تذهیب و تصویرسازی عالی و اهمیت بالایش در کتابخانه بایسنقر، مدرک مستند و مهم برای ویرایش متن و معیارهای آن در ایران دوره تیموری نیز به شمار می‌رود.

نویسنده در این پژوهش به جنبه‌های مبهم و ناشناخته شاهنامه بایسنقری از نظر زیبایی‌شناختی و متنی می‌پردازد و درباره مکان نگهداری این نسخه خطی در قرن بیستم سندی را به بحث می‌گذارد.

ŞÂHNÂME KAVRAMININ DÖNEMİN PORSELEN VE SERAMİKLERİNE YANSIMASI: İRAN SELÇUKLULARI, İLHANLILAR VE ANADOLU'DAKİ DEVAMI

Bakhtiyar Fathi MOLLAİ²⁵

TR/ İran edebiyatı, kültürü, sanatı ve inançları geniş bir tarihsel bağa sahiptir. İran'da Selçuklu İmparatorluğu'nun başlangıç ve zirve dönemi, İran'da özel bir epik edebiyat, mit ve romantizm tarzının zirveye ulaştığı dönemle örtüşmektedir. Selçuklu döneminde yerli bir kültür ürünü olan *Şâhnâme* yazı kültürünün kahramanlık ve kahramanlık olayları ve efsaneleri, illüstrasyonları ve halk okumaları bu dönemin minyatürleri ve görsel estetiği kullanılarak seramik ve çini sanatında ortaya çıkarılmıştır. Selçuklu İmparatorluğu'nun çekirdeğinin İran coğrafyasından ayrılması ve Türkiye'nin Selçuklu ve Anadolu topraklarına yayılması, özellikle Selçuklu döneminde bu alanda yeni sanatsal anlatım yöntemlerinin kullanılmasına neden olmuştur.

THE REFLECTION OF THE CONCEPT OF *SHĀHNĀMEH* IN THE PERSIAN SELJUK AND ILKHANID PERIOD PORCELAIN AND CERAMICS, AND ITS CONTINUATION IN ANATOLIA

EN/ Iranian literature, culture, art, and beliefs have a rich historical background. The beginning and peak of the Seljuk Empire in Iran coincide with a period in which a distinctive epic literature, mythology, and romantic style reached its peak. During the Seljuk period, the *Shahnameh*, a native cultural product, was used as a source of heroic stories, legends, illustrations, and popular readings, which were incorporated into ceramic and tile art, along with the visual aesthetics of the time. The core of the Seljuk Empire's territory moved away from the Iranian region, spreading to Anatolia and becoming the Seljuk and Anatolian lands. This geographical shift led to the utilization of new artistic narrative techniques, particularly during the Seljuk period, in this region.

25 Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
ART_FATHI@YAHOO.COM.

انعکاس مفاهیم شاهنامه در چین و سرامیکهای دوره سلجوقی و ایلخانی ایران و تداوم آن در آتاتولی ترکیه

بختیار فتحی ملایی

FA/ ادبیات، فرهنگ، هنر عقاید و باورهای ایرانی پیوند گسترده تاریخی با هم دارند. دوره شروع و اوج امپراتوری سلجوقیان در ایران همزمان با اوج سبک خاص از ادبیات حماسی، اسطوره‌ها و عاشقانه در ایران هست. رخدادها، قهرمانی و پهلوانی و اسطوره‌های فرهنگ شاهنامه نگاری، تصویرسازی و خوانش عمومی آن به عنوان یک فرهنگ بومی در دوره سلجوقی در هنر سرامیک و چینی با بهره‌گیری از مینیاتورها و زیبا شناسی تصویر این دوران خود را آشکار ساخته است. خوانش جدید زیبا شناسی، فضای تجسمی، کاربرد رنگ، فرم و خط از شاخصه‌های حماسی آثار موجود است. پیوند تداوم زیبا شناسی هنرهای مختلف در دوره ایلخانی و تأثیرات متقابل عرصه‌های هنری دوره ایلخانی چه در حیطه معماری، مینیاتور هنرهای تزئینی انعکاس تازه‌های در سرامیک، چینی‌ها این دوره داشته است. تقسیم شدن هسته قدرت سلجوقی از جغرافیای ایران و رشد گسترش قلمرو سلجوقی و آتاتولی ترکیه باعث روی کار آمدن شیوه‌های بیان جدید هنری بخصوص در دوره سلجوقی در این بخش شده است. آثار موجود دوره سلجوقی در موزه‌های ترکیه نشان می‌دهد تصویر و ارتباط معنایی آنها به شدت سمبولیک، حماسی و اسطوره‌ای است که نوعی قهرمانی جدید را نمایش می‌دهد

کلمات کلیدی: شاهنامه، سرامیک، سلجوقی، ایلخانی، آتاتولی

KIRKLARA KARIŞAN İKİ KAHRAMAN: KEYHÜSREV VE KÖROĞLU ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Meraj NIKNAM²⁶ / Fatemeh ZANGENEH²⁷

TR/ Yüzyıllardır aynı coğrafyada yaşayan milletlerin edebiyatlarında ister istemez bir etkileşim meydana gelir. Bu etkileşim sonucu anlatılarda birbirine benzer olayların hatta kahramanların teşekkül ettiği görülür. Türkler ve İranlılar arasındaki ilişkiler çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türk Halk Edebiyatı kahramanlarından Köroğlu ile İran Destanı *Şâhnâme* kahramanlarından Keyhüsrev arasında da bu tür bir benzerlik olduğu söylenmektedir. Bu çalışmada sözü edilen iki kahraman karşılaştırılıp, aralarındaki benzer ve farklı yönlerin tespitine gayret edilmiştir. Çalışma esnasında Behçet Mâhir anlatımı Köroğlu Destanı ile Dr. Celal Khaleghi Mutlagh'ın *Şâhnâme* nüshası eserler esas alınmıştır. Bu iki kahramanın ortaya çıkışları, dağda kalmaları, atları, arkadaşları, adalet arayışları, babalarının intikamını almaları ve sonları bakımından incelenip aynı açılardan karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın odak noktasını özellikle iki kahramanın sonları ve atları ile beraber kayıplara karışmaları teşkil etmektedir.

TWO HEROES THAT VANISHED INTO THE THIN AIR: A COMPARISON BETWEEN KEYHUSREV AND KÖROĞLU

EN/ For centuries, literature of nations living in the same geography inevitably influenced each other. This interaction results in similar events and even heroes in narratives. The relationship between Turks and Iranians dates back to ancient times. It is said that there is a similarity between Köroğlu, a hero in Turkish Folk Literature, and Keyhüsrev, a character in the Iranian epic *Shâhnâmeh*. In this study, a comparison is made between these two heroes, and an effort is made to identify their similarities and differences. Behçet Mahir's narration of the Köroğlu Epic and Dr. Celal Khaleghi Mutlagh's *Shâhnâmeh* manuscript are used as the basis for this study. The emergence of these two heroes, their adventures in the mountains, their horses, their companions, their quest for justice, their revenge for their fathers, and their fates are examined and compared from the same perspectives. The focus of this study is particularly on the endings of both heroes and their disappearance with their horses.

26 Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mirac.niknam@gmail.com.

27 Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

دو قهرمان ناپدید شده؛ مقایسه تطبیقی میان کیخسرو و کوراوغلو

معراج نیکنام- فاطمه زنگنه

FA/ درآمیختگی و تشابه در ادبیات ملت‌هایی که قرن‌هاست در سرزمین‌های همجوار زندگی کرده‌اند، ناگزیر می‌نماید. در نتیجه رویدادها و حتی قهرمانانی مشابه در روایت‌ها شکل می‌گیرد. روابط میان ترک‌ها و ایرانیان به دوران باستان باز می‌گردد.

در این میان، نقاط تشابه کور اوغلو، قهرمان ادبیات عامیانه ترکیه، و کیخسرو، از پادشاهان شاهنامه فردوسی، جالب توجه می‌نماید. این پژوهش می‌کوشد تا با تکیه بر اصول مقایسه تطبیقی نقاط تشابه و اختلاف این دو قهرمان را بررسی نماید.

در این پژوهش، روایت بهجت‌ماهر از داستان کور اوغلو و نسخه شاهنامه جلال خالقی مطلق مبنا قرار گرفته است. ظهور این دو قهرمان، اقامت آنها در کوهستان، اسب‌هایشان، یاران، عدالت خواهی، انتقام جویی پدرانشان و سرانجامشان از همین زاویه بررسی و مقایسه می‌شود. تمرکز این پژوهش به ویژه پایان زندگی دو قهرمان و ناپدید شدن آنها با اسب‌هایشان است.

EBU KASIM FİRDEVSİ'YE ATFEDİLEN HİCİVNÂME METNİNİN STİLOMETRİK ANALİZİNİN ÖN SONUÇLARI: YAZARLIĞIN BELİRLENMESİ

Ekaterina PİSCHURNİKOVA²⁸

TR/ Ebü'l Kasım Firdevsî'nin efsanevi ulusal İran şiiri *Şâhnâme*, İran kültürü severlerinin özel ilgisini çekmektedir. Bu sunumun amaçlarından biri, bu şiirin bazı İran baskılarının sonunda yer alan ve araştırmacılar tarafından "Hicivnâme" olarak bilinen hicvin yazarı meselesini vurgulamaktır. Nizami Aruzî'nin *Çahar-Makala*-sı'nda aktarılan bir hikayeye göre Sultan Mahmud Gaznevi (ö. 1030) şaire eseri karşılığında Tabaristan hükümdarı Bawand klanından Şehriyar'ın ödediğinden yirmi kat daha az ödediği için sultan hakkında yüz, bazı kaynaklara göre ise iki yüz kadar beyitlik bir hicviye kaleme almıştır. Daha sonra bu beyitler sultanın emriyle şiirin metninden çıkartılmıştır. Ancak Firdevsî'ye atfedilen bu beyitlere hâlâ onun şiirinin bazı baskılarında rastlamak mümkündür. Burada bir soru ortaya çıkmaktadır: Elenmiş olduğu iddia edilen bu metin nereden geldi, gerçekten Firdevsî'nin kalemine mi ait? İlmî literatürde bu metnin yanlış atfedilmesi konusunda pek çok yayın bulunmaktadır. [Bakınız: 1-3]. R-Stylo'ya [4] dayalı stilometrinin ön sonuçları Hicivnâme'nin Firdevsî'ye ait olma ihtimalinin düşük olduğunu göstermektedir. SKS'lerin (sık kullanılan sözcükler) farklı sayılarda olduğu bu sonuçlara sunumda yer verilmiştir.

1. Nahvi A. (1394/2016) Pazhuhish-i naw dar bara-yi Hacw-nama-yi mansub ba Firdevsî. *Guzariş-i miras Dergisi* Şumara-yi 72 ve 73: 90-96. Tahrân: Mar-kaz-i pazhuheshi-yi miras-i maktub.
2. Khalighi Mutlagh J. (1395/2017) Ba Hacw-nama chi bayad kadr? *Buhara Dergisi*, Şumara-yi 115:44-59. Tahrân.
3. Khatibi, A., Gargidzh J. (1395/2017). *Aya Firdevsî Mahmud-i Gaznevi-ra hacı guft? Faslname-yi Pazh*: 178-183. Tahrân: Pardis-i Danış.
4. Eder, M., Rybicki, J. ve Kestemont, M. (2016). R ile stilometri: hesaplamalı metin analizi için bir paket. *R Dergisi* 8(1): 107-121 [<https://journal.r-project.org/archive/2016/RJ-2016-007/index.html>].

28 Mrs., Saint-Petersburg State University, Russia, katyasun86@mail.ru.

PRELIMINARY RESULTS OF A STYLOMETRIC ANALYSIS OF THE TEXT OF HAJW-NĀMA ATTRIBUTED TO ABU'L-QASIM FIRDAWSĪ: IDENTIFICATION OF AUTHORSHIP

EN/ The national Iranian epic poem *Shāhnāme* by Abu-l-Qasim Firdawsi is of special interest to Iranian culture lovers. The objectives of this presentation include highlighting the authorship issue of the satire (*hajw*), placed at the end of some Iranian editions of this poem and known to researchers under the name "Hajw-nāma". According to a story outlined in the *Chahar-Maqala* by Nizami 'Arūzi, a satire on the Sultan Mahmud Ghaznavi (d. 1030) in the amount of one hundred and, according to some sources, about two hundred couplets (*beyts*) appeared after the Sultan paid the poet for his work an amount of twenty times smaller than paid by the ruler of Tabaristan-Shahriyar of the Bawand clan. Then these *beyts* were cleared from the text of the poem by order of this ruler. However, these couplets attributed to Firdawsi can still be found in some editions of his poem. A logical question arises: where did this allegedly eliminated text come from, does it really belong to Firdawsi's pen? In the scholarly literature, there are many publications on the topic of false attribution of this text [See: 1-3]. Preliminary results of stylometry based on R-Stylo [4] show that Hajw-nāma is unlikely to belong to Firdawsi. These results with different amounts of MWF (most frequent words) are given in this presentation.

1. Nahvi A. (1394/2016) Pazhuhish-i naw dar bara-yi Hajw-nama-yi mansub ba Firdawsi. *Guzarish-i miras Journal* shumara-yi 72 wa 73: 90-96. Tihiran: Markaz-i pazhuheshi-yi miras-i maktub.
2. Khalighi Mutlagh J. (1395/2017) Ba Hajw-nama chi bayad kadr? *Bukhara Journal*, shumara-yi 115: 44-59. Tihiran.
3. Khatibi, A., Gargidzh J. (1395/2017). *Aya Firdawsi Mahmud-i Ghaznavi-ra hajv guft? Faslnama-yi Pazh*: 178-183. Tihiran: Pardis-i danish.
4. Eder, M., Rybicki, J. and Kestemont, M. (2016). Stylometry with R: a package for computational text analysis. *R Journal* 8(1): 107-121 [<https://journal.r-project.org/archive/2016/RJ-2016-007/index.html>].

نتایج مقدماتی یک تحلیل سبک‌سنجی هجونا‌مه منسوب به ابوالقاسم فردوسی: شناسایی تألیف

اکاترینا پیشورنیکووا

FA/ منظومه حماسی ملی ایران شاهنامه ابوالقاسم فردوسی همواره کانون توجه فرهنگ دوستان ایرانی است. این پژوهش درصدد برجسته‌سازی موضوع تألیف طنز (هجو) که در انتهای برخی از نسخه‌های چاپی ایرانی این منظومه قرار گرفته و به هجونا‌مه شهرت دارد، اشاره کرد.

هجونا‌مه سروده‌ای در نكوهش سلطان محمود غزنوی است که از فردوسی دانسته شده‌است. به گفتار نظامی عروضی در چهار مقاله صد بیت بوده و شش بیت از آن به‌جای مانده‌است. سلطان برای این کار بیست برابر کمتر از دستمزد حاکم طبرستان شهریار از طایفه باوند به شاعر پرداخت. سپس این بیت‌ها به دستور این حاکم از متن شعر پاک شدند. اما این دوبیتی‌های منسوب به فردوسی را هنوز در برخی از چاپ‌های شعر او می‌توان یافت.

در این میان سوالی که پیش می‌آید این است که این متن ظاهراً حذف شده از کجا آمده است، آیا واقعاً متعلق به قلم فردوسی است یا خیر؟

1. نحوی، ع. (2016/1394) پژوهش نو در برا یی حاجو نامه یی منصوب با فردوسی. مجله گذریش میرث - shuma 73: 90-96. تهران: مرکز پژوهشی یی میراس مکتوب.

2. خلیقی مطلق، ج. (2017/1395) با حاجو نما چی بیاد قدر؟ مجله بخارا، شومرا-یی 115: 44-59. تهران.

3. خطیبی، ع.، گرگیدژ، ج. (1396/1395). آیا فردوسی محمود غزنوی را هدیه حاجو؟ فصلنامه یی پاژ: 178-183. تهران: پردیس دانمارکی.

4. Eder, M., Rybicki, J. and Kestemont, M. (2016). Stylometry with R. R Journal 8(1): 107-121 [https://journal.r-project.org/archive/2016/RJ-2016-007/index.html]

İRAN RESMİNDE GİZLİ GEOMETRİNİN ARAŞTIRILMASI: BAYSUNGUR ŞÂHNÂMESİ'NDE KEYHÜSREV VE AFRASIYAB'IN SAVAŞI

Reza POURZARRİN²⁹

TR/ İran geometrisi ve resmi arasındaki oran, matematikteki geometrik desenlerin incelenmesine ve bunun görsel yasalarla bağlantısına dayanan bir konudur. İran resminde biçim ve içerik etkileşiminden oluşan geometrik ilişkiler ve oranlara göre ve hesaplamalarla düzenlenen özel bir görüntü görülmektedir. Bu çalışma, Keyhüsrev ve Afrasiyab'ın Savaşı'nın resimlerinde geometri ve görsel yapı arasındaki ilişkinin nasıl oluşturulduğu sorusuna cevap aramaktadır.

EXPLORING HIDDEN GEOMETRY IN PERSIAN ART: A CASE STUDY OF THE BATTLE BETWEEN KEYHUSREV AND AFRASIYAB IN THE *SHÂHNÂMEH* - THE BAYSUNGUR MANUSCRIPT

EN/ The proportion between Iranian geometry and painting is a subject based on the study of geometric patterns in mathematics and its connection to visual laws. In Iranian painting, a special image is seen that consists of the interaction of form and content, organized according to geometric relationships, proportions and calculations. This study seeks to answer the question of how the relationship between geometry and visual structure is formed in the paintings of Keyhusrev and Afrasiyab's War.

رزم کیخسرو و افراسیاب، نسخه شاهنامه بایسنقری

833 ه.ق

رضا پورزرین

FA/ نسبت میان هندسه و نقاشی ایرانی موضوعی است که بر پایه مطالعه نقوش هندسی در علم ریاضیات و پیوند آن با قوانین بصری صورت می پذیرد. در

نقاشی ایرانی زبان تصویری ویژه‌ای مشاهده میشود که از تعامل میان فرم و محتوا شکل گرفته است و بر حسب روابط و تناسبات هندسی و از طریق محاسبه سازمان یافته است. از اینرو، آشکار ساختن ساختار پنهان هندسی در نقاشی ایرانی و بررسی نسبت آن در ترکیب عناصر بصری در نگاره رزم کیخسرو و افراسیاب موضوعی است که این

29 Dr. Öğr. Üyesi, Şiraz Sanat Üniversitesi, rezapourzarin@gmail.com.

پژوهش سعی دارد به شناسایی آن بپردازد. این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که در با تحلیلی و-افراسیاب، نسبت هندسه با ساختار بصری چگونه ایجاد شده است؟ روش تحقیق در این مقاله توصیفی لایه‌های پنهان نقاشی رزم کیخسرو و فنون جمع آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. حاصل تطبیق و نتیجه بررسیها نشان می‌دهد: 1. هنرمند در نگاره رزم کیخسرو و افراسیاب سازمانی دقیقاً محاسبه‌شده از عناصر هندسی و نظامی از روابط خطی و فرمی را کشف کرده است و آن را بر اساس مبانی تصویری و تجسمی عرضه می‌دارد. 2. با کاهش عناصر تجسمی به شکلهای هرچه بنیادپتر (دایره، مثلث، مربع، پنج ضلعی) و نزدیکسازی این اشکال به خلوص هندسی و چند رنگ اصلی روی سطح تصویر، عناصر ناب ساختاری معماری فضا را بازسازی میکند. 3. نقاش در جانیابی عناصر سازنده اثر از فن خط کشی سنتی و تناسبات ریاضی و روابط عددی استفاده نموده است.

واژگان کلیدی: هندسه، نقاشی ایرانی، رزم کیخسرو و افراسیاب، ساختار بصری، تناسب اعداد

SÂİNÜDDÎN EL-HUCENDÎ'NİN ŞÂHNÂME YORUMU

Mirzayev SADRÜDDÎN³⁰

TR/ Bu çalışmada, Sâinüddîn el-Hucendî'nin Firdevsi'nin *Şâhnâme* adlı eserine olan yorumları incelenmiştir. Derin gözlem ve analizler sonucunda yazar, Hucendî'nin Firdevsi'nin *Şâhnâmesi*'ni akıl ve aşk arasındaki tartışma, akıl ve bilgeliğin tanımı, sosyal ahlak gibi konuları ifade etmek için üç farklı şekilde kullandığı sonucuna varmıştır. Yazar, eserlerinde *Şâhnâme*'nin mitolojik krallarından Keyumars, Feridun, Husrev ve Zahhak'ın yanı sıra Rüstem, Siyavuş ve Direfş-i Kaviyani gibi mitolojik karakterleri ve sembolleri eserlerinde kullanmış ve her birini özel bir anlam vererek mistik ve edebi hakikat için bir simge olarak kullanmıştır. İkinci kullanımı ise *Şâhnâme*'nin kendine özgü beyitlerini ve açıklamalarını nesir arasında yer vermesidir. Son olarak, Hucendî'nin eserlerinin anlatım ve kompozisyonunda kullandığı *Şâhnâme*'nin eski anlatıları ve anekdotlarının kullanımı ile edebi, mistik ve felsefi konuların eleştirisi ve analizidir.

SAINUDDÎN AL-KHUJANDÎ'S INTERPRETATION OF THE SHÂHNÂMEH

EN/ This study analyzes Sainuddin al-Khujandî's interpretations of the Shâhnâmeh of Firdavsi the Physician. Through deep observation and analysis, the author concludes that al-Khujandî uses Firdavsi's "Shâhnâmeh" in three different ways to express topics such as the debate between reason and love, the definition of reason and wisdom, and social morality. The author used mythological characters and symbols such as Keyumars, Feridun, Husrev and Dahhak, as well as mythological kings of the Shâhnâmeh, Rustam, Siyavush and Dirafsh-i Kaviyani in his works, giving each of them a special meaning and using them as a symbol for mystical and literary truth. The second use is his use of the unique couplets and explanations of the Shâhnâmeh in prose. Finally, the use of ancient narratives and anecdotes of the Shâhnâmeh in the narration and composition of Khujandî's works is a critique and analysis of literary, mystical and philosophical issues.

30 Prof., Hocend Devlet Üniversitesi, mirzozoda-75@mail.ru.

برداشتهای صائِن الدّین خجندی از "شاهنامه" حکیم فردوسی

میرزایف صدرالدّین

FA/ در این پژوهش برداشتهای صائِن الدّین خجندی (1370-1433م)، از شاهنامه حکیم فردوسی طوسی با نگرشی تازه بررسی شده است. مؤلف مقاله با تحلیل عمیق به این نتیجه رسیده است که خواجه صائِن الدّین جهت بیان محتوای مناظره عقل و عشق، وصف عقل و خرد، اخلاق اجتماعی، مقام انسان، مردانگی و نبرد، به سه طریق از شاهنامه فردوسی استفاده و برداشت کرده است. نخست از شاهان و شخصیت‌های اسطوره شاهنامه که نویسنده برخی شاهان اساطیری شاهنامه را به مانند کیومرث، فریدون، خسرو، ضحاک و نیز بعضی شخصیت‌های اسطوره‌ای، همچون رستم، سیاوش و درفش کاویانی را در آثارش مورد استفاده قرار داده و یکایک آنان را در معنا و ویژه به کار برده است و آن را به عنوان نمادی برای حقیقتی عرفانی و ادبی کاربست کرده است. دوم کاربرد ابیات اصیل شاهنامه و شرح و توضیح آن در خلال نثر خود از دیگر تاثیرپذیریهای صائِن الدّین از شاهنامه است و نهایت استفاده از روایات و حکایات کهن شاهنامه و نقد و بررسی مسائل ادبی، عرفانی و رمزی و فلسفی است که صائِن الدّین در بیان و تألیف آثارش از آنها بهره گرفته است.

İNCU HANEDANLIĞI DÖNEMİNE AİT MİNYATÜRLÜ ŞÂHNÂME'NİN (Hicri 733) RESİM-METİN KONSEPTİNİN ELEŞTİREL İKONOLOJİ YOLUYLA İNCELENMESİ

Zeynab SAFARIAN³¹

TR/ İran edebiyatının başyapıtlarından biri olan Şâhnâme, tarih boyunca başta saray olmak üzere çeşitli toplumsal grupların ilgisini çekmiştir. İlhanlılar döneminde bu esere olan ilgi artmış, resimli ya da resimsiz birçok el yazması ortaya çıkmıştır. Moğol saldırılarından etkilenmeyen ve İslam öncesi sanatsal mirasını koruyan Şiraz, İlhanlılara bağlı yerel bir hanedan olan İncü döneminde Şâhnâme'nin üretildiği yerler arasındaydı. Şâhnâme (h.733) adlı resimli el yazması bu dönemde Şiraz'da oluşturulmuştur. Bu makale, eleştirel ikonoloji yöntemini kullanarak bu el yazmasındaki imge-metin konseptini incelemeyi amaçlamaktadır. Eleştirel ikonolojide imge-metin konsepti, imgelerin ardındaki gizli anlamların çözümlenmesi ve yorumlanmasını içerir. Eleştirel ikonoloji, zihinsel, görsel, kavramsal ve sözel imgeler gibi her türlü imgeyi inceleyen bir disiplindir. Bu araştırma yöntemi, imgeyi kültürel ve sosyal bağlamına yerleştirme avantajına sahiptir. Aslında görsel kültür, görüntülerin analizinden daha fazlasıdır. Kültürün içindeki anlamı, estetik değerleri ve güç dinamiklerini ortaya çıkarmayı amaçlar. İmge ve metin diyalektiği imgenin tarihinde her zaman var olmuş ve biri diğerine her zaman üstünlük sağlamıştır. Bu üstünlüğün temel nedeni ideolojik faktörlerdir. İdeoloji, toplumun güçlerini yönlendiren bir sistemdir ve imgeler her zaman ideoloji ve güç için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu alanda çalışan araştırmacılar, geleneksel sanatları incelemek ve bu alanda yeni perspektifler açmak için yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğuna inanmaktadırlar. Şâhnâme'nin bu resimli el yazmasında bulunabilecek imge-metinler, dili görsel bir bağlamda kullanan ve şiir ve edebiyatta sözlü temsiller olarak ortaya çıkan resimsel metinlerden oluşmaktadırlar. Örneğin, Şâhnâme'nin edebi metni, olayları anlatan ve okuyucuları için zihinsel ve sözel imgeler yaratan yazılı bir forma sahiptir. Metinsel imgeler, resimli el yazmalarında görülen ve hikâyeyi imge olarak betimleyen resimler gibi, metinle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olan ve hikâyeyi aktaran imgelerdir. Şâhnâme'nin bu el yazmasında, imge-metinlerin özel bir işlevi vardır. İdeal kral veya Şehriyar fikri, İranşehr fikri, ilahi Farrah fikri, eski İran mitlerinin ve kahramanlarının yeniden yaratılması, insani erdemlere ve kahramanlığa yapılan vurgu, sadakat ve ayrıca edebiyatın egemen ideolojiyi ifade etmek için kullanılması gibi İslam öncesi kavramları göstermek için kullanılırlar.

31 Öğr. Gör., Tebriz İslâm Sanatları Üniversitesi, zeynab.safarian@gmail.com.

EXAMINING THE CONCEPT OF TEXT- IMAGE IN ILLUSTRATED *SHĀHNĀMEH* (733 A.H.) OF INJU DYNASTY THROUGH CRITICAL ICONOLOGY

EN/ The *Shāhnāmeḥ*, an Iranian literary masterpiece, has attracted the attention of various social groups, especially the royal court, throughout history. The Ilkhanid era witnessed a surge of interest in this work, resulting in several manuscripts with or without illustrations. Shiraz, which was immune from the Mongols' attack, and preserved its pre-Islamic artistic legacy, was among the sites of *Shahnameh* production in the Al-Inju era (a local dynasty under the Ilkhanids). *Shāhnāmeḥ* 733, an illustrated manuscript was created in Shiraz during this period. This article aims to examine the concept of the image-text in this manuscript using the critical iconology method. The concept of image-text in critical iconology involves the analysis and interpretation of the latent meaning behind the images. Critical iconology is the discipline of studying all kinds of images, such as mental, visual, conceptual and verbal ones. This research method has the advantage of situating the image in its cultural and social context. Visual culture, in fact, is more than just the analysis of images. It aims to uncover the meaning, aesthetic values, and power dynamics within the culture. The image and text dialectic has always been present in the history of the image, and one has always dominated the other. Ideological factors are the main cause of this superiority. Ideology is a system that drives the forces of society, and images have always been employed as an instrument for ideology and power. The researchers of this study believe that a new approach is needed to study traditional arts and open up new perspectives in this field. The image-texts that can be found in this illustrated manuscript of the *Shāhnāmeḥ* consist of pictorial texts that employ language in a visual context and appear as verbal representations in poetry and literature. For example, the literary text of the *Shāhnāmeḥ* has a written form that narrates events and creates mental and verbal images for its audience. Textual images are images that convey a story, which are directly or indirectly related to the text, such as the illustrations that are seen in illustrated manuscripts and depict the story as images. In this manuscript of the *Shahnameh*, the image-texts have a specific function. They are used to illustrate pre-Islamic concepts such as the idea of the ideal king or *Shahriyar*, idea of *Iranshahr*, the idea of the divine *Farrah*, the re-creation of myths and heroes of ancient Iran, the emphasis on human virtues and heroism, loyalty, and also the use of literature to express the dominant ideology.

بررسی مفهوم تصویری-متن شاهنامه مینیاتوری دوره سلسله انکو (هجری 733) از طریق شمایل‌شناسی انتقادی

زینب صفریان

FA/ شاهنامه، یکی از شاهکارهای ادبیات ایران، در طول تاریخ مورد توجه گروه‌های مختلف اجتماعی به ویژه کاخ قرار گرفته است. در دوره ایلخانی علاقه به این اثر افزایش یافت و نسخه‌های خطی زیادی با تصویر یا بدون تصویر پدید آمد. شیراز که تحت تأثیر حملات مغول قرار نگرفت و میراث هنری پیش از اسلام خود را حفظ کرد، از جمله مکان‌هایی بود که شاهنامه در دوره اینکو، یک سلسله محلی وابسته به ایلخانان، تولید شد. نسخه خطی مصور شاهنامه (ح. 733) در این دوره در شیراز ساخته شد. هدف این مقاله بررسی مفهوم تصویر-متن در این دست‌نوشته با استفاده از روش شمایل‌شناسی انتقادی است. در نمادشناسی انتقادی، مفهوم تصویر-متن شامل تحلیل و تفسیر معانی پنهان پشت تصاویر است. شمایل‌شناسی انتقادی رشته‌ای است که به مطالعه انواع تصاویر می‌پردازد: تصاویر ذهنی، تصویری، مفهومی و کلامی. این روش پژوهشی از مزیت قرار دادن تصویر در بافت فرهنگی و اجتماعی آن برخوردار است. در واقع فرهنگ بصری چیزی فراتر از تحلیل تصاویر است. هدف آن آشکار کردن معنا، ارزش‌های زیبایی‌شناختی و بویایی قدرت در فرهنگ است. دیالکتیک تصویر و متن همیشه در تاریخ تصویر وجود داشته و یکی بر دیگری غالب بوده است. دلیل اصلی این برتری عوامل ایدئولوژیک است. ایدئولوژی نظامی است که نیروهای جامعه را هدایت می‌کند و تصاویر همیشه ابزاری برای ایدئولوژی و قدرت بوده است. پژوهشگرانی که در این زمینه فعالیت می‌کنند معتقدند برای بررسی هنرهای سنتی و گشودن چشم اندازه‌های جدید در این زمینه به رویکردی نو نیاز است. متون تصویری که در این دست‌نوشته مصور شاهنامه یافت می‌شود، متشکل از متون تصویری است که از زبان در بافتی بصری استفاده می‌کنند و به‌عنوان بازنمایی کلامی در شعر و ادبیات ظاهر می‌شوند. مثلاً متن ادبی شاهنامه شکل نوشتاری دارد که وقایع را توصیف می‌کند و برای خوانندگان خود تصاویر ذهنی و کلامی ایجاد می‌کند. تصاویر متنی تصویری هستند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با متن مرتبط هستند و داستان را منتقل می‌کنند، مانند تصاویری که در دست‌نوشته‌های مصور دیده می‌شود که داستان را به صورت تصویر به تصویر می‌کشد. در این نسخه خطی شاهنامه، متون تصویری کارکرد خاصی دارند. از آنها برای نشان دادن مفاهیم پیش از اسلام مانند ایده شاه آرمانی یا شهریار، اندیشه ایران‌شهر، اندیشه فره‌الهی، بازآفرینی اسطوره‌ها و قهرمانان کهن ایرانی، استفاده می‌شود. فضیلت‌ها و قهرمانی‌های انسانی، وفاداری و نیز استفاده از ادبیات برای بیان ایدئولوژی غالب.

ŞÂHNÂME'DE MÜSLÜMANLARIN İRAN'I FETİHLERİ VE YEZDÜCERD

Nevzat SAĞLAM³²

TR/ Tus'lu şair Firdevsi'nin (öl.1020) Farsça olarak kaleme aldığı eseri *Şâhnâme*, asırlarca halk kitlelerinden saray çevrelerine kadar her seviyede ilgi görmüş, zevkle okunmuş bir edebiyat klasiği olarak İslam kültüründe haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Bu sebeple birçok dile çevirisi yapılmış ve üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri de Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin (1501-1516) isteği üzerine Şerîfî'nin Türkçe'ye tercüme ettiği nüshadır. Bu nüshada yer alan Sâsânîlerin son hükümdarı Yezdücerd'in hikâyesi ile başlayan (1138b/55006) ve Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Müslümanların İran topraklarını fethiyle tamamlanan anlatım tebliğ konusu olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede İran'ın ele geçirilmesi, İranlıların kudretli komutanı Rüstem'in Sa'd b. Ebû Vakkas'a mektup yazması, Yezdücerd'in Rey'e taraflarına gitmesi ve öldürülmesi ve Hz. Ömer'in hilafeti (1150a/55555) başlıkları altında konunun ele alınması hedeflenmiştir. Bu çalışmayla Müslümanların İran'ı fetihlerine dair *Şâhnâme*'de yer alan anlatım ortaya konulmuş olacaktır.

MUSLIM CONQUEST OF IRAN IN THE SHÂHNÂMEH AND YEZDGERD

EN/ In the *Shâhnâmeh*, the Persian epic written by the poet Ferdowsi (d. 1020) born at Tus, which was originally written in Persian, has had a well-deserved reputation in Islamic culture for centuries, attracting interest and enjoyment from various segments of society, from the general public to the elite circles. Consequently, it has been translated into many languages and has been the subject of numerous studies. One of these translations is the Turkish version by Şerîfî, commissioned by Mamluk Sultan Qansuh al-Ghawri (1501-1516). This manuscript, which begins with the story of Yezdgerd, the last ruler of the Sasanian Empire (1138b/55006), and concludes with the Muslim conquest of Iran during the caliphate of Umar, was organized as a didactic narrative based on the request of Sultan Qansuh al-Ghawri. Within this framework, the narrative covers the capture of Iran, the powerful Iranian commander Rostam's letter to Sa'd ibn Abi Waqqas, Yezdgerd's journey to the region of Rey and his subsequent death, and the beginning of Umar's caliphate (1150a/55555). This study aims to present the narrative in the *Shâhnâmeh* regarding the Muslim conquest of Iran.

32 Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, nevzat.saglam@medeniyet.edu.tr.

فتح ایران از سوی مسلمانان و یزدگرد در شاهنامه

نوزات ساغلام

FA/ شاهنامه، سروده شاعر طوس (فردوسی) فریهاست که کانون توجه همه افشار جامعه از عموم مردم گرفته تا دربار پادشاهی، قرار داشته و در فرهنگ اسلامی نیز به عنوان یک اثر حوزه ادبیات کلاسیک جایگاه ویژه‌ای دارد. از این رو، شاهنامه به زبانهای متعددی ترجمه شده و مطالعات زیادی درباره آن انجام شده است. یکی از آثار شاهنامه‌ای است که شریفی به درخواست سلطان کانسو غوری (1501-1516) به ترکی ترجمه کرده است.

موضوع این پژوهش، روایت مذکور از شاهنامه است که با داستان یزدگرد آخرین فرمانروای ساسانیان آغاز شده و فتح سرزمینهای ایران از سوی مسلمانان در زمان خلافت حضرت عمر پایان می‌یابد. این پژوهش می‌کوشد تا ابعاد و زوایای روایت شاهنامه درباره فتح ایران به دست مسلمانان را تبیین نماید.

ZAHHAK HİKAYESİNİN ÇİRKİN ESTETİK KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

Javad SATTARI³³ / Mohsen ASKARI³⁴

TR/ Güzellik ve çirkinlik ikilemi uzun zamandır felsefi ve sanatsal söylemlerin konusu olmuştur. Güzellik genellikle ilgi odağı olsa da, onun karşıtı olan çirkinlik, sanat araştırmalarında yeterince keşfedilmemiş bir içgörü derinliği sunar. Geleneksel anlayışta çirkinlik ya ihmal edilmiş ya da kesinlikle güzelliğe karşıt olarak görülmüştür. Karl Rosenkranz, 1853 yılında, çirkinliğe dair çığır açan bir estetik teori ortaya koymuştur. Yaygın düşüncenin aksine, çirkinliği güzelliğin bir antitezi olarak konumlandırmamıştır. Bunun yerine, onu sanatsal yaratımın dokusunun ayrılmaz bir parçası, temel bir tamamlayıcısı olarak savunmuştur. Lessing, Hume, Umberto Eco ve Hutchison gibi filozoflar, hem güzellik hem de çirkinlik algısı öznel olsa da, bu kavramların sanat analizinde ölçülebilir kriterler olarak hizmet edebileceğini kabul etmişlerdir. Bu makale Rosenkranz'ın entelektüel temellerini araştırarak, biçim, tarihsel-geleneksel doğruluk, alçaklık ve düşüncenin doğasında var olan çirkinlik algısından olmak üzere dört bölümden oluşan kapsamlı teorisine ışık tutmaktadır. Bu çerçeveden hareketle, Zahhak'ın hikâyesi boyunca analitik bir yolculuğa çıkıyoruz ve her bir teorik unsurun anlatıdaki tezahürlerini tespit ediyoruz. Dolayısıyla, Zahhak'ın hikâyesi, anlatıdaki her bir teorik unsurun tespit edip yorumladığımız bir vaka çalışması işlevi görmektedir. Birincil kaynaklarımız Firdevsî'nin *Şâhnâme*si ve Rosenkranz'ın estetik yazılarıdır. Ana bulgu, Rosenkranz'ın teorisi ile Firdevsî'nin anlatısını yan yana koyarak şairin toplumsal çirkinlikten nefret ettiğini ortaya koymakta yatmaktadır. Özellikle, "düşüncenin çirkinliği" baskın bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. Bu analitik mercekle, Firdevsî'nin şiirsel nüanslarına yeni bir bakış açısı sunuyor.

EXAMINING THE STORY OF ZAHHAK BASED ON THE THEORY OF UGLY AESTHETICS

EN/ The dichotomy of beauty and ugliness has long been the subject of philosophical and artistic discourse. While beauty often takes the limelight, its counterpart, ugliness, offers a depth of insight that remains underexplored in art research. The traditional understanding has been to regard ugliness as either neglected or viewed strictly in opposition to beauty. Karl Rosenkranz, in 1853, introduced a groundbreaking aesthetic theory of ugliness. Contrary to prevailing thought, he did not position ugliness as an antithesis to beauty. Instead, he

33 Dr., Arak University, sattari.j16@yahoo.com.

34 Öğr. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, maskari@fsm.edu.tr.

championed it as an essential complement, integral to the very fabric of artistic creation. Philosophers, including the likes of Lessing, Hume, Umberto Eco, and Hutcheson, have acknowledged that while the perception of both beauty and ugliness is subjective, these concepts can serve as measurable criteria in art analysis. This paper delves into Rosenkranz's intellectual underpinnings, shedding light on his comprehensive four-part theory, which comprises form, historical-traditional correctness, baseness, and the ugliness inherent in thought. Anchoring this framework, we embark on an analytical journey through the story of Zahhak, identifying manifestations of each theoretical element within its narrative. Hence, the story of Zahhak serves as a case study, as we identify and interpret each theoretical element within its narrative. Our primary sources are Ferdowsi's *Shāhnāmah* and Rosenkranz's aesthetic writings. The main finding lies in juxtaposing Rosenkranz's theory with Ferdowsi's narrative, revealing the poet's aversion to societal ugliness. Notably, the "ugliness of thought" emerges as a dominant theme. This analytical lens offers a fresh perspective on Ferdowsi's poetic nuances.

بررسی داستان ضحاک بر اساس نظریه زیبایی‌شناسی زشتی

جواد ستّاری - محسن عسکری

FA/ دوگانگی زیبایی و زشتی از دیرباز موضوع بحث فلسفی و هنری بوده است. این در حالی است که زیبایی اغلب در کانون توجه قرار می‌گیرد و هم‌نامی آن (= زشتی) عمقی از بینش را ارائه می‌دهد که در تحقیقات هنری ناشناخته باقی می‌ماند. مفهوم سنّت این بوده است که زشتی را نادیده گرفته شده یا بشدت در تقابل با زیبایی تلقی می‌شده است. کارل روزنکرانز در سال 1853 نظریه زیبایی‌شناختی پیشگامانه درباره زشتی ارائه کرد. او برخلاف تصور رایج، زشتی را در مقابل زیبایی قرار نداد. در عوض، از آن به عنوان مکملی ضروری و جدایی‌ناپذیر از بافت خلقت هنری دفاع کرد. فیلسوفانی از جمله لسینگ، هیوم، امبرتو اکو و هاجیسون اذعان کرده‌اند، در حالی که درک زیبایی و زشتی ذهنی است، این مفاهیم می‌توانند به عنوان معیارهای قابل اندازه‌گیری در تحلیل هنر عمل کنند. این پژوهش، به زیربنای فکری روزنکرانز می‌پردازد و نظریه جامع چهاربخشی او را که شامل فرم، صحت تاریخی- سنّت، پست و زشتی ذاتی اندیشه است، روشن می‌کند. در این چارچوب، سفری تحلیلی را در داستان ضحاک آغاز می‌کنیم و جلوه‌های هر عنصر نظری را در روایت آن شناسایی می‌کنیم. از این رو، داستان ضحاک به عنوان مطالعه‌ای مورد عمل می‌کند، زیرا ما هر عنصر نظری را در روایت آن شناسایی و تفسیر می‌کنیم. منابع اولیه این پژوهش، شاهنامه فردوسی و نوشته‌های زیبایی‌شناسانه روزنکرانز است.

İRANLILARIN ANAYASASI: ŞÂHNÂME

Saeed SHAFİYOUN³⁵

TR/ Çeşitli milletler arasında, bugüne kadar, tüm bu çeşitli ve sayısız destanlar arasında, yalnızca birkaç gerçek doğal milli destan sayılabilir; bunların en göze çarpanlarından biri, Firdevsî'nin *Şâhnâmesi*'dir. Bununla birlikte aynı dönemden itibaren "Acem Kur'an'ı" olarak anılmakta olup bu unvanı destekleyecek çeşitli nedenler sıralanabilir. Yazara göre bunlardan en önemlilerinden biri, İran kültürü açısından bu kadar çok mit ve dağınık tarihin arasında bu dünyada doğru yaşamak için kullanılan gizli ve açığa çıkan ilke ve ritüellerdir. Başka bir deyişle, hem anonim hem de ünlü anlatıcı ve büyük Firdevsî, İran'ın tarihi hafızasını güçlendirmeye çalışırken bu hikayeleri kaydetmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada, yazar öncelikle ulaştığı on prensipten bahsedip daha sonra konuyu aydınlatmak için önemli olan aile prensibini ele alacak. Böylece doğası mittin tarihe uzanan ve birbirinden farklı olan tüm bu farklı hikayeler arasında izleyicinin rahatlıkla seçim yapması sağlanacak.

THE CONSTITUTION OF THE IRANIANS: SHÂHNÂMEH

EN/ Among the various nations, to this day, among all these various and countless epics, only a few truly natural national epics can be counted, one of the most outstanding of which is Firdavsî's Shahnameh. From the same period onwards, it has been referred to as the "Persian Qur'an" and several reasons can be given to support this title. According to the author, one of the most important of these reasons is the hidden and revealed principles and rituals for living correctly in this world amidst so many myths and scattered histories in Iranian culture. In other words, both the anonymous and the famous narrator and the great Firdavsî tried to record these stories in an attempt to strengthen Iran's historical memory. In this study, the author will first mention the ten principles he has arrived at and then deal with the family principle, which is important for illuminating the subject. In this way, the audience will be able to easily choose between all these different stories, the nature of which is different from each other, ranging from myth to history.

35 Doç. Dr., İsfahan Üniversitesi, saeid.shafieioun@gmail.com.

شاهنامه اساس نامه ایرانیا

سعید شفیعیون

FA/ میان ملل مختلف از آغاز تا به امروز و از بین حماسه‌های متنوع و متعدد، تنها چند حماسه ملّی واقعی طبیعی را می‌توان برشمرد که از آن گروه، شاهنامه فردوسی از برجسته‌ترین‌ها آنها به شمار می‌آید. افزون بر این شاهنامه را از همان دوران، «قرآن عجم» خوانده‌اند که دلایل مختلفی را می‌توان در تأیید آن برشمرد. یکی از مهم‌ترین آنها به زعم این‌جانب اصول و آیین پنهان و آشکار است که از زاویه دید فرهنگ ایرانی برای درست زیستن در این جهان از میان آن همه افسانه و تاریخ درهم‌آمیخته پراکنده مستفاده می‌شود. به بیان دیگر هم راویان گمنام و شهیر آغازین و هم فردوسی بزرگ ضمن تلاش برای تقویت حافظه تاریخی ایرانی به ثبت این قصص کوشیده‌اند، با این توفیر که حکیم طوس با جهان‌بینی شامل و نقطه مهمّی از تاریخ که در آن ایستاده بوده، کوشش کرده است ضمن به نظم کشیدن قصه‌های منثور که مهم‌ترین آن شاهنامه ابومنصوری بوده، نوعی روح اخلاقی زیستی برای انسان در معنی انسان در آن بدمد. از این رو صرف نظر از رنگ شاعرانه و زبان‌آورانه‌ای که بدان بخشیده، سعی بلیغ کرده تا در پس انسجام استادانه روایی، از منظر تمدّن دیرین ایرانی، آیین و اصولی را یادآور انسان نماید. در این مجال نویسنده نخست اشاره‌ای به اصول ده‌گانه‌ای نموده که خود بدان رسیده، سپس برای تبیین بهتر به اصل مهم خانواده می‌پردازد تا مخاطب بخوبی بتواند از بین این همه داستان‌های متفاوت که ماهیتش از اسطوره تا تاریخ است و گستره زمانی‌اش از پیشاتاریخ تا آغاز اسلام است، به قواعد و اصول مشترک برجسته آن وقوف یابد.

HÜKÜMDARLIK ALAMETİ: ŞÂHNÂME-İ ŞAH TAHMASB MİNYATÜRLERİNDE YER ALAN HÜKÜMDARLIK ÇADIRLARI

Tuba SUBAŞI ADIBELLİ³⁶

TR/ Tekstil, boyut, renklendirme, kompozisyon bakımından değerlendirilen, dokumaya elverişli her malzeme ile uygulanabilen sanatsal bir ifade aracı, bir anlatım dilidir. Tekstil sanatı kullanıldığı alanının yüzeysel çalışmalarını zenginleştirerek destekler. Hediyeleşme/hilât ve ticaret metası olarak en sık kullanılan aracın tekstil olduğu söylenebilir. Üç boyutlu dünyanın iki boyuta indirildiği, döneminde hiç bir yazmanın ihtiva etmeyeceği kadar tasvire sahip olmasıyla ayrıcalıklı bir konumda olan *Şah Tahmasb Şâhnâmesi* (*The Shahnameh of Shah Tahmasb*), Safevî Döneminin en önemli iki hâmişinin himâyesinde hazırlanmıştır ve XVI. yüzyılın en önemli sanatçılarından imzasını taşır. Safevî resim okulunu iki geleceğe bağlayan eser, İran'ın doğu bölgesinden Herat etkisi ve Kuzeybatı İran'da Akkoyunlu Türkmenlerinin etkisi ile oluşan Tebriz ekolünün en önemli temsilcisidir. Eser, araştırmamızın ana kaynağını oluşturmaktadır. Araştırmamızda, bu kıymetli eserin günümüze ulaşan ve tıpkı basımında yer alan 192 adet minyatürü, çadır tasvirine yer veren sayfalarındaki tekstil sanatı bağlamında incelenmiştir. Hükümdarlık alameti olarak kullanılan Hünkâr Çadırları'nın tekstil tasarım prensipleri ve tezyini yönlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. *Şâhnâme-i Şah Tahmasb* minyatür kompozisyonlarında kullanılan çadır tasvirlerinin, kompozisyonun ana ekseninde olduğu, kullanılan renk ve motiflerinin dönemin tekstil unsurları ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda incelemeye alınan eserden yola çıkarak, dönemin çadır kompozisyonları gruplandırılıp, desen-renk-motif ve kompozisyon özellikleri örnekler ile ifade edilmeye çalışılacaktır.

THE SIGN OF RULERSHIP: RULER TENTS IN THE MINIATURES OF SHÂHNÂMEH-I TAHMASB

EN/ Textile is an artistic means and language of expression, which is evaluated in terms of size, coloring, and composition; it can be applied with any material suitable for weaving. Textile art enriches and supports the superficial works of the field in which it is used. It can be said that textile is the most frequently used as a gift and trade commodity. The *Shâhnâmeh of Shah Tahmasb*, in which the three-dimensional world is reduced to two dimensions and which is in a privileged position as it has more depictions than any other manuscript of its period, was prepared under the patronage of the two most important sultans of the Safavid Period and bears the signatures of the most important artists of the

36 Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, tubasubelli@hotmail.com.

XVIth century. Linking the Safavid school of painting to two traditions, this work is the most important representative of the Tabriz school, which was formed by the influence of Herat in eastern Iran and the influence of the Akkoyunlu Turkmen in northwestern Iran. This work constitutes the main source of our research. In our research, 192 illustrated pages depicting tents of this precious work, which have survived to the present day and are included in the facsimile edition, have been analyzed in the context of textile art. It aims to evaluate the textile design principles and ornamental aspects of the Hünkar (Sultan) Tents used as a sign of sovereignty. It is possible to say that the tent depictions used in the miniature compositions of *Shāhnāmeḥ of Shah Tahmasb* are the main axis of the composition, and the colors and motifs used are related to the textile elements of the period. In this context, based on the work examined, the tent compositions of the period will be grouped and the pattern-color-motif and composition features will be expressed with examples.

نماد پادشاهی: خیمه‌های پادشاهی در صحنه‌های مینیاتور شاهنامه

طهماسبی

طوبی سوباشی عابدالی

FA/ نشاجی و پارچه‌بافی یکی از ابزارهای بیان هنری است که با هرگونه الیاف و نخ و مواد قابل بافت به وجود می‌آید. فی‌الواقع پارچه پرکاربردترین ابزاری است که به عنوان هدیه/ارمغان و کالای تجاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. شاهنامه شاه طهماسب که از جایگاه ممتازی در میان نسخ دوره خود برخوردار است، با حمایت دو نفر از معروفترین شخصیت‌های عهد صفوی به قلم مهم‌ترین هنرمندان قرن شانزدهم پدید آمد. این اثر که نقطه تلاقی دو شیوه مکتب نقاشی صفوی است، مهم‌ترین اثر مکتب تبریز به شمار می‌رود که تحت تأثیر هرات از منطقه شرق ایران و ترکمن‌های اق‌قویونلو در شمال غرب ایران پدید آمده است. در این پژوهش، صفحات منقوش به چادر در 192 مینیاتور از این اثر ارزشمند مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف از این پژوهش، ارزیابی اصول طراحی پارچه و جنبه‌های تزئینی چادرهای پادشاهی است.

ŞÂHNÂME'DE MİTOLOJİ VE DİNİ İNANÇLARIN DÖNÜŞÜMÜ

Shadimohammed SUFIZADEH³⁷

TR/ İnsan varlığının sırlarını, evrenin döngüsünü, zamanın değişimini ve doğanın bilinmeyen olaylarını anlamaya yönelik çabalar, mitolojiyi ortaya çıkardı. Mitoloji, sadece insanın hayal gücünün bir ürünü olmakla kalmayıp insanların tarih boyunca yaşadığı olayları anlatan benzersiz bir düşünsel serüvenin yaratıcısıdır. Antik zamanlardan günümüze kadar varlığını sürdüren efsaneler, tanrılar, melekler, kahramanlar, nesnelere ve doğa olaylarıyla ilgili zengin ve değerli bir kültürel mirası temsil eder. Bu mitler, ahlaki mesajlar, vatanseverlik konuları, yaşamın değerleri ve birçok başka konuyu, insanların ihtiyaçlarına ve toplumun ruh haline uygun bir şekilde anlatır. Mitlerin inceleme alanı, Zerdüştlük ve İran mitolojisindeki insanın sembollerini ve İranlı şair Firdevsî'nin *Şâhnâme* eserindeki yeniden anlatımları da içeren mitolojik hikayeleri içerir. Kahramanlar, Hint ve İran mitolojileri ile Sasanî dönemi mitolojilerinde tanrılar ve doğa olaylarını yönlendiren veya kontrol eden figürler olarak rol almışlar, bu da onları insanların yaşamına anlam ve düzen katmıştır. Mitler, zaman içinde yeni formlar ve içerikler kazanmış ve efsane, masal ve destanlarla entegre olmuştur. Firdevsî'nin *Şâhnâme* eserinde Hum-i Abid karakteri, İran mitolojisinin sembollerini ve temalarını nasıl kullandığına dair bir örnek verilmiştir. Firdevsî, eserindeki bu karakterin yaşam mekanını, sembolik olarak, toplumun geleneksel yaşam alanından yüksek bir seviyede tasvir ederek betimler. Metnin söylem yönüne dikkat edersek Firdevsî'nin Afrasiab'ın konu yapısında mitolojik hikâyeyi nasıl ve hangi amaçla kullandığını açıkça görürüz. Mitolojik karakterler, her üç aşamada - bitki, tanrı ve kahraman aşamalarında - farklı formlarda ortaya çıkar. Bu sembolik dönüşüm, içerik ve felsefi açıdan da farklılaşır. Bu sembolik katmanlar, miti geçmiş nesillerin deneyim ve bilgisi olarak görenek anlam kazanır. Başka bir deyişle, efsane, sembolik bir alt metni içerir ve bu alt metin, tanrıların veya doğa olaylarının insanların yaşamında nasıl bir rol oynadığını anlamamıza yardımcı olur. Mitlerin anlamını keşfetmek için, geçmiş nesillerin deneyimlerini ve bilgilerini yorumlama çabalarını görmemiz gerekir. Başkalaşım teorisine göre Firdevsî'nin destansı hikâyelerinin başka bir sembolik anlamı daha vardır. Bir bitki tanrısının (Siyavuş) intikamı, kuraklığın sembolü olan (Afrasiab) bir bitki tanrısı (Hum) tarafından alınır ve destan dünyasındaki ilginç dönüşümlerden biri gerçekleşir.

37 Dr., Kütüphane Müdürü, Tacikistan Ulusal Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesi, sufizadeh@gmail.com.

THE TRANSFORMATION OF MYTHOLOGY AND RELIGIOUS BELIEFS IN THE *SHĀHNĀMEH*

EN/ Efforts to understand the secrets of human existence, the cycle of the universe, the change of time and the unknown phenomena of nature have created the mythology. Mythology is not only a product of human imagination, but also the creator of a unique intellectual adventure that describes the events that people have experienced throughout history. The myths that have survived from ancient times to the present day represent a rich and valuable cultural heritage about gods, angels, heroes, objects and natural phenomena. These myths convey moral messages, patriotic themes, the values of life and many other topics in a way that suits the needs of people and the mood of society. The field of study of myths includes mythological stories, including the symbols of man in Zoroastrian and Iranian mythology and the retellings in the *Shahnāme* by the Iranian poet Firdavsi. In Indian and Iranian mythologies, as well as in the mythologies of the Sassanid period, heroes played the role of figures who guided or controlled gods and natural phenomena, which gave meaning and order to people's lives. Over time, myths acquired new forms and content and became integrated with legends, tales and epics. The character of Hum-i Abid in Firdavsi's *Shahnāme* is an example of how he uses the symbols and themes of Iranian mythology. Firdavsi symbolically describes the habitat of this character in his work by depicting it at a higher level than the traditional habitat of the society. If we pay attention to the rhetorical aspect of the text, we can clearly see how and why Firdavsi uses the mythological story in the plot structure of Afrasiab. Mythological characters appear in different forms in all three stages - the plant, god and hero stages. This symbolic transformation also differs in terms of content and philosophy. These symbolic layers gain meaning by seeing these myths as the experience and knowledge of past generations. In other words, myths contain a symbolic subtext, and this subtext helps us understand how gods or natural phenomena play a role in people's lives. To discover the meaning of myths, we need to see how past generations have tried to interpret their experiences and knowledge. According to Transfiguration theory, Firdavsi's epic stories have another symbolic meaning. A plant god (Siyavush) is avenged by a plant god (Hum), a symbol of drought (Afrasiab), and one of the interesting transformations in the epic world takes place.

دگردیسی اساطیر و باورهای دینی در «شاهنامه» (در مثال هوم عابد)

شادمحَمَّد صوفی زاد - استاد دانشگاه و رئیس؟

FA / اسطوره حامل تجربه و دانش انسانیت است و از اعماق تاریخ هزارساله بشریت آن معرفت را بیرون آورده، تا به روزگاران ما رسانیده است. کوشش برای پاسخ دادن به راز و اسرار هستی انسان، چسبته عنصرهای طبیعی، نظام گردش کائنات، چگونگی تغییر زمان و جریان وقت و حادثه‌های گوناگون ناآشنای طبیعت اساطیر را به وجود آورد. اسطوره نه تنها نتیجه تخیل انسان، بلکه بازاندیشی بدیعی سرگذشت انسانها، بازگو کننده واقعه‌ها و پدیده‌هاییست که در آغاز روزگاران انسان به وقوع پیوسته‌اند. قصه و حکایات بازمانده از دوران باستان درباره خدایان، ایزدان، فرشتگان، قهرمانان و اشیا و حادثه‌های عالم، منبع غنی و ارزشمند فرهنگ انسانیت در آغاز تاریخ است که ادبیات را همواره شاداب گردانیده است. پیامهای اخلاقی، مطالب میهن‌پرستی، ارزشهای زندگی و موضوعات متعدد دیگر توسط به کار گرفتن اسطوره‌های کهن محیط واقعی و روحانی مردمان آن روزگاران را به امروزیان قصه می‌کنند. بررسی اسطوره هم در آیینهای مذهب مهرپرستی و زرتشتی و بازآفرینی سیمای انسانی وی در شاهنامه فردوسی بازگو کننده دگردیسی اسطوره‌های کهن بوده است که به تقاضای نیازهای مردم و جامعه رنگ حماسی به خود گرفته‌اند. تحت هر واژه و مصراع این حماسه بنظیر معنی‌های پنهانی نهفته‌اند که حتی جزئی‌ترین آداب و رسوم کهن گذشتگان ما را تجسم کرده‌اند. گروه بزرگی از قهرمانان شاهنامه در اساطیر کهن هند و ایرانی و ساسانی سرپرست یا ایزد اشیا و حوادث طبیعی بوده‌اند که با فعالیت خویش به زندگی مردمان آن روزگار سامان و معنا می‌بخشیده‌اند. اسطوره‌ها با گذشت زمان شکل و مضمون جدیدی را پیدا کرده، وارد قصه و افسانه‌ها و تمثیلات و داستانهای قهرمانی شده‌اند. در سیمای اساطیری هوم عابد در شاهنامه فردوسی تمام پیشینه اساطیری آن بوضوح بازآفرینی شده است. چرا فردوسی مکان زیست هوم را در غاری اندر بلندی کس‌ناگذر کوه تصویر می‌کند؟ در آن جای مکان زیست هم به گونه‌ای نمادین در مکانی قرار دارد که از زیستگاه معمولی جامعه بلندتر است. اگر توجه خویش را به جنبه گفتمانی متن روانه کنیم، آشکارا مشاهده خواهیم کرد که چگونه و به کدام مقصد فردوسی قبوله داستان اساطیری را در ساختار سوژه کیفر افراسیاب به کار گرفته است. پیرنگهای اساطیری در هر سه مرحله - هوم گیاه - هوم ایزد - هوم حماسی، همچون موضوع اساسی در شکل‌های مختلف ظاهر می‌شوند. در این حال دگرگونی در محتوای آنان، چه از نظر معنا و چه از نگاه فلسفی رخ می‌دهد. این مراتب معنایی در آن صورت آشکار می‌شوند که به اسطوره به عنوان مجموعه‌ای از دانش و تجربه‌های گذشتگان مناسبت نماییم. بر اساس نظریه دگردیسی داستانهای حماسی فردوسی زیرمعنای نمادین دیگری دارد. انتقام یک ایزد گیاه (سیاوش) توسط یک ایزد گیاهی (هم) از نماد خشکسالی (افراسیاب) گرفته می‌شود و یکی از دگردیسی‌های جالب در جهان حماسه تحقق می‌یابد.

ŞÂHNÂME'DE LİDER KADIN TİPOLOJİSİ VE TAHLİLİ

Aslı SÜRĞİT³⁸

TR/ Fars edebiyatının kilometre taşlarından biri olan Firdevsî'nin otuz yılı aşkın bir sürede tamamladığı *Şâhnâme* gerek İran edebiyatında gerekse İran kültüründe oldukça büyük bir öneme sahiptir. *Şâhnâme*, İran'ın sosyal, siyasal, edebî ve kültürel hayatına ilişkin son derece kıymetli bilgiler içermektedir. Bin yıl önce Müslüman Doğu coğrafyasında kaleme alınmış olan bu eserde kadınların toplumsal konum açısından önemli bir yere sahip olması dikkat çekmektedir. *Şâhnâme*'de kadın, toplumda ikincil bir konumda bulunmamaktadır. Pasif, itaatkâr, zayıf ve eksik bir portre çizmemektedir. Bilakis ailede ve toplumda değer gören, fikirleri dikkate alınan, güçlü bir insandır. Olayların gelişiminde aktif bir rol oynamaktadır. Bazı kadınlar eşlerini seçme özgürlüğüne sahiptir. Siyasi meselelerde söz sahibidir. Başka bir söyleyişle, erkek kahramanların akıllarını başlarından alacak kadar çekici, ay yüzlü, uzun ve parlak saçlı olarak betimlenen bu kadınlar yalnızca güzellikleriyle değil parlak zekâları ve icraatlarıyla da ön plana çıkmaktadır. *Şâhnâme*'de ele alınan kadınlar genellikle soyludur. Bunların büyük bir bölümü hükümdar kızıdır. Prensesler, hükümdar olan erkeklerle izdivaç yapmaktadır. Dolayısıyla bunların çocukları da hükümdar namzedidir. *Şâhnâme*'de bazı kadınların ülkelerini bizzat kendileri yönettiği görülmektedir. Sözelimi Kaydâfe, Endülüs kraliçesidir. Hakkaniyetle bağdaşmayan bir karar vermekten imtina eden bu kadın dürüst ve merhametli mizacıyla halkın gönlünde taht kurmuştur. *Şâhnâme*'de bahsi geçen hükümdar kadınlardan biri olan Pûrânduht, hükümdar kızıdır. Hanedanında erkek çocuk olmadığı için tahta geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Pûrânduht, çok merhametli bir yönetici olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Keskin zekâlarını ülkenin bekası için kullanan bazı kadınlar çeşitli formüller üretmek suretiyle ülkeler arasındaki savaflara son vermeyi başarmaktadır. Çerhzâd, İran'ın ilk kadın hükümdarı olma vasfını taşımıştır. Makam ve mevki meraklısı bir mizaca sahip olan Çerhzâd, saltanat uğruna kundaktaki bebeğini bırakmış ve ülkeyi yönetmeyi evladına tercih etmiştir. Otuz iki yıl süren saltanatın ardından devlet işlerinden çekilmiş ve tahti oğluna bırakmıştır. Hint kraliçesi olan Melike-i Hindî, eşinin vefatı sonrasında oğullarının yaşlarının küçük olması sebebiyle ülkeyi bizzat yönetmiştir. Adaletli ve iyi hoşgörülü bir yöneticidir. Bu çalışmada *Şâhnâme*'de yer alan lider kadın tiplerinin tespit ve tahlilinin yapılması amaçlanmaktadır.

38 Dr., İstanbul Üniversitesi, surgitasli@gmail.com.

LEADING WOMAN TYPOLOGY IN THE *SHĀHNĀMEH* AND IT'S ANALYSIS

EN/ One of the milestones of Persian literature, the *Shāhnāmeḥ*, which Firdevsi completed in more than thirty years, has great importance in both Iranian literature and Iranian culture. *Shāhnāmeḥ* contains extremely valuable information about Iran's social, political, literary, and cultural life. In the *Shāhnāmeḥ*, which was written in the Muslim East a thousand years ago, it is noteworthy that women have important social positions. Women are not in secondary positions in society. It does not paint a passive, submissive, weak, and incomplete portrait. On the contrary, they are strong people who are valued in the family and society, and whose ideas are taken into account. They play an active role in the development of events. Some women have the freedom to choose their partner. They have a say in political matters. In other words, these women, who are depicted as attractive, moon-faced, long, and shiny-haired will blow the minds of male protagonists, and stand out not only for their beauty but also for their brilliant minds and actions. The women discussed in the *Shāhnāmeḥ* are generally noble. Most of them are daughters of the monarch. Princesses who marry men who are rulers. Therefore, their children are also rulers. In the *Shāhnāmeḥ*, it is seen that some women themselves ruled their country. For example, Kaydāfe is the queen of Andalusia. This woman, who refrained from making a decision that was incompatible with justice, has established a throne in the hearts of the people with her honest and compassionate temperament. Pūrānduht, one of the rulers women mentioned in *Shāhnāmeḥ* is the daughter of the sultan. She had to take the throne because there were no sons in her dynasty. Pūrānduht appears before the reader as a very merciful ruler. Some women use their sharp intelligence for the survival of the country, some manage to end wars between countries by producing various formulas. Cherkhad was the first female ruler of Iran. Cherkhad, who has a temperament that is fond of office and position, left her baby in swaddling clothes for the sake of the sultanate and preferred ruling the country to his son. After thirty-two years of reign, she resigned from state affairs and left the throne to her son. Melike-i Hindi, the Indian queen, ruled the country herself after the death of her husband because her son was underage. She was a just and tolerant ruler. This study aims to determine and analyze the leading female types in the *Shāhnāmeḥ*.

گونه شناسی الگویی زن پیشرو در شاهنامه و تحلیل آن

اصناف سورگیت

FA/ شاهنامه یکی از نقاط عطف ادبیات فارسی است که فردوسی آن را در بیش از سی‌سال سروده است و در ادبیات و فرهنگ ایران حائز اهمیت ویژه‌ای است. شاهنامه حاوی اطلاعات بسیار ارزشمندی دربارهٔ زندگی اجتماعی، سیاسی، ادبی و فرهنگی ایران است. یکی از نکته‌های قابل توجه در شاهنامه که هزارسال پیش در سرزمینهای شرقی اسلام به رشتهٔ تحریر درآمده است، جایگاه زنان و موقعیتهای اجتماعی مهم آنهاست. در این اثر، زنان در جایگاه دوم جامعه قرار نداشته و از آنها تصویری منفعل، مطیع، ضعیف و ناقص ترسیم نمی‌شود. برعکس، آنها افرادی قوی هستند که در خانواده و جامعه مورد توجه قرار می‌گیرند و نقش فعالی در جریان تحقق رویدادها دارند.

برخی از زنان در انتخاب شریک زندگی خود آزادی عمل دارند. در مسائل سیاسی حرفی برای گفتن دارند. به عبارت دیگر، این زنان مَهرو و گیسوبلند نه تنها با زیبایی‌های خود؛ بلکه با هوش و کردارِ هوشمندانهٔ خود، دل و عقل از مردان قهرمان می‌ربایند. زنان شاهنامه اغلب نژاده و نجیب‌اند. بیشتر آنها دختران پادشاه هستند. شاهزاده‌خانم‌هایی که با پادشاهان مرد ازدواج می‌کنند و بالطبع فرزندان آنها نیز به پادشاهی می‌رسند.

İSLÂM RESMİNDE FİRDEVSÎ ŞÂHNÂMESİ'NDEN CEMŞİD TASVİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gülşen TEZCAN KAYA³⁹

TR/ Firdevsî Şâhnâme'si, İran'ın mitolojik tarihini, milli kahramanlarının hikâyelerini ve ağırlıklı olarak Sasanî İran'ını anlatan tarih, efsane, hikâye ve gerçeğin iç içe geçtiği manzum bir destandır. Eserde bir yandan Pişdadîler, Keyanîler ve Sasanîlerin serüvenlerle dolu dönemleri anlatılırken diğer taraftan insani ve ulusal değerler, hedefler ve idealler uğrunda kahramanların mücadeleleri yer alır. Şâhnâme'ye sadece İran hükümdarlarının efsanevi tarihinin anlatıldığı bir eser olarak bakmamak gerekir. Firdevsî, İran'ın Turanlılar, Romalılar, Bizanslılar ve Araplar gibi çevresindeki milletlerle olan ilişkilerini de canlı sahneler halinde işler. Bu arada İran'ın gelenek, göreneklere, ulusal değerleri de kahramanlar üzerinden aktarılır. Bu bildirinin konusunu, Şâhnâme'de Tahmuras'ın oğlu ve dördüncü Pişdad kralı olarak geçen Cemşid'in İslâm resmindeki tasvirleri oluşturmaktadır. "Cem" ikiz, "şid" parlak ışık, aydınlık, "Cemşid" ise parlaklık anlamına gelmektedir. Şâhnâme'de 700 yıl boyunca insanlar, cinler, devler, kuşlar ve periler dünyasının tamamı üzerinde egemen olmuş, onun hükümdarlığı döneminde dünyaya huzur ve bolluk gelmiştir. Hükümdarlığı Zahhâk tarafından yenilgiye uğratılarak son bulmuştur. Cemşid, tek tanrı inancına sahip, tıp ile ilgilenen, tuğla inşaatı, madencilik ve silah imalatından dokuma, şarap yapımı ve yelkenciliğe kadar pek çok icattan sorumlu bir hükümdar olarak betimlenmiştir. Halkı ordu mensupları, bilginler ile kâtipler, çiftçiler ve zanaatkarlar olarak dört sınıfa ayıran, insanlığı büyük bir medeniyete yükselten ve onun açılışını yaptığı Nevruz (Yeni Yıl) festivalini ilk kutlayandır. Hükümdar olarak çeşitli icatlarda imzası bulunan ve emrindeki cinlerle ilk defa madenleri ortaya çıkarıp çeşitli alanlarda kullanan Cemşid, kendisi için cinler tarafından havada taşınan mücevherlerle süslü Evreng-i Cem, Taht-ı Cem, Taht-ı Cemşid adlarıyla bilinen bir taht yaptırmıştır. İslâm resminde çoğu zaman Hz. Süleyman'ın cinler tarafından taşınan tahtıyla karıştırılmaktadır. İslâm coğrafyasında hazırlanan resimli Şâhnâme nüshalarında resim programı açısından bakıldığında en çok tercih edilen kahramanlardan biridir. "Cemşid meclisleri", "Cemşid el sanatlarını öğretiyor", "Cemşid'in tahtta cinler tarafından taşınması", "Zahhâk tarafından yenilgiye uğratılması", "Cemşid'in infazı" resimlendirilen konular arasındadır. 14. yüzyıl örneklerinden itibaren bu konularla ilgili tasvirler saptanarak hem metin-resim ilişkisi hem de sanatçı üslupları irdelenecektir.

39 Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, gtezcan@sakarya.edu.tr.

A STUDY ON DESCRIPTIONS OF JAMSHID FROM THE FIRDEVSI SHĀHNĀMEH IN ISLAMIC PAINTING

EN/ Firdevsi's *Shāhnāmeḥ* is a poetic epic in which history, legends, stories, and reality are intertwined, telling the mythological history of Iran, mainly Sassanid Iran, and the stories of its national heroes. While the work describes the adventurous periods of the Pishdadids, Keyanites, and Sassanids, it also tells the struggles of the heroes for humanity and national values, goals, and ideals. *Shāhnāmeḥ* should not be viewed as a work that merely tells the legendary history of Iranian rulers. Firdevsi also depicts Iran's relations with the surrounding nations such as the Turanians, Romans, Byzantines, and Arabs in vivid scenes. Meanwhile, Iran's traditions, customs, and national values are also conveyed through heroes. The subject of this paper is the depictions in Islamic paintings of Jamshid, who is mentioned in the *Shāhnāmeḥ* as the son of Tahmuras and the fourth king of Pishdad. "Jam" means twin, "shīd" means bright light and brightness, and "Jamshīd" means brightness. In the *Shahnameh*, he ruled the entire world of humans, demons, giants, birds, and fairies for 700 years, and peace and abundance came to the world during his reign. His reign ended with his defeat by Zahhak. Jamshid was depicted as a ruler who believed in monotheism, was interested in medicine, and was responsible for many inventions, from brick construction, mining, and weapons manufacturing to weaving, winemaking, and sailing. He was the first to celebrate the Nawruz (New Year) festival, which he inaugurated, dividing the people into four classes: army members, scholars and clerks, farmers, and craftsmen, elevating humanity to a great civilization. Jamshid, who made various inventions as a ruler and was the first to uncover minerals and use them in various fields with the jinns under his command, had a throne built for himself, known as Evreng-i Jam, Taht-ı Jam, Taht-ı Jamshīd, decorated with jewels carried in the air by the jinns. In Islamic miniature, it is often confused with Solomon's throne carried by demons. In terms of the painting program, he is one of the most preferred heroes in the illustrated *Shāhnāmeḥ* copies prepared in Islamic geography. "Jamshid's assemblies", "Jamshid teaches handicrafts", "Jamshid being carried on the throne by jinn", "his defeat by Zahhak", and "Jamshid's execution" are among the illustrated subjects. Depictions on these subjects will be identified, starting from the 14th-century examples, and both the text-image relationship and the artist's styles will be examined.

بررسی تصاویر جمشید شاهنامه فردوسی در نگارگری اسلامی

گلجان ترجان کایا

FA/ شاهنامه فردوسی حماسه‌ای منظوم است که حوادث تاریخ، افسانه‌ها، داستانی و واقعی درهم تنیده شده تاریخ اساطیری ایران و سرگذشت قهرمانان ملی این کشور و عمدتاً ایران ساسانی را روایت می‌کند. این اثر از سوی به توصیف دوران پرماجرایی پیشدادیان، کیانیان و ساسانیان می‌پردازد و از سوی دیگر، مبارزات قهرمانان برای ارزشها، اهداف و آرمانهای انسانی و ملی را شرح می‌دهد.

شاهنامه صرفاً راوی سرگذشت افسانه‌ای فرمانروایان ایرانی نیست. فردوسی در این اثر، هم روابط ایران با ملل همجوار خود مانند تورانیان، رومی‌ها، بیزانسی‌ها و اعراب را در صحنه‌هایی زنده به تصویر می‌کشد و هم سنت‌ها، آداب و رسوم و ارزش‌های ملی ایران را از طریق رفتار و منش قهرمانان بیان می‌نماید.

موضوع این پژوهش، تصاویر نقاشی اسلامی جمشید، پسر طهمورث (چهارمین پادشاه پیشدادی) در شاهنامه است. «جم» به معنای همزاد، «شید» به معنای خورشید و روشنایی و «جمشید» به معنای خورشید است. جمشید را فرمانروایی معتقد به یکتاپرستی، علاقه‌مند به طبابت دانسته و کارهایی از جمله ساختمان‌سازی و خشت‌زنی، ساختن ابزار جنگ، برآوردن گوهر، یافتگی، شراب‌سازی و دریانوردی را به او نسبت داده‌اند. او اولین کسی است که جشن نوروز (سال نو) را جشن گرفت و مردم را به چهار گروه عابدان، جنگاوران، بزرگان و کارگران تقسیم کرد. جمشید یکی از برگزیده‌ترین قهرمانان نسخ شاهنامه مصور در جغرافیای اسلامی به شمار می‌رود. «مجالس جمشید»، «جمشید در حال یادگیری صنایع دستی»، «حمل جمشید از سوی اجنه»، «شکست از ضحاک»، «اعدام جمشید» از جمله موضوعات مصور هستند. این تصاویر مربوط به نمونه‌های قرن چهاردهم میلادی هستند و در این پژوهش به بررسی رابطه متن و تصویر و همچنین سبک‌های هنرمندان نگارگر در این موضوع خواهیم پرداخت.

KAHRAMAN VE EJDERHA: ŞÂHNÂME VE HÂVERNÂME'DE RÜSTEM VE 'ALÎ

Shafique N. VİRANİ⁴⁰ / Maryam AFSHAR⁴¹

TR/ Kahramanlar ve ejderhalar arasındaki savaş mitolojik edebiyatın her yerine yayılmıştır. Hem anıtsal Krallar Destanı (*Şâhnâme*) hem de onun ilham verdiği az çalışılmış ama etkileyici Doğu Destanı (*Hâvernâme*) bu tür dramatik karşılaşmaların nabzını tutar. Firdevsî'nin *Şâhnâmesi*'nde kahraman Rüstem'i kaleme almasından üç asırdan fazla bir süre sonra bu eseri yazan İbn Hüsâm Hüsfi (ö. 875/1471), Tanrı'nın aslanı olan cesur 'Alî hakkında bir destan kaleme almıştır. Müslüman irfanı, yiğit 'Alî'yi kusursuz yüce gönüllülüğü, şövalyece davranışları ve cesareti nedeniyle kutlamıştır. Hz. Muhammed'in arkadaşı, kuzeni ve kızı Fatıma'nın eşi olarak 'Alî, Müslüman toplumunda büyük bir yer edinmiştir. Özellikle de onu ilk imamları olarak gören Şî'î Müslümanlar için çok değerlidir. *Hâvernâme*'nin telif edildiği dokuzuncu hicrî asrın siyasî, sosyal ve kültürel atmosferini incelediğimizde, insanların kendilerini saran felaketlerden ve korkunç olaylardan kutsal olana sığınma ihtiyacı olduğu farkedilir. İbn Hüsâm'ın başyapıtı Müslümanların dinî inançlarında huzur bulmalarına yardımcı olmuştur. Kendisine ilham veren *Şâhnâme*'nin aksine, *Hâvernâme* daha dinî bir yapıya sahiptir, ancak sayısız yönden selefini yansıtır. Şiir vezninin seçimi, uygun kelime seçimi ve savaş sahnelerini tasvir eden bazı şiir ve hikâyelerin uyarlanması *Şâhnâme*'nin etkisini açıkça göstermektedir. Her iki yazarın kahramanları da tarihi ve hayali karakterlerle yüzleşir. Her ikisinde de şiir; savaş sahneleri, kahramanların ve anti-kahramanların heyecan verici konuşmaları, gerilim, keskinlik ve doruk anlarıyla noktalanır. *Şâhnâme*'de olduğu gibi *Hâvernâme*'nin temaları da dünyanın istikrarsızlığını, ölümün kaçınılmazlığını ve iyinin kötüyeye karşı nihai zaferini çağırıştırır. Kahramanları, selefî gibi, adalet için savaşır ve zulümden kaçınırlar. İki eserdeki en çarpıcı paralelliklerden biri de kahramanların ejderhalarla karşılaşmalarıdır. Rüstem bu korkunç yarattığı birkaç kez öldürür. Benzer şekilde, İbn Hüsâm'ın kahramanı 'Alî, efsanevi olmakla birlikte insan ruhunun birçok fiziksel ve ruhsal düşmanını da sembolize eden bir düşman olan ejderhaya karşı defalarca zafer kazanır. Bu makale, iki kahraman Rüstem ve 'Alî arasında paralellikler kurarak şairlerin onları nasıl tasvir ettiklerini açıklamakta ve insanüstü güçlerini, cesaretlerini ve savaş becerilerini vurgulamaktadır. İnsanlar arasında, insanlarla hayvanlar arasında, kahraman ve rakibi hakkında diyaloglar, kahramanın kendi kendisiyle diyalogu ve kahramanların Tanrı ile diyalogu önemli karşılaştırma noktalarıdır. Daha da önemlisi, her iki kahraman da ejderhaları ve diğer düşmanları öldürmelerine yardımcı olan

40 Assoc. Prof. Dr., University of Toronto, shafique.virani@utoronto.ca.

41 Lecturer, University of Applied Science and Technology Tehran, maryam.afshar@utoronto.ca.

sıradan insanların ötesinde ilahi bir güce sahiptir. Rüstem Zâl'in oğludur. Zâl, zor durumlarda Rüstem'in yardımına gelen Sîmurg tarafından büyütülmüştür. Benzer şekilde 'Alî de Hz. Peygamber tarafından yetiştirilmiştir. Cebrail Hz. Peygamber'i ziyaret ederek ona rehberlik eder. *Hâvernâme*'de 'Alî ne zaman zorluklarla ve şüphelerle karşılaşsa, Hz. Peygamber ona rüyasında gelir ve öğüt verir. 'Alî ile Rüstem, Hz. Peygamber ile Zâl ve Cebrail ile Sîmurg arasındaki paralellikleri hemen görebiliriz. Nihayetinde bu makale, ejderha öldürme merceğinden *Şāhnâme* ve *Hâvernâme*'deki "kahraman" kavramını inceleyecek ve karşılaştıracaktır.

THE HERO AND THE DRAGON: RUSTAM AND 'ALĪ IN THE SHĀHNĀMEH AND KHĀWAR-NĀMAH

EN/ The battle between heroes and dragons pervades mythological literature. Both the monumental Epic of Kings (*Shāhnāmeḥ*) and the understudied but impressive Epic of the East (*Khāwarnāmah*) inspired pulse with such dramatic encounters. Writing over three centuries after Firdawsī composed his *Shāhnāmeḥ* with the intrepid Rustam as its champion, Ibn Ḥusām Khūsfi (d. 875/1471) penned an epic about the courageous 'Alī, God's lion. Muslim lore celebrated the valiant 'Alī for his unimpeachable magnanimity, chivalrous conduct, and bravery. As Prophet Muḥammad's boon companion, cousin, and husband of the Prophet's daughter Fatimah, 'Alī loomed large in Muslim consciousness. He was particularly dear to Shī'ī Muslims, who consider him their first Imam. Examining the political, social, and cultural atmosphere of the ninth Muslim century when the *Khāwarnāmah* was composed, we can discern people's need to seek refuge in the sacred from the calamities and terrible events that engulfed them. Ibn Ḥusām's masterpiece helped them find peace in their religious beliefs. Unlike the *Shāhnāmeḥ* that inspired it, the *Khāwarnāmah* is more religious in tone, yet mirrors its predecessor in countless ways. The selection of poetic meter, apt word choice, and adaptation of certain poems and stories depicting battle scenes demonstrate the influence of the *Shāhnāmeḥ*. The protagonists of both authors confront historical and imaginary characters. In both, artful poetry is punctuated with vivid battle scenes, stirring speeches of heroes and anti-heroes, suspense, crisis, and climax moments. As in the *Shāhnāmeḥ*, the *Khāwarnāmah*'s themes evoke the world's instability, death's inevitability, and the ultimate victory of good over evil. Its heroes, like those of its predecessor, fight for justice and shun cruelty. Among the most spectacular parallels in the two works is the heroes' encounters with dragons. Rustam slays the monstrous beast on several occasions. Similarly, Ibn Ḥusām's hero 'Alī repeatedly triumphs over the dragon, a foe that, while mythical, also symbolizes the many physical and spiritual enemies of the human spirit. This paper draws parallels between the two heroes, Rustam and 'Alī, explaining how the poets depicted them, highlighting their su-

perhuman strength, courage, and combat skills. Dialogue among people, between humans and animals, by others about the hero and his rival, internally as the hero dialogues with himself, and the heroes' dialogue with God are points of significant comparison. Importantly, both heroes have divine power beyond that of ordinary human beings that helps them slay dragons and other foes. Rustam is the son of Zāl. Zāl was raised by Simurgh, who comes to Rustam's aid when the situation is dire. Similarly, 'Alī was raised by the Prophet. The angel Gabriel visits the Prophet, guiding him. In the *Khāwarrāmāh*, whenever 'Alī faces difficulties and doubts, the Prophet comes to him in a dream and counsels him. We can immediately see parallels between 'Alī and Rustam, the Prophet and Zāl, and Gabriel and Simurgh. Ultimately, through the lens of dragon-slaying, this paper will explore and compare the concept of "hero" in the *Shāhnāmeh* and the *Khāwarrāmāh*.

قهرمان و اژدها: رستم و علی در شاهنامه و خاوران نامه

شفیقه ویرانی- مریم افشار

FA نبرد بین قهرمانان و اژدها در ادبیات اساطیری موضوعی متداول است. هم حماسه سترگ شاهان (= شاهنامه) و هم حماسه تأثیرگذار شرق خاوران نامه که مورد مطالعه قرار نگرفته، نبض اصلی چنین رویدادهای دراماتیک به شمار می‌رود. ابن حسام خوسفی (متوفی 1471/875) پس از آنکه فردوسی شاهنامه خود را با پهلوانی رستم بی باک سرود، حماسه‌ای درباره علی بن ابی طالب، شیر خدا، به رشته تحریر درآورد. علی (ع) به عنوان صلابت، پسرعمو و داماد پیامبر نقش مهمی در آگاهی مسلمانان داشت و برای شیعیان که او را اولین امام خود می‌دانند، عزیز بود. با بررسی فضای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قرن نهم مسلمان که خاوران نامه تألیف شد، می‌توان نیاز مردم به پناه بردن به مقدسات را از مصیبت‌ها و حوادث وحشتناکی که آنها را فراگرفته تشخیص داد. شاهکار ابن حسام به آنها کمک کرد تا با توسل به اعتقادات مذهبی خود آرامش بیابند. خاوران نامه برخلاف شاهنامه که الهام بخش سرایش آن بود، لحن دینی‌تری دارد؛ اما به صورتهای گوناگون آینه سلف خود است. انتخاب شاعرانه، واژه‌گزینی مناسب و اقتباس از برخی اشعار و داستانهایی که صحنه‌های نبرد را به تصویر می‌کشند، بخوبی تأثیرپذیری از شاهنامه را نشان می‌دهد. قهرمانان هردو شاعر با شخصیت‌های تاریخی و خیالی روبرو می‌شوند. در هردو شعر، صحنه‌های زنده نبرد، سخنرانی‌های هیجان‌انگیز قهرمانان و ضد قهرمانان، تعلیق، بحران‌ها و لحظات اوج، هنرمندانه نقطه‌گذاری می‌شود. همانطور که در شاهنامه، مضامین خاوران نامه تداعی‌کننده بی‌ثباتی جهان، اجتناب ناپذیری مرگ و پیروزی نهایی خیر بر شر است. قهرمانان آن، مانند قهرمانان قبله خود، برای عدالت می‌جنگند و از ظلم، دوری می‌کنند. از تماشایی‌ترین تشابهات این دو اثر، برخورد قهرمانان با اژدهاست. این مقاله از دریچه اژدهاکشی به بررسی و مقایسه مفهوم «قهرمان» در شاهنامه و خاوران نامه می‌پردازد.

